

estetiikka

Ammattien kutsu

Ammattikorkeakoulut ja estetiikka

Opetusministeriön julkaisuja 2006:18

Ammattien kutsu

Ammattikorkeakoulut ja estetiikka

Opetusministeriön julkaisuja 2006:18

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet

Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto / Utbildnings- och forskningspolitiska avdelningen

PL / PB 29, 00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi>

<http://www.minedu.fi/julkaisut/index.fi>

Taitto / Ombrytning: Teija Metsänperä

Kuvat / Bilder: Hanne Vuorela ja Kirsi Tanskanen (s. 42–55)

Yliopistopaino / Universitetsstryckeriet, Helsinki, 2006

ISBN 952-485-136-9 (nid.)

ISBN 952-485-137-7 (PDF)

ISSN 1458-8110

Opetusministeriön julkaisuja / Undervisningsministeriets publikationer 2006:18

Tiivistelmä

Ammattikorkeakoulujen tehtävänä suomalaisessa koulutusjärjestelmässä on ammatillisten asiantuntijoiden koulutus. Tutkintojen sisältöjä on rakennettu työelämälähtöisesti pyrkien vastaamaan yleiseen yhteiskunnalliseen muutokseen samalla palvelemaan alueellista tutkimus- ja kehittämistehtävää. Euroopan korkeakoulututkintojen harmonisoiminen on puolestaan johtanut asiantuntijaosaamisen jäsentämiseen fragmentoituneiksi taito- ja tietovalmiuksien ryppäiksi. Samalla asiantuntijuus nähdään vahvasti yksilötasoisena osaamisena ja erikoistumisena, jota tuetaan laajalla opintojen valinnaisuudella. Nämä osin vastakkaisetkin pyrkimykset synnyttävät kysymyksiä sivistyksestä, erityisesti ammatillisesta sivistyksestä sekä yksilö että kuin myös koko ammattikorkeakoulutuksen osalta. Ammatillisen sivistyksen keskeinen ulottuvuus on ammatilaisen, asiantuntijan valta ja vastuu omasta työstä ja työnsä. Valtaa ja vastuuta voi tarkastella toden, hyvän ja kauniin asettumisena kiinteäksi osaksi ammatillisen asiantuntijan työhön.

Tarkastelu aloitetaan ammattikorkeakoulujen tehtävästä ja esteettisen opetuksen asemasta viime vuosina. Johtopäätös on, että kysymys kauniista – kuten myös todesta ja hyvästä – vaatii vielä paljon työstämistä ammattikorkeakoulujen opetus- ja tutkimustyössä. Sitten avataan muutaman esimerkin valossa estetiikan ja työn välistä suhdetta: miten esteettinen ja kulttuurinen asettuu osaksi tuottamisen prosessia. Kysymys ympäristöestetiikasta asetetaan myös. Seuraava askel on selvittää, mitä esteettinen osaaminen on: onko se opittavissa ja miten, miten aistimaan opitaan, missä on esteettisen pinta ja syvyys ammattityössä ja kansalaisen arjessa. Lopuksi laajennetaan tarkasteluhorisonttia vieläkin avarammaksi: teoksessa keskustellaan kauneuden taidosta, ihmetellään mitä silloin on tapahtunut kun voimme työrupeaman jälkeen sanoa: tähän meni kauniisti! Teoksessa tuodaan ennakkoluulottomalla tavalla modernin käsityöläisyyden, asiantuntijuuden, työn sisään kaikki perinteisen käsityön peruselementit: tosi, hyvä ja kaunis.

Teos asettaa siis vasta kysymyksiä. Ammattikorkeakouluväki on – monien muiden mukana – vastaajan paikalla. Teksteissä kohtaavat teoria ja käytäntö, kuten ammattikorkeakoulutukselle ominaista onkin, tuoden esille näkökulmia ja haasteita ammattikorkeakoulujen työhön.

Sammandrag

Yrkeshögskolornas uppgift i det finländska utbildningssystemet är att utbilda yrkesexperter. Innehållet i examina har byggts upp med utgångspunkt i arbetslivet och med en strävan att möta den allmänna omvandlingen i samhället och samtidigt att tjäna den regionala forsknings- och utvecklingsuppgiften. Harmoniseringen av högskoleexamina i Europa har lett till att expertkunnandet uppdelats i fragmenterade kompetenskluster. Samtidigt ses expertis som en starkt individbaserad kompetens och specialisering, som stöds med omfattande studievalfrihet. Dessa delvis motstridiga strävanden föder frågor om kultur, särskilt om yrkeskultur såväl för individens som för hela yrkeshögskoleutbildningens vidkommande. Yrkeskulturens centrala dimension är den professionellas, expertens makt och ansvar för och gentemot sitt eget arbete. Makt och ansvar kan analyseras som en sann, god och vacker utformning till en fast del av yrkesexpertens arbete.

Analysen startar med yrkeshögskolornas uppgift och den estetiska undervisningens roll de senaste åren. Slutledningen blir, att frågan om det vackra – liksom även om det sanna och goda – ännu kräver mycket bearbetning i yrkeshögskolornas undervisnings- och forskningsarbete. Därefter belyses förhållandet mellan estetik och arbete i sken av några exempel: hur utformar sig det estetiska och det kulturella till en del av produktionsprocessen. Också frågan om miljöestetik ställs. Nästa steg är att klargöra vad estetisk kompetens är: går den att lära sig och hur, hur lär man sig förnimma, var ligger det estetiskas yta och djup i yrkesarbetet och i var och ens vardag. Slutligen vidgas perspektivet och öppnar sig mot en bredare horisont: det talas om skönhetens konst, man undrar vad som kan ha hänt, när vi efter ett fullgjort arbete kan säga: det här blev ju vackert! På ett fördomsfritt sätt förs här det moderna hantverket, sakkunskapen, in i arbetet, alla fundamentala element i det traditionella hantverket: det sanna, goda och vackra.

Men här ställs bara frågorna. Yrkeshögskolefolket sätts – tillsammans med många andra – på svarsbänken. I texterna möts teori och praktik, nog så kännetecknande för yrkeshögskoleutbildningen, med synvinklar och förväntningar på yrkeshögskolornas arbete.

Ammattien kutsu

Suomen kielen sana ”ammatti” viittaa palvelemiseen. Englannin ja saksan kielessä ammatti viittaa kutsuun (Beruf, Vocatio). Historian saatossa ammattiin kutsuja on ollut isäntä, jumala, kirkko, valtio, tehdas tai raha – mikä milloinkin.

Kutsuja ei aina ole ollut ulkopuolinen. Käsityöläisperinteessä kutsuja on ammattilainen itse. Tällöin kysymykset todesta, hyvästä ja kauniista asettuvat osaksi omaa arkea ja työtä. Parhaimmillaan käsityöläistyö on sivistävää työtä. Itse itsensä kutsuminen ammattiin purkautui teollisen kumouksen myötä. Ajatus jäi kalvenneena elämään uushumanistisessa perinteessä, nyt työn ulkopuolisena elämänpiirinä: sivistys (Bildung) kaventui kehitykseksi, jossa ihminen muokkaa itse itsestään jotain, jotain esimerkillistä. Työ, ammatti ja ammattisivistys rajautuivat sivistyksen lähteinä itseymmärryksen ulkopuolelle.

Sana ”esteettinen” puolestaan tuo helposti mieleemme tilanteen, joka on pyhitetty kokemukselle: taidemuseon, konsertin tai teatterin. Esteettinen vaatii siis jotain elämästä ja työstä rauhoitettua ja erillistä.

Tässä kirjassa esteettinen tuodaan jälleen osaksi ammattityötä ja ammatin kutsua. Aloitamme retkemme ammattikorkeakoulujen tehtävästä ja esteettisen opetuksen asemasta viime vuosina. Johtopäätös on, että kysymys kauniista – kuten myös todesta ja hyvästä – vaatii vielä paljon työstämistä ammattikorkeakoulujen opetus- ja tutkimustyössä.

Seuraavaksi avaamme muutaman esimerkin valossa estetiikan ja työn välistä suhdetta: miten esteettinen ja kulttuurinen asettuu osaksi tuottamisen prosessia. Asetamme myös kysymyksen ympäristöestetiikasta.

Kolmas askel on selvittää, mitä esteettinen osaaminen on: onko se opittavissa ja miten, miten opitaan aistimaan, missä esteettisen pinta ja syvyys on ammattityössä ja kansalaisen arjessa.

Lopuksi avaamme tarkasteluhorisonttia vieläkin avarammaksi: keskustelemme kauneuden taidosta, ihmettelemme mitä silloin on tapahtunut kun voimme työrupeaman jälkeen sanoa: tämähän meni kauniisti! Tuomme siis ennakkoluulottomalla tavalla modernin käsityöläisyyden, asiantuntijuuden, työn sisään kaikki perinteisen käsityön peruselementit: toden, hyvän ja kauniin.

Asettelemme siis vasta kysymyksiä. Ammattikorkeakouluväki on – monien muiden mukana – vastaajan paikalla.

Ensimmäiset ammattien estetiikka käsittelevän julkaisun ajatukset syntyivät vuoden 2003 aikana Ammattikorkeakouluetiikka-kirjan (Opm 2004:30) tekstien äärellä. Etiikka ja estetiikka tuntuivat olevan yhtäaikaista, sisäkkäistä ja rinnakkaisia ammatillisen työn ulottuvuuksia. Estetiikka kutsui ja kiehtoi etiikkakirjan tekijöitä johtaen päätökseen tämän julkaisun kokoamisesta.

Kirjoittajia kutsuttiin mukaan Ammattikorkeakoulujen kehittäjäverkoston (Kever) kautta ja henkilökohtaisin pyynnöin. Kirjoittajakunta muodostui moniääniseksi, mikä olikin tavoitteena.

Estetiikka osoittautui paitsi kiehtovaksi myös vaativaksi ja moniulotteiseksi ilmiöksi. Sen tarkastelu ammatillisuuden ja ammattikorkeakoulutuksen kentässä on edellyttänyt useiden alojen asiantuntijoiden mukana oloa.

Kiitämme kaikkia kirjoittajia sekä projektisuunnittelija Minna Palosta, joka on Keververkoston puolesta pitänyt lankoja käsissään. Kiitos julkaisusihteeri Teija Metsänperälle taitosta, ammattikorkeakouluopiskelijoille Hanne Vuorelalle sekä Kirsi Tanskaselle kuvituksesta ja lehtori Saija Honkalalle kielentarkistuksesta.

Opetusministeriö on hyväksynyt julkaisun omaan sarjaansa, josta esitämme lämpimät kiitokset.

Helsingissä huhtikuussa 2006

Matti Vesa Volanen

Mervi Friman

Osmo Lampinen

Pekka Nummela

Sisältö

Tiivistelmä	3
Sammandrag	4
Ammattien kutsu	5
Esteetiikka - sivistys - ammattikorkeakoulut	9
Sivistys ja korkeakoulunäkemys	10
Osmo Lampinen	
Esteettinen ammattikorkeakoulujen opetuksessa	16
Mervi Friman	
Pekka Nummela	
Minna Palos	
Ammattikäytännön estetiikkaa	28
Pirkko Anttila	
Työn- ja ympäristön estetiikka	41
Visuaaliset järjestykset ammatillisen toiminnan ja sitoutumisen välineinä	42
Mirja Kälviäinen	
Estetiikka kultasepän työympäristössä	56
Esko Timonen	
Insinöörin professio	64
Wilhelm Bomke	
Dialogi yhteiskehittelyn näyttämöllä	74
Tiina Rautkorpi	
Luonnon esteettinen arviointi	90
Malcolm Budd	

Esteettinen osaaminen	103
Aistimaan pitää oppia	104
Ville-Matti Vilkkä	
Estetiikkaa kansalaisille ja ammattilaisille	112
Maarit Virolainen	
Syvältä ja pinnalla – esteettisyys muotoilukoulutuksessa	122
Pirjo Seddiki	
Totuus, hyvyys ja kauneus	135
Kauneuden taito	136
Juha Varto	
Asiantuntijuus epistiikan, etiikan ja estetiikan kohtaamisena	144
Ilpo Halonen	
Arto Mutanen	
Tämäpä meni todella, hyvin ja kauniisti – kysymyksiä tuottamisen estetiikasta	156
Matti Vesa Volanen	
Kauneus ja kaiken teoria	166
Eero Ojanen	
Kirjoittajaluettelo	171

Esteetiikka - sivistys
- ammattikorkeakoulut

Sivistys ja korkeakoulunäkemys

Osmo Lampinen

Tässä artikkelissa kysytään, miten sivistyksen ajatusta tulisi toteuttaa koulutuksessa ja erityisesti korkeakouluissa. Mitä sivistyksellä tarkoitetaan, kenelle sivistys kuuluu ja miten sivistystehtävä on toteutettavissa korkeakoulutuksessa?

Sivistyskäsitys

Klassisen käsityksen mukaan sivistynyt ihminen on integroitunut: hänessä emotionaaliset, eettiset ja esteettiset mielen osa-alueet muodostavat harmonisen ja dynaamisen kokonaisuuden. Yksipuolisuus ja dogmaattisuus on sivistyneisyyden vastakohta.

Sivistykseen kuuluu klassisessa katsannossa neljä ulottuvuutta. Ensinnäkin sivistys perustuu tietoon ja älyllisen harkintakyvyn käyttöön. Toiseksi sivistys merkitsee tiedon ja tietämyksen tasapainoista hallintaa, erikoistuminen tai erikoistieto ei ole varsinaista sivistystä. Kolmanneksi on tärkeää, että sivistynyt ihminen pyrkii kykyjen ja taipumusten monipuoliseen, ei pelkästään tiedolliseen vaan myös taiteelliseen toteuttamiseen. Neljänneksi sivistynyt ihminen toimii aina eettisesti vastuuntuntoisella tavalla.

Totuudellisuus, esteettisyys ja eettisyys ovat klassisen sivistyskäsityksen kulmakiviä. Tiedollisella

alalla sivistyneeltä ihmiseltä edellytetään valmiutta uudistaa jatkuvasti ajatuksiaan. Esteettisyys on tunte- mista, aistimista ja mielikuvitusta, joiden avulla tul- kitaan todellisuuden laadullisia vaihteluja ja pyritään ymmärtämään ja havaitsemaan oman toiminnan mer- kitystä eri toiminnoissa. Eettisyys on kenties kaikkein problemaattisin ihmisen niistä kehitysalueista, jotka liittyvät tahdon alueelle. Sen keskeinen sisältö muo- dostuu kyvystä asettaa itsensä toisen ihmisen asemaan, myötätunnon kyvystä tätä kohtaan ja toimimisesta toisen hyväksi. Ihmiset tarvitsevat sivistyäkseen sekä ajattelua että toimintaa. Eettisyys on tahdon suuntaa, jota osoitetaan toiminnassa.

Antiikin eri ajatussuunnat erosivat toisistaan sen suhteen, missä määrin sivistyneen ihmisen tulisi osal- listua yhteisönsä aktiiviseen toimintaan. Poliittiseen toimintaan osallistumista pidettiin yleensä suota- vana. Poikkeuksena olivat epikurolaiset ja stoalaiset, jotka tavoittelivat mielenrenteytystä ja ihmisen kykyjen sisäistä tasapainoa pysyttelemällä loitolla julkisen elä- män intohimoista, politiikasta, rakkaudesta ja kaikista muista aktiviteeteista.

Antiikissa keskeinen sivistyksen ihanne, paideia, ei sisältänyt politiikan ohella muita käytännön alueita, esimerkiksi pyrkimystä ammatillisiin taitoihin tai pää- määriin. Roomalainen käsitys myöhemmin oli tätä laajempi. Sivistykseen luettiin teoreettinen elämä (vita kontemplativa), praktinen elämä (bios praktikus), vapaat taidot (vita aktiva) ja käytännöllis-ammattilliset taidot (artes serviles). Uudella ajalla ammatillisuus on työntynyt yhä korostetummin esille (vrt. Friman ym. tässä julkaisussa).

Käsitykset sivistyksestä, sen ydinaineksesta, ovat säi- lyneet länsimailla jokseenkin samanlaisina antiikista lähtien. Monet antiikin tekstit ovat säilyneet elävinä ja tulleet uudelleen ajankohtaisiksi. Senecan *Kirjeet* on tällä hetkellä Ranskassa luetuimpia klassikkoja.

Pysyvän ja ylisukupolvisen aineksen lisäksi sivistyk- seen kuuluu myös jatkuvasti uudistuvia osa-alueita. Tiede ja tekniikka muuttavat ympäristöä kiihtyvällä vauhdilla. Sivistyneen ihmisen on hyvä olla selvillä viimeisimmästä tieteellisestä tiedosta ja sen sovellu- tuksista. Mutta kuinka pitkälle kukaan voi yltää jat- kuvasti erikoistuvassa maailmassa? Mikä voisi olla pie- nin hyväksyttävä määrä vaikkapa teknistä tietoa, jonka sivistyneen tulisi hallita?

Keskeisen sivistyksen ydinongelman esitti jo vuonna 1959 kirjailija C.P. Snow (1905–1980) kirjana jul- kaistussa luennoissaan ”Kaksi kulttuuria”. Snow’n päähuolenaihe oli kasvava ymmärtämättömyyden kuilu kirjallis-humanistisen ja luonnontieteellisen-tekni- sen kulttuurin välillä. Meillä Suomessakin kysyttiin Helsingin yliopiston vuoden 2000 luentosarjassa, voitaisiinko tätä kuilua yhdistämään löytää jokin kolmas, yhdistävä kulttuuri. Ehdokkaita löytyikin runsaasti. Historiaa ei kukaan halunnut takaisin kaikkia yhdistäväksi teki- jäksi. Se sijaan suositeltiin nykyisiä luonnontieteitä, analyyttistä filosofiaa, biotieteitä, eräät jopa yhteiskun- tatieteitä. Vaikka yhdistävä tekijä näin löytyisikin, jää C.P. Snow’n alkuperäinen huoli elämään. Elämmekö kasvavan pirstoutuneisuuden maailmassa, jossa keski- näinen ymmärtämys pakostakin vähenee?

Sivistyksellä on aina myös yhteisöllinen ulottu- vuutensa. Suomessa aina J.V. Snellmanista lähtien koululaitoksen tehtävänä on ollut edistää kansallista sivistystä. Voisi kuvitella, että liittyminen Euroo- pan Unioniin olisi tuottanut sitä rikastamaan uuden eurooppalaisen sivistyskäsityksen, mutta mitään tähän viittaavaa kehitystä ei ole tapahtunut. Globalisaatio on lisännyt Suomessakin monikulttuurisuutta, tosin pal- jon hitaammin kuin läntisissä naapurimaissa. Moni- kulttuurisuus pakottaa korostamaan sivistyksen osana suvaitsevaisuutta ja ehkä pientä ripausta kaukaisten kulttuurien tuntemusta.

Yhteisöllisillä arvoilla on tapana heittelehtiä laidasta toiseen. Liekki Lehtisalon mukaan perusjännitteiden toisella laidalla ovat yksilöllisyyden, vapauden ja kil- pailun arvot, joiden vastapainona ovat yhteisöllisyy- den, tasa-arvon ja yhteistyön arvot. Yhtenä perusjän- nitteenä voidaan pitää myös maanpäällisyyttä ja tuon- puoleisuutta. Tämän hetken suuri yhteiskunnallinen kysymys on, joko yksilöllisyydessä ja kilpailussa on menty niin pitkälle, että seuraavana on taas yhteistyön ja solidaarisuuden vuoro.

Tämän hetken yhteiskunta vannoo yksilöllisyyden, suuren valinnanvapauden ja kilpailun nimiin. Ajan- kohdan sankari on ylikilpaileva, yksilöllisesti itsekäs yltiöindividualisti ja kyltymätön kuluttaja. Sivistyskä- sitteenä tämä on rajoittunut. On sanottu, että rajoit- tamattoman itsekkyyden kaikkivoimaan luottava kansakunta on vakavasti sairas tai sairastumassa. Tau- din vakavuutta lisää se, että kovin harva yksilö pystyy

vastustamaan yhteisön sairautta heijastumasta omaan itseensä.

Sivistys ei ole vain päämäärä vaan myös väline. Liekki Lehtisalon mukaan sivistys on tietoihin, taitoihin, arvoihin ja asenteisiin perustuvaa kykyä vastata ajan ja elämisen haasteisiin. Näin sivistys merkitsee myös elämäntaitoa, elämänhallintaa, jota opitaan monin tavoin joka hetki. Sivistys on se, miten ihmiset elävät toistensa kanssa. Tämä näkökulma lähenee käsitteenä elämisen käytännöllistä taitamista.

Sivistys ei ole kerran saavutettu oppimisen tasanne. Sivistyminen merkitsee koko ihmisiän jatkuvaa prosessia, ja se toteutuu varmimmin elämänikäisenä ja elämänlevyisenä oppimisena, johon koulutuksella ja kasvatuksella ei suinkaan ole yksioikeutta. Elämme jokaisen hetken oppien ja ellemme tajua tätä ja opi oppimaan, elämästä ja sivistymisestä tulee vaikeaa, ellei mahdotonta. Sivistymistä ei voi tapahtua ilman oppimista.

Antiikin kolme perintöä

Kenelle ja millaisina annoksina sivistystä tulisi jakaa? Tähän kysymykseen on antiikista lähtien tarjottu kolmea erilaista ratkaisua. Vanhin näistä on aristokraattinen asenne, joka pyrkii pitämään korkeimman sivistyksen pienen yhteiskunnan yläkerroksen hallinnassa. Yläluokka on voinut aina vaalia ja viljellä korkeitakin tiedollisia ja eettisiä ihanteita, mutta ollut samalla haluton jakamaan niitä muiden kanssa. Aristokraattiseen elämänviisauteen kuulu aimo annos pessimismia muiden oppimiskykyä kohtaan. Samalla siihen liittyy vahva itsesäilytysvaisto liian radikaaleja poliittisia liikkeitä kohtaan. Tämä asenne tunnetaan meilläkin aivan viime vuosien koulukeskustelujen äänenpainona.

Platon edusti aristokraattien joukossa poikkeuksellista näkemystä. Hän oli korkeaa syntyperää ja vahvasti sidoksissa aatelin moraalisiin periaatteisiin. Platon asetti tavoitteeksi vanhojen aatelishyveiden muuttamisen kaikkien kansalaisten intellektuaaliksi ideaaliksi, aateluuden saattamisen luonteenladusta ja sivistyksestä eikä syntyperästä riippuvaiseksi. Hän kannatti tässä pyrkimyksessään radikaalejakin koulunuudistuksia, kuten koulutuksen tarjoamista naisille. Taiteilijanakin Platon oli radikaali, koska hän esitti näkemyksensä

erittäin modernissa muodossa, yksilöiden välisenä arkipäiväisenä keskusteluna. Hänen ratkaisunsa ottaa esikuvakseen ja sankarikseen Sokrates oli luokkanäkökulmasta poikkeuksellisen radikaali. Olihan Sokrates peräisin laajimmasta kansakerroksesta, eikä hänellä ollut ulkoisia ansioitakaan. Lopulta Sokrates joutui ateenalaisten viranomaisten surmaamaksi.

Filosofina Platon on kuitenkin saanut konservatiivin maineen. Tämä perustuu hänen käsitykseensä ihannevaltiosta, jota viisaat johtaisivat. Ryhmä koostuu samalla älyllisellä tasolla olevista henkilöistä kuin Sokrates ja hän itse. Viisaiden ryhmään ei noustaisi syntyperän vaan pitkällisen opiskelun ja moraalisen kasvun tietä. Platonin koulujärjestelmässä hallitsijoiksi kelpaisivat vain yli 50-vuotiaat miehet, jotka ovat oppineet ymmärtämään hyvän ideaalin. Heitä eivät sitoisi mitkään rajoittavat kytkennät ympäröivään yhteisöön ja he voisivat omistautua vain johtamiselle.

Platonin viisaita voi pitää kehitettynä muunnoksena siitä sosiaalisesta instituutiosta, jota edustivat vanhassa heimoyhteiskunnassa rauhantuomarit ja moraaliset johtajat. Samalla Platonin määrittelemä ryhmä ennakoiki kansallisten kategorioita, jota sittemmin on ruvettu kutsumaan älymystöksi, intellektuaaleiksi.

Platonin tai muiden filosofien akatemiaoissa opiskelevat nuoret miehet eivät varmaan koskaan saavuttaneet Platonin utopiassa edellyttämää moraalista tasoa. Näissä oppilaitoksissa kasvatettiin kuitenkin poliittisten ja muiden intohimojen yläpuolelle asetuvia henkilöitä, joita valtio saattoi käyttää vaativiin hallintotehtäviin. Nämä henkilöt tarkastelivat asioita periaatteelliselta ja yleiseltä kannalta, eivät intressinäkökulmasta tai taktisesti. Platonin ihannekuvaa voidaankin pitää myös nykyisen korkeimman virkamieskoulutuksen esikuvana.

Platonin akademia on ollut esikuvana kaikille tämänkin päivän elitistisille korkeakouluille, jotka pyrkivät korostamaan riippumattomuuden ja moraalisen universaalisuuden ihanteita. Tunnetuimpia esimerkkejä lienevät Oxfordin ja Cambridgen yliopistot sekä Ranskan Grandes Ecoles -eliittikorkeakoulut.

Varsinaisen laajoille kansakerroksille tarkoitetun koulutuksen edelläkävijöitä antiikissa olivat sofistit. He uskoivat kaikkien ihmisten, ei vain parhaiden kehittymiskykyyn. Sofistit tavoittelivat yleistettävää, kaikkien tavoitettavaa olevaa koulutusta. Heidän rakentamansa

koululaitos perustui kolmen oppiaineen varaan: grammatiikan, joka opettaa meille kielen muodon, dialektiikan, joka opettaa meille ajatuksen muodon ja retoriikan, joka ohjaa meidät sulattamaan yhteen nämä kaksi muotoa niin, että osaamme esittää asiamme selvästi kuulijoita vakuuttavasti. Nämä taidot tähtäsivät erityisesti menestykseen poliittisessa toiminnassa.

Sofistit opettivat myös laajemmin matematiikkaa, mihin ei kuulunut vain aritmetiikkaa ja geometriaa vaan myös astronomia ja musiikkia (harmoniaoppi). Kolmea muodollista oppiainetta kutsuttiin myöhemmin nimellä *"trivium"*. Yhdessä näitä kaikkia nimitettiin seitsemäksi vapaaksi taiteeksi. Tämä oppiaineiden jäsentely säilyi opetuksen perustana läpi keskiajan.

Sofistien perintö on uudella ajalla omaksuttu suuressa osassa läntisiä koulujärjestelmiä. Koulutus on rakennettu siten, että tarjotaan perustava sivistys kaikille kansalaisille. Sen sijaan korkeammassa koulutuksessa sofistien edustaman universaalisuuden rinnalla kulkevat Platonin elitistiset sekä aristokraattien syntyperään pohjaavat ajatukset. Viime vuosien keskustelu huippuyliopistoista viittaa siihen, että monet halusivat korkeakoulujen kehittymistä platonilaisiksi parhaimpien yhteisöiksi.

Kaksi korkeakoulumallia

Korkeakoululaitoksen kehitys on viime vuosikymmeninä kulkenut suppeista eliittioppilaitoksista kohti massayliopistoja ja viime vaiheessa jo universaalista korkeakoululaitosta, jonka piiriin hakeutuu yli puolet ikäluokasta. Vallitsevat korkeakoulukäsitykset kuvastavat siitä huolimatta melko elitistisiä ihanteita. Tieteellisen tutkimuksen samoin kuin siihen liittyvien intellektuaalisten hyveiden harjoittamisen katsotaan soveltuvan vain lahjakkaimmille. Meiltä puuttuukin realistinen korkeakoulukäsitys, jossa suuret yksiköt ja sivistykselliset hyveet voisivat lyödä kättä toisilleen.

Länsimainen yliopistolaitos on saanut ideaalinsa kahdesta lähteestä. Toisaalta saksalaisen Wilhelm von Humboldtin 1800-luvun alussa luomasta yliopistokäsityksestä. Sen kilpailijaksi nousi myöhemmin Englannissa kehittynyt *liberal education* -näkemys, joka sai vahvan jalansijan myös Yhdysvalloissa. Molemmat painottavat tiedon kautta tapahtuvaa

sivistymistä, joskin painotukset vaihtelevat opetuksen peruskysymyksissä.

Humboldttilainen sivistysyliopisto vannoo tieteen positiiviseen voimaan. Sivistysyliopisto-ideologiassa uskotaan, että tieteellisyys ja siveellisyys kuuluvat erottamattomalla tavalla yhteen. Yliopisto on sivistyslaitos, jonka keskeinen tehtävä on sivistyksen saavuttaminen tieteellisellä itsekasvatuksella. Yliopiston olemassaolo määräytyy tieteellisen tutkimuksen ja oppineisuuden eikä opiskelijoiden tai akateemisen yhteisön perusteella.

Humboldttilaisen kasvatustapahtuman ydin on tieteellisen opiskelun kautta tapahtuva yksilöllinen kasvu ja valaistuminen, joka johtaa henkisesti ja siveellisesti suvereeniin persoonallisuuteen. Humboldtin ajamassa sivistysaatteessa noudatetaan antiikin kasvatusihanteita, pyrkimystä ihmiskeskeisyyteen, jossa ensisijaisena tavoitteena on ihmisen kehittäminen ihmisenä. Ammatillinen kasvu ei kuulu tähän ihanteeseen.

Humboldttilaisuudessa tiede tavoittelee aina jotain ratkaisematonta, Totuutta voidaan lähestyä mutta ei koskaan saavuttaa. Siksi tarvitaan alituista tieteenharjoitusta. Kehittyvän tutkimuksen edellytys on tutkimuksen, opetuksen ja opintojen vapaus.

Humboldttilaisen yliopistokäsityksen kilpailijana voidaan pitää 1800-luvun puolivälissä Iso-Britanniassa kehittynyttä *liberal education* -perinnettä, jonka keskeinen teos oli kardinaali John Newmanin teos *"The Idea of University"*. Newmanin perusajatus on opiskelijan kokonaispersoonan kehittäminen. Oppimisen tulee tapahtua yhdessä muiden kanssa. Opettajan ja opiskelijan välisellä vuorovaikutuksella pyritään kehittämään opiskelijoita ihmisinä ja akateemisina kansalaisina.

Myös *liberal education* -perinne painottaa tiedollisen kasvun merkitystä, mutta ei ole yhtä suuressa määrin tieteelliseen tutkimukseen keskittyvää. Yliopistojen funktio on ylläpitää opetusta ja pyrkiä kehittämään sen kautta opiskelijoiden moraalisia ja älyllisiä ominaisuuksia. Yliopistossa johdatetaan älyllisen ajatteluun ja siellä valmistetaan opiskelijoiden ja tulevan elämän kohtaamiseen.

Liberal education -perinteellä ja humboldtilaisuudella on erilainen suhde tiedon asemaan. Humboldttilaisuus korostaa opiskelijan kasvua hänen kohdatessaan tiedon mysteerin. *Liberal education* -perinteessä tieto on kommunikaation ja yhteistyön väline, jonka kautta yhdessä työskentelyn uskotaan johtavan sivistymiseen.

Liberal education -kasvatus päinvastoin kuin humboldtilaisuus pyrkii antamaan valmiuksia myös ammatilliselle toiminnalle. Siinä laaja-alainen sivistävä vaikutus tukee ammatillisen osaamisen kehittymistä ja valmistaa opiskelijoita oppimaan myös opintojen jälkeen. Vapaus, oikeudenmukaisuus, tyyneys, maltillisuus ja viisaus ovat keskeiset ideaalit kultivoituneessa ihmisessä.

Nämä käsitykset ovat johtaneet erilaiseen näkemykseen korkeakoulutuksen kulttuurisesta tehtävästä. Anglosaksinen perinne ja erityisesti sen englantilainen muunnos korostavat opiskelijan sosiaalista kasvua gentlemanniksi, kultivoituneeksi ja muut huomioonottavaksi persoonaksi. Opiskelijan ja hänen ohjaajansa keskinäinen kanssakäyminen on avain tähän sosiaaliseen kasvuun ja kehittymiseen. Humboldtilainen näkemys puolestaan korostaa opiskelijan henkilökohtaista syventymistä tieteen ongelmiin. Kun anglosaksinen *liberal education* -ajattelu suuntaa opiskelijan huomiota yhteiskuntaan, johtaa humboldtilainen perinne pikemmin yhteiskunnasta vieraantumisen.

Tätä eroa voi tulkita myös toisin. Humboldtilaisuus keskittyy ulkoisen ympäristön tutkimukseen ja uuden tiedon omaksumiseen. *Liberal education* -perinne painottaa sen ohella kontemplaatiota, itsetutkimusta. Samaan aikaan ulkoisen tietomäärän kasvamisen kanssa opiskelijan on opittava tuntemaan myös itseään ja kasvamaan eettisesti ja esteettisesti.

Ammatilliset korkeakoulut ovat suppeimmillaan tyytyneet puhtaasti ammatillisen tiedon välittämiseen. Korkeakoulumaisuuden painotukseen on viime vuosina liittynyt tieteellisen tutkimuksen sijoittaminen osaksi opiskelua. Kun yliopistojen perinne on vahvasti yksilökeskeinen, on ammattikorkeakouluissa ja opistoissa totuttu työskentelemään kollektiivisemmin. Siinä missä ammattikorkeakoulut voisivat tieteellisen tutkimuksen alueella ammentaa uusia toimintamalleja humboldtilaisuudesta, itsekasvatuksen ja kollektiivisen työskentelyn alueella ne voisivat vahvemmin rikastua *liberal education* -perinteestä.

Kuuluisa englantilainen korkeakoulututkija Ronald Barnett erottaa kirjassaan *"The Idea of University"* kaksi tulkintaa liberaalista koulutuksesta. Konservatiivinen näkemys painottaa tiedon objektiivisuutta ja epäpersoonallisuutta. Tämä näkökulma on lähellä humboldtilaisuutta. Konservatiivinen tulkinta johtaa Barnettin mukaan yksipuoliseen opetustapahtumaan,

jossa opiskelijat ovat passiivisia valmiin tiedon vastaanottajia. Radikaalissa tulkinnassa omaksutaan puolestaan skeptisempi ja relativistisempi suhde tietoon. Tuloksena on aktiivisempi ja persoonallisempi oppimistapahtuma. Opiskelijaa rohkaistaan omaksumaan henkilökohtainen asenne opiskeltavaan tietoon.

Barnett liittyy radikaalin tulkintansa sellaisiin muodikkaisiin sosiologisiin käsitteisiin kuin emansipaatio ja voimaantuminen. Oppimistapahtuma on prosessi, joka lisää opiskelijan henkilökohtaisia voimavaroja. Hän tulee paremmin tietoiseksi itsestään ja ympäröivästä maailmasta. Voimaantuminen lisää elämän hallintaa ja rohkeutta sen kohtaamiseen.

Barnett ei ole ajattelussaan mikään relativisti eikä kannata muodikasta tieteenteoreettista ajattelua, jonka mukaan "kaikki käy", kaikki on tiedettä. Hänen ajattelunsa ydin on pyrkiä painottamaan tiedon henkilökohtaisuutta. Vain omaksuttu tieto on tietoa. Vain tieto, johon sitoudutaan, voi kantaa tiedon nimikettä.

Voisiko tästä muodostua korkeakoulujen, yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen, sivistyksellisen toiminnan ydin? Tavoitteeksi asetettaisiin opiskelijan oman tiedon, niin ulkomaailmaa kuin itseäkin koskevan, syventäminen. Opiskelijaa pyritäisiin johdattamaan oman tietämisen lähteille. Aidosti omaksuttu tieto on ainoaa, jonka varassa voidaan rehellisesti toimia asiantuntijoina. Se on ainoaa tietoa, johon voidaan eettisesti sitoutua. Se on ainoaa tietoa, joka yhdistyy vahvaan intuitioon. Se on ainoaa tietoa, joka voi tuottaa aitoja esteettisiä elämyksiä.

Kirjallisuus

- Barnett, R. 1990. The idea of higher education. Buckingham.
- Lehtisalo, L. 1998. Suomalainen sivistys ja sivistyspolitiikka. Juva.
- Newman, J.H. 1853. The idea of university. Oxford.
- Platon. 1945. The republic. Oxford.
- Scott, P. 1984. The crisis of University. London.
- Tirronen, J. 2004. Modernin yliopistokoulutuksen lähtökohdat ja sivistyskäsite. Kuopio.

Esteettinen ammattikorkeakoulujen opetuksessa

*Mervi Friman
Pekka Nummela
Minna Palos*

Artikkelimme luo katsauksen ammattikorkeakoulujen arkeen. Tarkastelemme estetiikan esiintymistä ammattikorkeakoulujen opinto-oppaissa ja opetussuunnitelmissa sekä opettajien kertomana. Runsaiden viittausten tarkoituksena on antaa lukijalle mahdollisuus tarkastella tässä artikkelissa esiin tulevia arjen estetiikan ilmenemistä suhteessa jäljempänä olevien artikkelien teoreettisiin jäsennyksiin ja pohdintoihin. Määrittelemme estetiikan Anttilan (tässä julkaisussa) tapaan aistein, tuntemalla, haistamalla, maistamalla, näkemällä, kokemalla, puhumalla, kuuntelemalla koetuksi myönteiseksi eläm्यkseksi. Elämys voi olla sekä tekijän että vastaanottajan mielihyvää, siis yhtä aikaa subjektiivista, objektiivista ja intersubjektiivista (Ojanen tässä julkaisussa). Kokemus syntyy siitä, että tuote, palvelu, ympäristö tai tekeminen ylittää rutiinin, välinpitämättömyyden ja mitäänsanomattomuuden ja tuottaa kokemuksen välittämistä, lämmöstä, rakkaudesta ja huolesta.

Ammatillisen asiantuntijuuden määrittäminen

Ammattikorkeakoulutuksen tavoitteena on kouluttaa asiantuntevia ammattilaisia. Heillä tulisi olla sekä laajaa että syvää osaamista omalta ammattialaltaan. Valmistuvien opiskelijoiden tulisi olla työelämän ja alueensa hyvinvoinnin edistäjiä. Asiantuntijoiden olisi osattava teoriaa ja käytäntöä, tehdä tutkimusta ja soveltaa tutkimustietoa työelämän vaatimuksiin. (Laki ammattikorkeakoulutuksesta 2003).

Asiantuntijat määritellään ammattilaisiksi, jotka ymmärtävät asioiden periaatteita, johtavat niiden avulla vastauksia useimpiin kohtaamiinsa ongelmiin ja tarvittaessa pystyvät luomaan yhteisönsä kanssa uutta, ongelmanratkaisussa tarvittavaa tietoa. Sosiaalisessa yhteisössä he osoittavat syvällistä ymmärtämistä ja kokonaisvaltaista hahmottamista. Ongelmanratkaisussa tarvittavaa tietoa asiantuntijat pystyvät luomaan yhteisöllisesti, aikaisemman tiedon varassa. (Tynjälä 2000, 37–38)

Monissa ammateissa ja työtehtävissä funktionaaliset rajat ja työn edellyttämät taidot ovat muuttuneet, sillä työtehtävät vaativat uusia taitoyhdistelmiä sitä mukaa kuin toiminnallinen joustavuus, integraatio ja ”sekoittuminen” yleistyvät eri ammattiryhmien ja -tasojen kesken. Monitaitoisuus mahdollistaa joustavien ja tilanteeseen soveltuvien strategioiden käytön ja lisää edellytyksiä hyödyntää erilaisuutta. (Ruohotie, 2002, 112.)

Jos asiantuntijuus tyydyttään määrittelemään teknisin kvalifikaatioin, jää siitä ulkopuolelle tekijän oikeus ja mahdollisuus tehdä asioita kauniisti, itselle ja toiselle hyvää tuottaen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että eikö estetiikalla kauneutena olisi sijaansa maailmassa ja työn maailmassa. Se on elämän kova tosiasia (Ojanen 2005), mutta sen sijoittuminen ammatillisen asiantuntijakoulutukseen on jäänyt varjoon, mihin mm. Halonen ja Mutanen viittaavat (tässä julkaisussa).

Estetiikka opetussuunnitelmissa

Asiantuntijaksi oppiminen

Ammattikorkeakoulupedagogiikka perustuu pitkälti pragmaattiseen tiedonkäsitelyyn, konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen, joka vapauttaa luokkahuonesidonnaisuudesta ja opettajakeskeisyydestä sekä painottaa opiskelijoiden aktiivista roolia ja itseohjautuvuutta sekä opiskelijoiden valinnanmahdollisuutta. Oppimista ja opetuskulttuuri perustuvat sosio-konstruktivismiin, joka korostaa yksilöllisyyteen, itseohjautuvuuteen ja aktiivisuuteen. Opetussuunnitelman tarkoituksena on tukea ammatillista kasvua. Hyvässä opetussuunnitelmassa tuodaan esille opiskelijan ammatillisen kasvun polku sekä luodaan edellytykset hyvälle oppimiselle ja esteettömälle opintojen etenemiselle. (Kotila 2003; Auvinen et al, 2005, 9, 28, 40.)

Ammattikorkeakoulujen opetuksen organisoinnissa on kaksi päämallia: vuosikursseittain etenevä sekä vahvasti henkilökohtaisen opiskelusuunnitelman (hops) mukaan rakentuva (Rauhala 2004, 81–82).

Pelkän tiedon jakamisen sijaan ammattikorkeakoulutus pyrkii valmentamaan noviiseja, jotka hallitsevat ammatissa toimimisen perusteet ja joilla on hyvät oppimisvalmiudet. Noviisien kasvu kohti ammatillista asiantuntijuutta jatkuu työelämässä. Asiantuntijaksi kehittyminen edellyttää vahvaa teoreettista tietopohjaa, joka usein perustuu muodolliseen koulutukseen. Arkielämän tilanteissa tapahtuvalla ei-muodollisella ja vapaamuotoisella oppimisella on suuri merkitys asiantuntijuuden kehittymiselle. (Auvinen et al, 2005, 34–36.)

Ammatillisen kasvun prosessissa ja asiantuntijaksi kehittämisessä on olennaista omaan ammatilliseen kulttuuriin kasvaminen ja sen käsitemaailman haltuun ottaminen. Tämä merkitsee, että sekä eettisesti että kriittisesti ajatteleva ja toimiva asiantuntija kykenee työskentelemään vastavuoroisesti erilaisissa kulttuureissa ja moniammatillisissa tilanteissa innovatiivisesti ja ammatillisesti sivistyneesti.

Opetussuunnitelmamalleja ovat moduuli-, blokki ja juonnemallit. Moduulimalli on yleensä opintojakso-perusteinen opetussuunnitelman sovellus. Jokainen moduuli muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden, joka tulee suorittaa. Opintojaksojen kokoaminen moduu-

leiksi on rakenteeltaan selkeää ja hallinnollisesti helposti toteutettavaa. Blokkimallissa opiskelijalla on yksi opintojakso meneillään kerrallaan. Tutkinnon tasolla ja lukuvuosittain opinnot on koottu kiinteäksi kokonaisuudeksi. Blokkimallissa opiskelijat etenevät ryhmänä ja opinnot koostuvat peräkkäisistä paketeista.

Juonneopetussuunnitelmassa rungon muodostavat koulutuksen tavoitteena olevat keskeiset osaamisalueet. Osaamisjuonteet voivat ulottua läpi koko tutkinnon tai rajoittuvat johonkin tutkinnon osaan. (Auvinen et al. 45–46.) Laurea-ammattikorkeakoulun juonneopetussuunnitelman läpikulkevat teemat ovat globaali-, innovaatio-, yhteistyö- ja eettinen osaaminen. (Rauhala, 2005)

Opetussuunnitelmien perusta on muuttumassa oppiainejakoisista, opetuksen lähtökohdista rakennetuista suunnitelmista kohti ihmisen kokonaiskehityksen huomioon ottamiseen ja ammatillisen kasvun tukemiseen perustuvia juonneopetussuunnitelmia. Opiskelijan ammatillisen kasvun vaiheistumista opintojen aikana voidaan jäsentää määrittelemällä kullekin opintovuodelle (tai lukukaudelle) omat teemansa ja osaamistavoitteensa. Vuositeemojen tavoitteena on auttaa opiskelijoita, opettajia ja työelämän edustajia hahmottamaan, minkälaisen vaiheiden kautta ammatillisen kasvun on ajateltu etenevän. (Auvinen et al. 2005, 88.) Esteettisen ammatikäytännön oppimisessa opetussuunnitelmaratkaisut ovat merkittäviä.

Estetiikan opetus lukuvuonna 2005–2006

Kuuluuko hyvään asiantuntijuuteen esteettinen ulottuvuus? Esteettiset arvot? Esteettinen asenne ja herkyys? Taito tuottaa esteettisiä arvokokemuksia? Taito tehdä kauniisti? Esteettinen osaaminen?

Harjaantuminen esteettiseen osaamiseen on asiantuntijan perusosaamista koulutusohjelmissa, joiden perusteet ankkuroituvat esteettisiin arvopäämääriin, kuten esim. useimmat kulttuurialan koulutusohjelmat. (Virolainen tässä julkaisussa) Esteettinen ulottuvuus voi olla myös osa laaja-alaista ammatillisuutta, joka koskettaa kaikkia koulutusaloja, niitäkin joiden ensisijaisena tavoitteena ei ole valmistaa estetiikan ammatilaisia tai edistää esteettistä kulttuuria ja ihmisten esteettistä sivistystä ja hyvinvointia yhteiskunnassa.

Se, missä määrin estetiikka ja yleensäkin esteettinen näkökulma on mukana ammattikorkeakoulu-opetuksessa, antaa viitteitä siitä, millaiseen käsitykseen ammatillisesta asiantuntijasta ja ammatillisuudesta koulutus perustuu. Seuraavassa on opinto-oppaista tehty yhteenveto estetiikan opintotarjonnasta ammattikorkeakouluissa lukuvuonna 2005–2006. Estetiikan opintotarjontaa tarkastellaan koulutusaloittain ja koulutusohjelmittain. Estetiikan ja taiteiden filosofian opintojen välillä ei tehdä käsitteellistä eikä sisällöllistä eroa.

Kulttuuriala

Estetiikan opetustarjonta painottuu kulttuurialan koulutusohjelmiin, joita ovat muotoilun, konservoinnin, restauroinnin, kuvataiteen, vaatetusalan, viestinnän, esittävän taiteen, musiikin, pop/jazz-musiikin, tanssinopettajan, kulttuurituotannon, ohjaustoiminnan ja kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelma. Opetusministeriön hyväksymiä koulutusohjelmia oli yhteensä 88 ja niitä toteutettiin 25 ammattikorkeakoulussa (Opetusministeriö 2004).

Kouluttaessaan käsityön ja taiteen ammatilaisia estetiikka muodostaa koko kulttuurialan koulutuksen perusjuonteen lähes kaikissa koulutusohjelmassa. Lisäksi estetiikan opetusta on tarjolla omina opintokokonaisuuksina, opintojaksoina ja erillisinä sisältöalueina muissa kuin estetiikan opintokokonaisuuksissa. Ominaan opintokokonaisuuksina tai opintojaksoina estetiikan opintoja on tarjolla eri nimikkeillä: estetiikka, taiteen filosofia, taiteen ja tieteen filosofia, kuvaestetiikka, taiteen ja muotoilun filosofia, konservoinnin filosofia, filosofia ja estetiikan perusteet, kulttuuri ja estetiikka, kulttuurin tutkimus ja estetiikka, luovuuden filosofia, viestinnän estetiikka, musiikin estetiikka, äänen estetiikka, ympäristöestetiikka, ympäristötaide ja estetiikka, ympäristötaiteen perusteet, taiteen tuntemus, taidehistoria ja estetiikka. Ominaan opintokokonaisuuksina estetiikan opintoja on tarjolla 26 koulutusohjelmassa. Kun mukaan lasketaan taidehistoria, musiikin historia ja visuaalinen kulttuurin historia ominaan opintokokonaisuuksinaan sekä muihin kuin estetiikan opintokokonaisuuksiin sisältyvät estetiikan sisällöt, niin estetiikan opintoja on tarjolla puolella kaikista 88 koulutusohjelmasta.

Runsaassa kymmenessä vuodessa tilanne on muuttunut täysin, sillä lukuvuonna 1993–1994 estetiikan tai taiteenfilosofian opintoja ei ollut tarjolla lainkaan (Nummela 2004). Tosin koulutusohjelmien määrä tuolloin oli varsin vähäinen nykyiseen verrattuna. Verrattuna lukuvuoden 2003–2004 opintotarjontaan estetiikan opetuksessa ei ole juuri tapahtunut muutoksia. Omana opintokokonaisuutenaan estetiikka ja taiteen filosofia olivat tuolloin tarjolla kolmanneksessa koulutusohjelmista.

Sisällöllisesti uusia alueita opintotarjonnassa ovat mm. musiikin estetiikka ja äänen estetiikka. Musiikin filosofiaa ja estetiikkaa on harrastettu jo pitkään suomalaisessa musiikkikulttuurissa, mutta usein enemmänkin vain implisiittisesti (Padilla & Torvinen 2005, 9).

Yhdessä viestintäalan koulutusohjelmassa media-alan ammatillisen asiantuntijuuden filosofiset lähtökohdat on kiteytetty ”ammattiosaamiseen käsityöläisyytenä”, joka sisältää: Kuinka asiat ovat? Kuinka ne tehdään hyvin? Kuinka ne tehdään kauniisti (estetiikka)? (Kemi–Tornion ammattikorkeakoulu, Opinto-opas 2005–2006).

Luonnonvara ja ympäristöala

Luonnonvara- ja ympäristöalan 32 koulutusohjelmasta vain yhteen koulutusohjelmaan (maisemasuunnittelu) sisältyy estetiikka omana opintokokonaisuutenaan. Lisäksi rakennus- ja/tai puutarhataiteen historia sisältyy kahteen maisemasuunnittelun koulutusohjelmaan ja ympäristöfilosofia kahteen kestävän kehityksen koulutusohjelmaan.

Tekniikan ja liikenteen ala

Tekniikan ja liikenteen 202 koulutusohjelmasta estetiikan sisältöjä löytyy kahdeksasta koulutusohjelmasta. Omina opintokokonaisuuksina visuaalisen taiteen historia sisältyy yhteen tuotekehityksen ja puutarhataiteen historia yhteen ympäristötekniikan koulutusohjelmaan, saman koulutusohjelman vapaasti valittaviin opintoihin sisältyy myös kaupunkiestetiikan ja ympäristötaiteen opintokokonaisuus. Ympäristöestetiikka sisältyy sisältökohtana ympäristökulttuurin opintokokonaisuuteen myös yhdessä ympäristötekniikan koulutusohjelmassa. Yhteen

hyvinvointitekniikan ja elektroniikan koulutusohjelmaan sisältyy vapaavalintaisina opintoina muotoilu elektroniikkateollisuudessa. Vaatteen esteettinen suunnittelu löytyy sisältökohtana yhdestä tekstiili- ja vaatetustekniikan koulutusohjelmasta, tuotesuunnittelun perusteista. Esteettiset arvot ja esteettinen osaaminen sisältyvät myös kahteen rakennustekniikan koulutusohjelmaan. Toisessa koulutusohjelmassa esteettisyys rakennustaiteessa sisältyy arkkitehtuurin historian opintoihin.

Toisessa rakennustekniikan koulutusohjelmassa on määritelty alan arvoperusta, mikä on poikkeuksellista tekniikan alalla, ja tähän sisältyvät myös esteettiset arvopäämäärät. Verrattuna kaikkiin muihin koulutusaloihin ja -ohjelmiin poikkeuksellista on myös se, että esteettistä osaamista ei rajata vain ammattiopintoihin. Esteettinen ulottuvuus ja osaaminen on sisällytetty rakennustekniikan koulutuksen päämäärään: laajalaiseen ammattisivistykseen, jossa yhdistyvät hyvä ammattiteoreettinen, käytännöllinen ja menetelmällinen osaaminen sekä monipuolinen asiantuntemus, hyvä yleissivistys ja kansalaistaidot. ”Opiskelijalle tarjotaan mahdollisuus kehittää arvomaailmaansa siten, että hän soveltaa työssään eettisyyden, estetiikan, viihtyvyyden, kestävän kehityksen, ympäristön suojelun ja ekologian vaatimuksia” (Helsingin ammattikorkeakoulu, Opinto-opas 2005–2006).

Estetiikan opetustarjonta tekniikan ja liikenteen alalla on lisääntynyt huomattavasti verrattuna lukuvuoteen 2003–2004. Tosin aiemmin rakennustekniikan kivitekniikan suuntautumisvaihtoehtoon sisältynyttä valinnaista muotoilun filosofiaa ja estetiikka ei löytynyt enää opinto-oppaasta.

Matkailu-, ravitsemis- ja talousala

Alan 46 koulutusohjelmasta neljään sisältyy esteettinen näkökulma. Yhteen matkailun koulutusohjelmaan sisältyy taide ja kulttuuri (Suomikuvan rakentajana) omana opintokokonaisuutenaan. Yhteen palvelujen tuottamisen ja johtamisen koulutusohjelmaan sisältyy esteettisyys osana laajempaan opintokokonaisuuteen. Lisäksi yhteen hotelli- ja ravintola-alan sekä palvelujen tuottamisen ja johtamisen koulutusohjelmaan sisältyy vapaavalintaisena perehtyminen ruoan esteettiseen merkitykseen osana laajempaa opintokokonaisuutta.

Sosiaali- ja terveysala

Sosiaali- ja terveysalan 186 koulutusohjelmasta esteetiikka sisältyy kahteen kauneudenhoitoalan koulutusohjelmaan. Toisessa koulutusohjelmassa esteetiikka on oma opintokokonaisuutensa, toisessa taas yksi sisältöalue laajemmassa opintokokonaisuudessa. Hammas-tekniikan koulutusohjelmassa tavoitteena on antaa opiskelijalle valmiudet ottaa huomioon myös esteettiset vaatimukset. Kolmeentoista sosiaalialan ja toimintaterapian koulutusohjelmaan sisältyy esteettinen ja taiteellinen näkökulma ensisijaisesti erilaisten luovien toiminnallisten menetelmien hallintana.

Humanistinen ja opetusala

Humanistisen ja opetusalan kuudesta koulutusohjelmasta esteettinen näkökulma sisältyy neljään kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelmaan painottuen sisällöllisesti taide- ja kulttuurikasvatukseen.

Muut koulutusalat

Muilla koulutusaloilla eli luonnontieteen alalla ja yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon alalla ei ole lainkaan tarjolla estetiikan tai taiteen filosofian opintoja.

Opinto-oppaiden antama informaatio opetussuunnitelmien sisällöistä vaihtelee varsin paljon ammatikorkeakoulusta riippuen ja useissa oppaissa se on varsin niukkaa. Todennäköisesti estetiikan opintoja on tarjolla eri opintojen yhteydessä enemmän kuin opinto-oppaat kertovat, mutta ne sisältyvät muihin kuin estetiikan opintokokonaisuuksiin tai -jaksoihin eivätkä näy omina nimikkeinään.

Esteettisen näkökulman voisi olettaa sisältyvän luonnontieteiden alalla tietojenkäsittelyn koulutusohjelmaan esim. multimedian suunnittelun ja toteutuksen tai kuvitus- ja julkaisuohjelmien opintokokonaisuuteen sekä liiketalouden koulutusohjelmiin, joihin sisältyy esim. graafisen suunnittelun opintokokonaisuuksia. Vastaavia esimerkkejä opintokokonaisuuksista löytyy myös muilta koulutusaloilta: mediatekniikan (graafinen ja visuaalinen suunnittelu), puutekniikan (puutuotteiden suunnittelu), ympäristötekniikan (maisemasuunnittelu), maaseutuelinkeinojen (maise-
man, miljöö ja rakennetun ympäristön hoito), auto-

maatiotekniikan (visuaalisen ilmaisun kehittäminen), kone- ja tuotantotekniikan (teollinen muotoilu) koulutusosalta.

Esteettinen osaaminen ja ammatillisuus

Estetiikan opintoja sisältyy varsin vähän muiden kuin kulttuurialan koulutusohjelmiin. Kaikkiaan 662 opetusministeriön vahvistamasta koulutusohjelmasta estetiikan opintoja on tarjolla em. muodossa yhteensä 88 koulutusohjelmassa eli kulttuurialalla on puolet kaikista estetiikan opintotarjonnasta. Jos kulttuurialaa ei lasketa mukaan, niin estetiikan opintoja on tarjolla vain muutamassa koulutusohjelmassa. Estetiikan opintojen vähäisyys muilla koulutusaloilla saattaa johtua mm. siitä, että esteettiset arvot nähdään vain väli-nearvoina pyrittäessä edistämään muita kunkin alan omia arvopäämääriä. Sen sijaan kulttuurialalla esteettiset arvot ovat itseisarvoja, joiden oikeutusta ei tarvitse perustella muilla arvoilla, ainakaan periaatteessa. Käytännössä kysymys on kuitenkin siitä, miten löytää tasapaino esteettisten ja muiden arvojen välillä, esim. esteettisten ja taloudellisten arvojen välillä (Kälviäinen ja Seddiki tässä julkaisussa).

Huomionarvoista on myös, että estetiikan opinnot sisältyvät vain ammattiopintoihin. Ainoastaan yhdessä koulutusohjelmassa esteettisen osaamisen katsotaan kuuluvan mm. eettisen osaamisen ohella myös asi-
antuntijan laaja-alaiseen ammatillisuuteen. Esteettisen ja sivistyksen suhdetta tarkastelevat lähemmin Anttila, Halonen & Mutanen sekä Lampinen (tässä julkaisussa).

Estetiikka opinto-opaskuvauksissa

Kuten edellä esitetyistä ilmenee, estetiikkaa opetetaan etenkin kulttuurialalla omana, erillisenä opintokokonaisuutenaan. Muillakin aloilla estetiikkaa voi olla opetuksessa, vaikkei opintojen nimeen tai tavoitteeseen sitä olekaan kirjattu.

Alle on kerätty Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun opinto-oppaasta vuodelle 2004 opintokokonaisuuksia esimerkkeinä opinnoista, joihin estetiikka sisältyy.

Kuvataiteen koulutusohjelma

Plastinen sommittelu, 3 ov

Oppimistavoitteet: Oppia perustiedot ja käsitteet

kaksi- ja kolmiulotteisen kuvan sommittelusta

Sisältö: Erilaisten materiaalien ja tekniikoiden avulla tutustutaan kuvallisiin perustekijöihin ja pohditaan niiden aiheuttamia vaikutelmia ja ilmaisumahdollisuuksia. Opintojakso rakentuu kahdesta jaksosta:

- 1 Käsitteiden haltuunotto (2 ov), joka toteutetaan muotoilijoiden ja kuvataiteilijoiden yhteisinä opintoina. Opinnoissa tutkitaan kuvallisten elementtien ja muuntujien peruskäsitteitä.
- 2 Syventävät ammattikuvaan liittyvät tehtävät (1 ov), jotka toteutetaan kuvataiteen ja muotoilun eri pajoissa.

Rakennustekniikan koulutusohjelma

Ekorakentaminen, 2 ov

Oppimistavoitteet: Kestävän kehityksen

lähtökohdat asuinalueiden suunnittelussa

Sisältö: Ekologisen pientaloasuinalueen ympäristön ja rakennusten suunnittelun perusteet. Kevyen liikenteen ja ajoneuvoliikenteen tarvitsemat väylät asuinalueella. Ekologiset rakennusaineet ja materiaalit nykyaikaisessa pientalorakentamisessa. Opintojakso liittyy ympäristöestetiikkaan, ihmisen ja luonnon vuorovaikutukseen ja sen muodostamaan kokonaisuuteen. Estetiikka voi ilmetä muotoina, väreinä, materiaaleina ja asetteluna sekä käytännöllisyytenä ja sujuvana liikkumisena ja ympäristön hyödyntämisenä.

Lahden ammattikorkeakoulussa, Muotoiluinstituutissa opetetaan Estetiikan perusteet -opintokokonaisuutta Viestinnän koulutusohjelmassa:

Estetiikan perusteet 2 ov

Tavoitteet ja sisältö: Perehdyttäminen alan keskeisiin kysymyksenasetteluihin ja käsitteisiin: taiteen, ympäristön ja kritiikin perusteisiin.

Estetiikkaa voidaan käsitellä myös erillisenä opintojaksona. Estetiikassa perehdytään teoriaan, historiaan, elämyskokemukseen, arvoihin, trendeihin,

Johtopäätöksenä voi todeta, että sisältökuvausten perusteella estetiikka liittyy ainoastaan visuaaliselle ja siinäkin vain kulttuurin koulutusalueelle rakentamista

lukuun ottamatta. Opinto-opastekstien perusteella keskitytään tunnistamaan estetiikan käsite ja sen ilmeneminen erilaisissa yhteyksissä. Opitun on tarkoitus siirtyä käytännön tekemiseen eli ”esteettiseksi tekemiseen”. ”Esteettisesti tekeminen” ei näy opetussuunnitelmissa.

Estetiikka eri ammattialoilla

Etsimme estetiikkaa seuraavaksi koulutusaloilta, joista opinto-opastekstejä ei juuri löytynyt. Haastattelimme neljää opettajaa: Pirjo Nuotio edustaa matkailu-, ravitsemus- ja talousalaa (Haaga Instituutti), Katariina Raij sosiaali- ja terveysalaa (Laurea), Maritta Korhonen tekniikan ja liikenteen alaa (Savonia) sekä Jouni Koski kaupan ja hallinnon alaa (Hamk). Opettajien edustamien koulutusohjelmien opetustarjonnassa oli kuitenkin jaksoja, joiden sisällä estetiikkaa esiintyy. Haaga Instituutin restonomikoulutuksessa on opintojaksoja, jotka käsittelevät ruoka-annosten ulkonäköä, ravintolamiljöötä sekä vuorovaikutusta. Tietojenkäsittelyn alalla on Savonia-ammattikorkeakoulussa ihmisen fysiologiaan liittyvä opintojakso, jossa käsitellään näkemistä ja asioiden hahmottumista. Visuaalisuutta käsitellään kahdella opintojaksolla. Hämeen Ammattikorkeakoulun liiketalouden koulutusohjelman markkinoinnin suuntautumisvaihtoehdossa on tarjolla taittoon ja yhteisöilmeeseen ja -viestintään liittyviä opintojaksoja.

Jäsenämme ammattityön estetiikan Ojasen ja Volasen artikkelien pohjalta kolmeen kategoriaan: aikapaikkaisuus, mukanaolo ja muodonanto. Anttilan mainitsemat neljä ammatillisen asiantuntijan työn ulottuvuutta, työn suunnittelu ja toteutus, palvelu-, tuote- ja organisaatioestetiikka, voi nähdä sisäänrakennettuina nyt käytettäviin kategorioihin.

Aikapaikkaisuus

Aikapaikkaisuuden ituja löytyy ammattikorkeakoulujen tutkimus- ja kehitystyön määrittelyistä, joihin on perinteisen tutkimuksen luotettavuuskriteerin yleistettävyyden sijaan tullut tilanteen ymmärtäminen. Asiantuntijan kykyä olisi tulkita tilanne ja soveltaa tietonsa ja taitonsa kulloiseenkin kontekstiin.

Aikapaikkaisuus ilmeni opettajahaastatteluissa yhtäältä työskentely-ympäristönä ja toisaalta ajankäytön hallintana. Työskentely-ympäristö korostui eritoten Katariina Raijn haastattelussa. Hän oli parastaikaa luomassa fyysisiä puitteita Laurea-ammattikorkeakoulun Well Life Centerille Espoon Tapiolassa. Ympäristöä oli suunniteltu moniammatillisessa tiimissä, jossa oli sekä arkkitehtuurin, sisutuksen että hoitoalan edustajia. Ympäristön tulisi vastata sekä asiakkaiden että työntekijöiden, johon tässä luetaan myös opiskelijat, odotuksia ja vaatimuksia. Ympäristöä luotiin sekä työntekijöille, opettajille ja opiskelijoille, että asiakkaille, eritoten vanhuksille, mahdollisimman sopivaksi. Työntekijöiden näkökulmasta korostui ergonomia ja yhteisen kohtaamisen mahdollistavat tilat. Asiakkaiden kannalta oli pohdittu selkeyttä, turvallisuutta ja kodikkuutta.

Ravintola-alalla saliympäristö painottuu asiakkaiden viihtyvyyden näkökulmasta, kun taas keittiötilat työntekijöiden kannalta. Pirjo Nuotio sanoi, ettei ravintolaillasta läheskään aina jää päällimmäiseksi mieleen aterian maku, vaan ravintolailta on kokonaisvaltainen elämys, jossa salin kokonaistunnelma, värit, musiikki, valaistus jäävät päällimmäisinä mieleen.

Katariina Raij sanoo, että ajanpuute ei ole *”excuse”* sille, ettei työtä tehtäisi esteettisesti. Myös kiireessä voi tehdä kauniisti, jos se on sisään rakentuneena työskentelytapana. Pirjo Nuotio myöntää kiireen ongelmaksi, mutta sanoo, ettei se koskaan saa näkyä ravintolasalissa. Asiakkaalle kiire on aina negatiivinen kokemus. *”Kiire on usein läsnä ravintola-alan työssä ja kyllä se valitettavasti näkyy palvelussakin”*, hän kuitenkin toteaa.

Mukanaolo

Mikä sitten on työprosessin estetiikkaa – koska työ sujuu kauniisti? Tätä voi tarkastella sekä asiakkaan että tekijän kannalta.

Niin hyvinvointityö (sairaanhoito, terveydenhoito, fysioterapia) kuin ravintolatyökin ovat fyysisesti rasakaita. Jotta työ olisi tekijälleen kaunista ja jotta hän voisi sen kauniisti tehdä, on työympäristöjen oltava ergonomisesti toimivia. Ravintolasalin ahtaus tai väärin mitoitettut kuntolaitteet eivät salli tekijälle kaunista liikehdintää ja sujuvaa työn toteutusta.

Palvelualoilla, kuten ravintola- ja hoitotyössä, korostuu työn tekijän olemus. Se on asiakkaalle parhaimmillaan esteettinen kokemus sekä visuaalisesti, auditiiivisesti että haptisesti. Tarjoilijan eleet, puhe ja liikehdintä ovat osa ravintolailtaa, hoitotyössä kosketus ja puhe ovat niin ikään tärkeitä.

Jouni Kosken haastattelussa painottuu vuorovaikutus työyhteisön sisällä. Markkinoinnin asiantuntijan on löydettävä paikkansa, jossa hän täydentää yhteisöä, on alansa asiantuntija mutta kunnioittaa muita asiantuntijoita. Markkinoinnin ja viestinnän asiantuntija on aina osa prosessissa, jonka sisällöt tulevat organisaatiosta ja vastaanottajat ovat joko sisäisiä tai ulkoisia kumppaneita.

Mukanaolon ulottuvuus kytki konkreettisimmin yhteen estetiikan ja etiikan. Nuoren hoitoalan opiskelijan ja vanhuksen tasa-arvoinen kohtaaminen, sosiaalialan ammattilaisen ja häkellyttävän mustan goottinuoren vuorovaikutus ei toteudu aidosti kauniina ilman kunnioitusta ja arvostusta.

Muodonanto

Haastateltujen koulutusalojen tuotteet ovat hyvin erilaisia, sekä materiaalisia että immateriaalisia, kaikille kuitenkin olisi annettava muoto, joka olisi esteettinen sekä tekijänsä tuotteena että vastaanottajan saamana aineellisena tai aineettomana tuotoksena. Anttila käyttää tuotteista nimitystä artefakti, joka voi olla fyysinen tai henkinen.

Maritta Korhosen edustaman tietotekniikka-alan tuotteita ovat ohjelmistot ja käyttöliittymät. Alalla on sanonta *”quick and dirty”*, joka kuvaa osuvasti mahdollisimman nopeasti, mutta samalla epäselvästi tehtyä ohjelmakoodia. Ajan ja ajatuksen kanssa tehty ohjelmakoodi on asiakkaalle ymmärrettävä, se on mahdollisimman tiivis ja siten jäsennelty, että asiakas ymmärtää sen logiikan ja toimintajärjestyksen (Anttila tässä julkaisussa). Tällöin ohjelma jäsenyyt käyttäjälle visuaalisesti ymmärrettävästi. Sivujen suunnittelussa on otettu huomioon ihmisen psyykkiset ja fyysiset toimintamekanismit, joihin Kälviäinen viittaa artikkelissaan.

Ruoan estetiikka muodostuu väreistä, tuoksuista, mauista ja muodoista. Tasapainoilua on käytävä makujen ja ulkonäön välillä: hauki valkokastikkeessa

kukkakaalin kera, jälkiruokana vaniljajäätelö ei täytä onnistuneen ruoka-annoksen kriteereitä. Värit ja asettelu ovat osa kaunista lounasta.

Hyvinvointialalla tuotteen estetiikka on kokonaisvaltainen ihmisen kohtaamisen, kuulemisen ja koskettamisen akti, olipa kyseessä vaikka verikokeen ottaminen, jossa lämpö ja oikean läheisyyden ja myös samalla etäisyyden säilyttäminen on oleellista.

Esteettisen oppiminen

Voiko esteettisen ymmärtämiseen ja esteettiseksi tekemiseen opettaa, ja jos voi, niin kuinka?

Esteettisyys osana ammatillisuutta on tehtävä sekä teoriassa että käytännössä näkyväksi opiskeluympäristössä. Ravintola- ja hoitoalan opettajat korostivat oman koulun puitteiden merkitystä esteettiseen ympäristöosaamiseen kasvamisessa. Ravintola-alan oppilaitoksessa oman lounasravintolan astiat, kattaukset ja ruuan esillepano ovat osa oppimista.

Markkinoinnin koulutusohjelmassa oppimisprosessia kuvataan timantin hiomisen metaforalla. Ensimmäisten vuosien aikana louhitaan kaivosta timanttia hakien, kun se löytyy, aletaan hioa, etsiä ja löytää särmiä, tehdä omasta osaamisesta yksilöllistä, timantin kirkasta ja itselle ominaista kirkasta ammattitaitoa.

Opiskelijoita johdatellaan katsomaan prosessiaan ja tuotoksiaan asiakkaan silmin. Estetiikka on erilaista eri ihmisille riippuen kulttuuritaustasta, iästä jne.

Miten löytää tasapaino, jossa työ on itselle ja toiselle kaunista? Tämä voi olla vaikeaa nuorelle ihmiselle, jonka tulisi hoitaa vanhusta tai joka työskentelee keski-ikäisille suunnatussa gourmet-ravintolassa. Tai vastavalmistuneelle markkinointitradenomille, jonka työpaikka on perinteitä kunnioittava lakiasian-toimisto.

Opiskelijoilla on erilaisia valmiuksia. Pirjo Nuotio mainitsee esimerkkinä restonomin, joka työmatkallaan löytää oksakarahkan, jonka ympärille rakentaa komean kattauksen. Toinen kulkee oksan ohi ja lähtee valmiina olevista kattaustarvikkeista. (Myös Kälviäinen tässä julkaisussa.)

Johtopäätökset

Kun opinto-opasteksteistä siirryttiin arjen toimintaan, esteettinen laajentui käsitteen tunnistamisesta ja tuotteiden ulkonäöstä toiminnaksi, esteettisesti tekemiseksi. Estetiikkaa ilmeni joka alalla erilaisena. Tietotekniikassa se on käytettävyyttä (Tompuri 2004), palvelualoilla kokonaisuuden hallintaa, viestinnässä oman paikan ymmärtämistä, hoitoalalla vuorovaikutteisuutta.

Haastatteluissa näkyi voimakkaasti se, että kauniin tekeminen todellistuu silloin, kun kokemus on jaettu tekijän ja vastaanottajan kanssa. Ne eivät missään yhteydessä asetu ristiriitaan. Estetiikan toteutuminen on siis intersubjektiivista ja vuorovaikutuksellista.

Opettaja-haastattelut konkretisoivat Ojasen ja Volasen artikkelien toden, hyvän ja kauniin yhteenkietoutumista. Estetiikan sisäänrakentumista Volanen (2004; 2005) kuvaa kolmiulotteiseksi kontekstin, käsitteen ja sisällön yhteisliikkeeksi. Opettaja-haastatteluissa todentui tämä liike. Tekijälleen mielihyvää tuottava työ oli ympäristösidonnaista, tilanteen käsitteellistämistä ja siihen vastaamista harmonisesti, esteettisin teoin.

Esteettinen yksin ei ole mitään, se on arvoton koriste tai kuorrute. Ollakseen totta esteettinen vaatii rinnalleen eettisen (Ojanen 2001; Volanen 2004; 2005). Jos pidämme Ojasen ja Volasen ”totena” sitä, mikä on ammattilaisen praktista toimintaa, ei se vielä täytä ammatillisen sivistyksen (Lampinen tässä julkaisussa) mittoja. Työn olisi oltava hyvää ja kaunista, mutta molemmat edellyttävät toisiaan. Ravintolan moitteeton ympäristö tai ruuan harmoninen esillepano ei riitä, ellei asiakkaan kohtelu ole kunnioittavaa ja arvostavaa. Tiivis ja ymmärrettävä koodaus menettää merkityksensä, mikäli siinä on virhe. Tällöin tekijä tuote on kaunis oikeellisuuden kustannuksella.

Miten pitkälle estetiikan ja etiikan kysymyksiä voi ulottaa? Riittääkö ravintolaesimerkissä esteettinen ympäristö ja käytös, vai pitääkö kysyä ruuan alkuperää – ovatko kananmunat peräisin häkkikanalasta vai vapailta kanoilta? Riittääkö vaatteen esteettiseksi kokemiselle kauneus ja käyttäjälle sopivuus, jos se on ommeltu lapsityövoimalla? Missä kohdin on vaarana etiikan estetisoituminen tai estetiikan eettistyminen (ks. Shusterman 1997, 176–180).

Ilman eettistä harkintaa, hyvän ja oikean punta-
rointia ja toteutumista ei voi olla kaunista. Kauneus
yksin jää pinnalliseksi ja valheelliseksi ulkokuoreksi,
ellei se liity eettisesti hyvään toimintaan ja tavoittei-
siin. Harhainen kauneuden tavoittelu on olennaisen
peittämistä itseltä ja muilta. Ojanen (2001, 46) sanoo
sen olevan jopa väkivallan tekemistä.

Miksi estetiikka on katveessa?

Sijoittaessa ammattikorkeakoulutusta klassiseen toden,
hyvän ja kauniin elämän tavoitteelliseen kehukseen,
näyttää tosi ja hyvä olevan sitä, mikä on pragmaattis-
esti asiakkaalle tässä hetkessä hyödyllisintä ja käyttö-
kelpoisinta tietoa tai sen sovellusta. Mittariksi sopivat
eurot. Miten kestävä ja yhteisöllistä, lokaalia ja glo-
baalia hyvinvointia edistävä tämä lähestymistapa on,
on toinen kysymys, jota on pohdittu mm. ammatti-
korkeakoulutuksen etiikkaa koskevissa teksteissä (mm.
Friman 2004; Opm 2004; Nummela 2005).

Kolmatta klassista arvoa, kauneutta, on jo vaike-
ampi mitata. Se ei taivu euroiksi, nopeudeksi tai vai-
kuttavuudeksi. Kenties tämän vuoksi esteettinen on
jäänyt syrjään ammattikorkeakoulutuksen tavoiteso-
pimuksissa ja puheenparsissa. Tämä ei kuitenkaan
tarkoita sitä, ettei estetiikka olisi olemassa tai että
sitä olisi edes mahdollista rajata inhimillisen elämän
ulkopuolelle. Sitä, ettei arviointi ole ulottunut – ja
voiko se koskaan ulottuakaan – esteettisen ilmen-
emiseen, voi pitää myönteisenäkin. On jotain, mihin
arvioinnin ohjaava, yhdenmukaistava ja kontrolloiva
luonne ei ulotu ja joka näin voisi säilyä autonomisena
ja tavoittamattomana, mutta silti totena ja kaikessa
olevana ilmiönä. (Ks. Koski 2005.)

Kun ammattikorkeakoulutusta toteutetaan tiiviissä
työelämäläheisyydessä ja -lähtöisesti, korostuvat kou-
lutuksessa markkinalähtöiset, talouden arvomaailmaan
sopivat kyvyt, taidot ja kvalifikaatiot. Reaaliaikaisuus,
innovaatiivisuus ja tässä hetkessä myyvät tuotteet ovat
usein välinearvoja, joihin tyydytään. Esteettisyys tulee
tällöin määritellyksi kaupallisin tavoittein. Estetiikka
pelkistyy helposti pinnalliseksi ja korvautuu hyvän
näköisellä tai trendikkäällä (ks. Seddiki 2005). Teknol-
ogista imperatiivia noudattavat tuotteet ovat alkaneet
viime vuosina saada rinnalleen sosiaaliset innovaatiot

(mm. Diakin strategia), joskaan esteettisyys ei sil-
loinkaan ole tullut näkyväksi.

Esteettinen ei tässä päivässä, arvioinnin domino-
imassa koulutuspolitiikassa, löydä paikkaansa. Koulut-
usta oikeutetaan ja sen onnistuneisuutta arvioidaan
monin mittarein. Indikaattoreita ovat mm. työl-
listyminen, hankkeistetut opinnäytetyöt ja pedago-
giset toteutukset. Mittarit ovat usein näkyvästi tai
vähintäänkin implisiittisesti rakennettu taloudel-
lisuuden ja tehokkuuden lähtökohdista. Euroilla on
mahdollista mitata yhtä hyvin toiminta-alueen hyvin-
vointia kuin kustannustietoista opetuksen laatua.

Tästä näkökulmasta arvioituna 1990-luvun puo-
livälissä toteutettu opistoasteen uudistus, jossa lähtö-
kohtana oli korkeakoulutasoisuus, oli aikaansa edellä.
Kaikkien koulutusalojen pakollisiin yhteisiin kult-
tuuris-yhteiskunnallisiin opintoihin sisältyivät mm.
yhteiskunnallisen, kulttuurisen, eettisen ja arvo-osaa-
misen lisäksi myös esteettinen ja luova osaaminen.
Lisäksi kaikkien alojen pakollisiin yhteisiin opintoi-
hin kuuluivat luonnontieteellis-teknologiset opinnot
sisältäen mm. luonnontieteellisen, matemaattisen,
ympäristö- ja teknologiaosaamisen. Lähtökohtana
oli ajatus, että kaikki opiskelijat alasta riippumatta
saisivat sekä humanistisen että luonnontieteellisen sivi-
listyksen perusteet, joka antaisi paremmat valmiudet
eri ammattiryhmien keskinäiseen ymmärtämiseen ja
moniammatilliseen yhteistyöhön. Tämä voisi osaltaan
olla murtautuksessa myös raja-aitaa humanistisen ja luon-
nontieteellisen ihmiskäsityksen ja kulttuurin välillä.
Tämä on oivallinen esimerkki laaja-alaisesta ammat-
tisivistyksestä, joka oli määritelty opetussuunnitelmien
perusteissa myös ammatillisen asiantuntijakoulutuk-
sen päämääräksi. (Nummela 2000.)

Opistoasteen uudistuksessa toteutettu malli kaikille
yhteisestä perusammattisivistyksestä on myös vastaus
Osmo Lampisen (tässä julkaisussa) esittämään kysy-
mykseen: ”Mikä voisi olla pienin hyväksyttävä määrä
vaikkapa teknistä tietoa, jonka sivistyneen tulisi hal-
lita?” Myönteistä on kuitenkin se, että toisen asteen
amatillisen peruskoulutuksen vuosina 1999–2001
uusittuihin opetussuunnitelman perusteisiin sisältyy
kaikkien alojen yhteiseen pakolliseen ydinosaamiseen
myös eettiset ja esteettiset taidot sekä taide ja kulttuuri
(1 ov) kaikille yhteisiin pakollisiin opintoihin.

Työn tekeminen esteettisesti on, kuten ammatti-

etiikkakin, ammatillisen identiteetin ja ammattisivistyksen perusaineiksia. Vahvaa ammatillista identiteettiä tarvitaan aikana, jolloin työ elämisen muotona, kutsumuksena, itseilmaisuna tai huolena redusoituu helposti yksipuoliseksi työnantajan palveluksi. Varila (2005) vertaa nykypäivän työntekijää cockerspanieliin, koirarotuun, jonka elämäntehtävänä on miellyttäminen. Sen sijaan ammatistaan ylpeä ihminen uskaltaa uhmata työelämän lumetodellisuudessa, huipputenestysten ja tuottavuuden paineissa kohtuuttomia vaatimuksia. Hän asettaa etusijalle eettisesti kestävät ratkaisut ja työn mielen sekä tarkoituksen, vaikka siten miellyttämättömyyden riskilläkin.

Tekemällä oppimisen korostuessa ammattikorkeakoulutuksessa voi myös kysyä, miten oppimistilanteet voivat itsessään olla esteettisiä, kauneutta fyysisesti ja psyykkisesti. Oppimistulos voi olla kaunis, hyvä arvosana, onnistunut essee tai hyvin tehty portfolio. Miten prosessi, jossa oppimista tapahtuu, olisi esteettinen: mitä se edellyttää opettajalta ja opiskelijalta?

Elämysyhteiskunta ja visualisoituva maailma vaativat esteettisen ulottuvuuden ymmärrystä. Pelkät huippukokemukset tai näyttävät liikemerkit kätkevät taakseen erilaisia arvoja. Kun erilaiset merkit, symbolit ja ikonit tulevat asioiden ulkoisiksi tunnusmerkeiksi prosessiin, käsitteen ja tapahtuman pelkistyessä logoksi tai kirjanyhdistelmäksi, vaaditaan esteettisen ymmärrystä ja kykyä sen takana olevan kritisointiin. (Lash 1996, 186–197.)

Voisiko esteettinen sitten näkyä opinto-oppaiden teksteissä tai käytännön opetustyössä?

Ojanen (2001, 87) liittää totuuden, hyvyyden ja kauneuden väljästi ihmisen perusominaisuuksiin, tietämiseen, tahtomiseen ja tuntemiseen. Estetiikassa liikutaan tuntemisen alueella. Estetiikan oppiminen olisi siis jatkuvaa tuntemisen reflektointia suhteessa tietoon. Se olisi tuntemisen ja tahtomisen yhtäaikaaisuutta. Herkistyminen omille tunteille ja empaattisuus suhteessa toiseen tuntevana kanssaihminenä ovat välttämättömiä esteettiseksi kasvun elementtejä. Suorituskeskeisessä maailmassa tunteita pidetään haittaavina ja hidastavina, turhina ja tarpeettomina, kun prosesseja virtaviivaistetaan ja toimintoja rationalisoidaan. Tämä tie riisuu ihmiseltä tuntemisen oikeuden ja samalla oikeuden syvään esteettiseen kokemukseen.

Esteettisen voi nähdä osaksi sivistystä, jolloin se kuljettaa mukanaan ja säilyttää käsityksiä jostain pysyvästä ja jalostuvasta. Sivistyksenä esteettisyys voi jatkaa ammattiylpeyttä eettisesti että laadullisesti hyvin tekemisenä. Se voi tuoda lisäarvoa tekniselle, rutiinomaiselle ja vahvistaa ammatin ominaispiirteitä.

Lähteet

- Anon. Ammattikorkeakoulujen opinto-oppaat
lv. 2004–2005 ja 2005–2006
- Anon. Opetusministeriö 13.9.2004.
Ammattikorkeakoulujen koulutusohjelmat 2005.
- Anon. 351/2003. Laki ammattikorkeakoulutuksesta.
- Auvinen, P. 2005. (toim.) Opetussuunnitelma
ammattikorkeakoulussa. Pohjois-Karjalan
ammattikorkeakoulun julkaisusarja B9.
- Koski, L. 2004. Yksilöllisyyden moraalisuus
koulutuspolitiikassa. *Kasvatus* 1 (35), 79–90.
- Kotila, H. 2003. (toim.)
Ammattikorkeakoulupedagogiikka. Helsinki: Edita.
- Lash, S. 1995. Reflektiivisyys ja sen vastinparit: rakenne,
estetiikka yhteisö. Teoksessa Beck, U. & Gidens,
A. & Lash, S. *Nykyajan jäljillä*. (Suom. Leevi Lehto).
Tampere: Vastapaino, 153–235.
- Nummela, P. 2000. Ammattikorkeakoulu ja
ammattietiikka. *Kristillinen kasvatus* 6,20–22.
- Nummela, P. 2004. Ammattietiikan, etiikan ja filosofian
opetus ammattikorkeakouluissa vuosina 1994–2004.
Teoksessa Friman M., Lampinen O., Nummela, P. &
Volanen M. V. (toim.) *Ammattikorkeakouluetiikka*.
Opetusministeriön julkaisuja 2004:30, 188–198.
- Nummela, P. 2005. Ammattikorkeakoulut ja etiikka.
Kristillinen kasvatus 1/2005, 2.
- Ojanen, E. 2001. *Kauneuden filosofia*. Helsinki: Kirjapaja
- Padilla, A. & Torvinen, J. 2005. Johdanto. Teoksessa
J. Torvinen & A. Padilla (toim.) *Musiikin filosofia
ja estetiikka*. Kirjoituksia taiteen ja populaarin
merkityksistä. Helsinki: Yliopistopaino ja kirjoittajat,
9–21.

- Rauhala, P. 2004. Opintojen ohjaus osana ammattikorkeakoulun kokonaislaatua. Teoksessa Kolehmainen S. & Kallinen R. (toim.) Laatu ammattikorkeakouluopintojen ohjaukseen – Oped-Laatu-projektin loppuraportti. Hämeenlinna: HAMKin julkaisut, 81–87.
- Rauhala, P. 2005. Esitelmä Helia-ammattikorkeakoulussa 5.11.2005.
- Ruohotie, P. 2002. Kvalifikaatioiden ja kompetenssien kehittäminen ammattikorkeakoulujen tavoitteena. Teoksessa Liljander, J.-P. (toim.) Omalla tiellä – ammattikorkeakoulut kymmenen vuotta. Helsinki. Edita Publishing Oy, 108–127.
- Shusterman, R. 1997. Taide, elämä ja estetiikka. Pragmatistinen filosofia ja estetiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Tompuri, J. 2004. Esteettinen käytettävyys tuotesuunnittelussa. <http://www.agade.fi/artikkelit>. *Julkaisu 26.3. 2004*. Luettu 12.7.2005.
- Tynjälä, P. 2000. Oppiminen tiedon rakentamisena – konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita. Tampere: Tammer-paino Oy.
- Varila, J. 2005. Ammattiylpeys – jokeri vai mustapekka. Julkaistu 2.5.2005. <http://sivistys.net/kolumini> Luettu 14.7.2005.
- Volanen, M. V. 2004. Tosi, hyvä ja kaunis taitamisen metodologiassa. Teoksessa Kotila, H. & Mutanen, A. (toim.) Tutkiva ja kehittävä ammattikorkeakoulu. Helsinki: Edita, 231–241.
- Volanen, M. V. 2005. Käsityöläistyö työn kehittämisen metodologisena peilinä. Ammatikasvatuksen aikakausikirja 1 (7), 12–23.

Haastattelut

- Maritta Korhonen, tekniikan ja liikenteen ala, lehtori, Savonia ammattikorkeakoulu, 14.6.2005.
- Jouni Koski, koulutusohjelmajohtaja, hallinnon ja kaupan ala, Hämeen ammattikorkeakoulu, 22.6.2005.
- Pirjo Nuotio, koulutusjohtaja, matkailu-, ravitsemus- ja talousala, Haaga ammattikorkeakoulu, 13.6.2005.
- Katariina Raija, koulutusalaajohtaja, hyvinvointiala, Laurea-ammattikorkeakoulu, 16.6.2005.

Ammattikäytännön estetiikkaa

Pirkko Anttila

Estetiikan käsite liitetään yleensä sellaisiin kohteisiin, joissa ilmenee *taiteen esteettinen arvo* tai *esteettinen kokemus*. Tässä artikkelissa pohditaan sitä, miten estetiikan kysymykset voidaan ymmärtää – ei pelkästään taiteeseen liittyvinä – vaan aivan tavallisina arjen toimintoina ja ammattikäytäntönä lisäämällä mukaan *esteettinen teko*. Esteettisen kohteen, havainnon, asenteen ja kokemuksen olemusta pohditaan nykypäivän yhteiskunnallisessa todellisuudessa käytännön arki-ajattelun näkökulmista koulutuksellisiin vaateisiin ja hyvinvointiulottuvuuteen sovellettuina.

Esteettisen käsitettä pohditaan siihen liittyvän asenteen, havaitsemisen, tunteen, viihtyvyyden, kokemuksellisuuden ja elämyksellisyyden, mielihyvän tuottamisen, tapahtuman ja tilanteen, tuotteen ja tuote-estetiikan, taidon estetiikan sekä palveluiden estetiikan näkökulmista.

Esteettisestä sivistyksestä

Mihin esteettisen käsitettä tarvitaan nykypäivän koventuvassa työelämässä ja ammattien käytännössä? Eivätkö ammattien keskeisiä arvoja ole ammattitekniiikan ja työprosessien hallinta, yhteistyön ja vuorovaikutuksen taidot, rationaalinen ajankäyttö ja organisoitukyky? Onko edes varaa kiinnittää huomiota

sellaiseen arvotekijään kuin esteettisyyteen, jota on vaikea mitata rahan tai ajankäytön termein?

Estetiikan teoriassa sanaa ”esteettinen” käytetään useammalla tavalla; sillä voidaan tarkoittaa ainakin

- jotain kauneuteen liittyvää (esteettinen arvo)
- jotain taiteeseen liittyvää (estetiikka ymmärrettynä taidefilosofiaksi)
- jotain arkielämän havaitsemiseen ja kokemiseen liittyvää, jolloin se voi olla
  - aistihavaintoon liittyvää, eli siihen miltä jokin näyttää tai kuulostaa (tai tuntuu, maistuu, tuoksuu)
  - laajemmin jotain intuitiiviseen, välittömään kokemukseen liittyvää.
  - jotakin tekemiseen ja olemiseen liittyvää täsmällisyyttä, harmoniaa ja hallittua toimintaa edustavaa.

Viittaa aluksi psykososiologin, kulttuurintutkijan ja kasvatustieteilijän, saksalaisen Thomas Ziehen (1994) ajatuksiin, kun hän kertoo, miten hän käyttää esteettisiä teemoja tai esteettistä teoriaa omalla alueellaan, kulttuurisosiologian piirissä. Hänen edustamansa alue ei kuulu välttämättä lainkaan taiteen kenttään. Ziehe on kiinnostunut yhteiskunnassa tapahtuvista elämäntyylien ja elämäntapojen muutoksista. Koska hän katsoo asioita erityisesti nuorison näkökulmasta, häntä kiinnostavat myös ne työelämän pelisäännöt, jotka asettavat menestymisen ehtoja uudelle sukupolvelle. Sosiologien piirissä nojaututaan yleensä esimerkiksi yhteisöllisyyttä korostavan sosiaalipsykologian tai työprosessien muotoutumista korostavan työnpsykologian teorioihin, mutta Ziehen mukaan on tapahtumassa paradigman muutos: ollaankin kulkemassa kohti kulttuurisosiologisen näkemyksen boomia ja siinä kohti sellaista esteettisen teoriaa, joka ottaa mukaan aikaisemmin käsittelemättömiä elementtejä. Vielä seitsemänkymmentäluvulla sosiologi olisikin joutunut melkoisten hyökkäysten kohteeksi, jos olisi liikaa puuhastellut esteettisten teemojen parissa. Tuolloin ajateltiin, ettei esteettinen ole yhteiskunnan kannalta tärkeää. Nyt Ziehen mukaan länsimaaiset yhteiskunnat muuttuvat jopa enemmän kulttuurisesti kuin rakenteellisesti. Häntä viehättää erityisesti se, että kulttuurisella saralla on näkyvissä muuta yhteis-

kunnallista kehitystä paljon vahvempaa dynamiikkaa. (Vrt. Aittola, Koikkalainen & Sironen 1995.)

Thomas Ziehe kertoo haastattelussa, miten hän itse sovittaa tätä näkemystään omassa opetustyössään:

”Minusta on mukava olla käsityöläinen, ajatella tekniikan termein ja opettaa esimerkiksi lukemisen, kirjoittamisen ja puhumisen tekniikoita. Niitä on kuitenkin käytettävä hyvin. Olen siis jonkinlainen työpiirin valmentaja. Tämänäyttynen työskentely on minulle tuttua tanssikokemusteni kautta; eräs tanssija on treenannut minua kymmenen vuoden ajan. Tällä tasolla olen oikeastaan aika tiukka ja kova. Haluan opiskelijoilta jotain, haluan heidän yrittävän enemmän .... Tunnen sympatiaa pieniä ilmiöitä kohtaan, kiinnitän huomiota esimerkiksi tapaan, jolla joku käyttää ruumiinkieltään tietyissä tilanteissa, ja suhteutan tämän havainnoinnin melko laajoihin tulkintoihin ja diagnooseihin.” (Aittola, Koikkalainen & Sironen 1995.)

Oikeastaan aika kummallista tekstiä henkilöltä, jonka odottaisi kiinnostavan päähuomion perinteiseen tapaan käsitellä tietoa. Tiedon kommunikoinnin taitohan liitetään yleensä pelkästään kielelliseen kompetenssiin, käsitteellistämisen taitoon, kielen korrektiin käyttöön. Sen esteettisiin ulottuvuuksiin ei ole paljon ruutia tuhlattu. Mutta Ziehe tuo näkyviin uuden ulottuvuuden: hän kytkee siihen kommunikoinnin esteettisen ulottuvuuden, kehon kielen, aistisuuden, kauneuden ja harmonian, asioita, jotka edellyttävät syvällistä henkilökohtaista otetta asiaan, ponnistelua ja pyrkimystä parhaaseen mahdolliseen.

Esteettisen käsite on aina ollut läsnä inhimillisen kulttuurin viljelyssä. Muun muassa Ari Kivelä (1993) tarkastelee lisensiaatintutkimuksessaan *Lähtökohtia sivistysteoreettisesti orientoituneelle pedagogisen toiminnan rekonstruktioille* esteettisen käsitettä yhtenä yleisen sivistyksen dimensiona todeten, että sivistyksen ongelmatkin ovat ehkä parhaiten käsiteltävissä yhteydessä esteettiseen. Kivelän mukaan sivistyksen käsite voidaan ymmärtää miltei identtisenä esteettisyyden käsitteen kanssa (Kivelä 1993; Richter-Reichenbach 1983). Kivelä pohtii sitä, että jos esteettisyys ymmärrettäisiin vain erityisesti taideteoksiin liittyvänä esteettisenä kokemuksena (vrt. esim. Beardsley 1958 vs. Dickie 1990), se sulkiten ulkopuolelleen laajasti ymmärretyn sivistyksen käsitteen ja tullakseen sivistyneeksi henkilö

joutuisi hankkimaan jonkin erityisen lisäkompetenssin esteettisen kokemiseen. Esteettinen kokemus ei kuitenkaan millään voi olla ainoastaan jonkin tietyn kulttuurisen kieliopin mukaista esteettisen tuotteen tulkintaa. Se on paljon laajempi kysymys, eikä se voi olla vain jonkin erityisen eliitin omistuksessa.

Estetiikan kysymykset ovat kehittyneet jo antiikin Kreikan ajoista lähtien kahdesta laajasta mielenkiinnon kohteesta: kauneuden teoriasta ja taiteen teoriasta (vrt. esim. Dickie 1990). Kummastakin kysymyksestä on Platonin ajoista lähtien käyty joskus vahvaakin keskustelua, mutta 1700-luvulla erityisesti kauneuden käsite laajentui ja siitä lähtien esteettisyys alkoi merkitä vaihtelevasti monenlaisia asioita. Sivistyneistön käytössä se alkoi merkitä taideteosten ja kaunopuheisuuden herättämiä tuntemuksia, mutta sitä alettiin käyttää myös laatumääreinä, kuten esimerkiksi ylevä, hienostunut, pittoreski, hyvä maku yms. (Brunius 1986; Dickie 1990). Psykologian tieteenalan kasvun myötä alkoi 1900-luvulla herätä kiinnostus esteettisen asenteen muodostumiseen, ja samalla esteettisyyden piiriin alettiin liittää aivan tavallisia arkielämän asioita – mitä tahansa kohteita, jotka voivat tuottaa esteettisen elämyksen, olkoon se sitten ihmisen luoma artefakti tai luonnontila.

1900-luvulle tultaessa vuosisadan alussa taiteen tutkimuksen ohella myös sosiologian suunnalla ryhdyttiin kiinnostumaan esteettisen kysymyksistä ja varsinkin sosiologi Georg Simmel (1919) korosti esteettisen tärkeyttä. Kiinnostus näytti välillä laimenneen, mutta nyt 2000-luvulle tultaessa se on postmodernistisen ajattelun myötä jälleen noussut esille ja on leviämässä yhä useammille tieteenkin intressialueille. (Vrt. Aittola, Koikkalainen & Sironen 1995.) Esteettinen yhtä hyvin kuin eettinenkin ulottuvuus kuuluvat keskeisinä teemoina myöhäismodernia yhteiskuntaa koskevaan keskusteluun. Kulttuuriyhteiskunnan esteettinen ulottuvuus toimii sekä kritiikin että itsekritiikin kanavana ja nykypäivänä sillä näyttää olevan uutta merkitystä tuote-estetiikan lisäksi erityisesti rakennetun elinympäristön sekä koko ympäristösuhteen samoin kuin hoito-, huolto- ja palvelualojen asettamien arvopäämäärien kannalta. (Sassi 2000.)

"MikkeliPuistosta luodaan laadukas, esteettinen ja virikkeellinen kokonaisuus kaikenikäisille kävijöille. Paikan kauniit järvi- ja harjumaismat yhdistettynä puiston tuotteisiin ja palveluihin tarjoavat tietoa, iloa, hyötyä ja ainutlaatuisia kokemuksia niin puiston kävijöille kuin mukana oleville yrityksillekin."

(http://www.mikkeliPuisto.fi/fi/sisalto/01_perustiedot/)

Esteettisen käsitettä ammatillisen arkitoiminnan näkökulmasta voidaan lähestyä monella tavalla. Esteettisen terminologiaa löytää nykyään myös yhä useamman oppilaitoksen opetussuunnitelmista, ammattitaitoa ilmentävistä tuotemainoksista ja -kuvauksista, palvelualojen sisältökuvauksista, ympäristörakentamisen suunnitelmista, rakennushankkeiden arvioinneista, eli miltä hyvänsä ammatillista asiantuntemusta edellyttävältä alueelta. Usein se on kuitenkin niissä vain sanana muiden sanojen joukossa ilman, että sille on annettu sen kummempaa sisältöä. Saa sellaisen vaikutelman, että yleisesti tiedettäisiin, mitä se tarkoittaa, mutta ei oikein osata sitä ilmaista. (Friman et al tässä julkaisussa) Sitä voidaan sekä kuvata esteettisiin kohteisiin suuntautuneen asenteen että sen synnyttämän esteettisen havainnon, kokemuksen ja merkityksen ilmaisuksi. Muita sen yhteydessä esille nousevia näkökulmia ovat kohteen kauneus, kelvollisuus, hyödyllisyys, viihdyttävyyt. Esteettisen käsite sukeltaa esille kaikilla ammatillisilla koulutusaloilla, joskus jopa kaikkein yllättävimmissäkin yhteyksissä.

Esteettisen käsite

Esteettisten arvojen analyysiin ei ole olemassa valmista mittapuuta. Monet estetiikan ilmiöiden tutkijat pyrkivät edelleen kohdistamaan huomionsa yksinomaan taiteen estetiikan kysymyksiin tai pelkistämään kohteen esteettisen funktion sen sisältämiin tuote-esteettisiin ominaisuuksiin. Koska esteettisen käsite on totuttu yhdistämään nimenomaan taiteen kenttään, sitä vierastetaan käytännön toimien tasolla ja pidetään turhana, ylimääräisenä luksuksena, joka ei kuulu arkeen ja varsinkaan ammattitoimintaan. Mutta, kun paneutuu hiukan tarkemmalla silmällä esteettisen määrittelyihin ja kuorii niistä pois taiteen eksklusiivisen pinta-kerroksen, jää jäljelle kiinnostavaa ammattikäytäntöön ja arkielämääinkin hyvin soveltuvaa näkemystä.

Estetiikan tutkija Jyri Vuorinen toteaa, että ihmiset pyrkivät arjen tasolla mielellään kauneuteen lähes kaikessa mitä tekevät. Kuten hän sanoo, tietokoneohjelmoija pyrkii tekemään ohjelmasta paitsi toimivan ja luotettavan myös siistin ja näyttävän (ehkä myös piilorakenteeltaan elegantin); kauppias vastaa asiakkaan kysymykseen vitsikkäästi, jos vain sopiva tulee mieleen jne. Vuorisen esimerkkejä voisi täydentää viittaamalla vaikkapa ihmisten haluun luoda kaunis koti- tai työympäristö tai pukeutua kauniisti. Näiden pyrkimysten tarkoituksena on tavoittaa suhteellisen suuri esteettinen arvo. Vuorisen mukaan tämän arjen estetiikan ulkopuolelle rajautuisivat ainoastaan viihteen ja propagandan vähemmän kunnianhimoiset teot. (Vuorinen 2000.)

"Vihersisustaminen on oma osansa sisustamista, puutarhakulttuuria, osa arkkitehtuuria ja sillä on vuorovaikutusta ihmisen, ympäristön ja tilan välillä. Onnistuneen vihersisustussuunnittelun päämääränä on luoda tilasta kokonaisuus ja antaa sille esteettinen vaikutelma." (Ote mainoslauseesta)

Esteettisen käsitteen klassisen määrittelyn 1950-luvulla laatinut Monroe C. Beardsley (1958; myös 1983; 1983) kokoaa tätä käsitettä useista eri suunnista: "(Taide)teos on jotakin, mikä on tuotettu tarkoituksena saada aikaan *kohde*, joka kykenee tyydyttämään *esteettisen intressin*." Lisäksi hän toteaa: "(Taide)teos on sellainen *järjestely*, jonka on tarkoitus kyetä suomaan *esteettisluonteinen elämys* tai (satunnainen) järjestely, joka kuuluu sellaiseen *järjestelyjen luokkaan tai tyyppiin*, jolla tyypillisesti on tarkoitettu olemaan tällainen ominaisuus." (Beardsley 1958, 21, 299.)

Vaikka Monroe Beardsley käyttääkin termiä "taide", hänen määrittelyään voidaan soveltaa paljon laajempaan kontekstiin. Ammatillisen asiantuntijuuden sisältämää esteettisen näkökulmaa on kiinnostavaa pohtia edellä esitettyjen näkemysten valossa. Tarkasti katsoen Beardsley käyttää sanaa "esteettinen" kauneuden, ei taiteen merkityksessä, ja siksi esteettinen intentio ei ole siinä yhtä kuin taiteen tekemisen intentio, Hän toteaa itse, ettei esteettisen tarkoitus ole tuottaa taideteosta vaan jotakin, mikä kykenee tyydyttämään esteettisen intressin. Kysymys ei siis ole taiteen tekemisestä – se jätetään taiteilijoille. Beardsley korostaa kaikille ihmisille ominaisen esteettisen intressin ja

esteettisen kokemuksen mahdollisuutta. Hän on myös sitä mieltä, ettei esteettisen tarkoituksen tarvitse olla ainoa eikä edes vallitseva, vaan se voi olla hyvinkin alisteinen muille tarkoituksille. (Beardsley 1958.)

"Maahenki julkaisee kirjoja, jotka koskettavat kauneudellaan. Kirjojen vahva esteettinen maailma onkin saanut useita palkintoja."
(www.maaahenki.fi)

Taiteen estetiikan tutkijoita on aina hiukan harmittanut Beardsleyn lavea suhtautuminen siihen, että hän rinnastaa taiteen ja esteettisen käsitteet toisiinsa. Sen määrittelyyn, mikä on taidetta ja mikä ei, se soveltuukin huonosti ja mm. Jyri Vuorinen (2000) toteaa aika lailla pilkallisesti, että tämän määrittelyn piiriin tulevat myös joulukuusen koristelu, ilotulitus ja kukkien jalostus, joita ei yleensä lasketa taiteeksi. Vuorisen purkauksen voisi kokea loukkaavaksi jokainen, jolle puutarha ja kodin kaunistaminen muodostavat todellisen henkireiän taiteen ja kauneuden maailmaan ja joille ammattinsa kautta avautuu jokin mahdollisuus esteettisen kohteen luomiseen. Artikkelissaan "*Esteettinen taidemäärittelmä*" Jyri Vuorinen itse asiassa pahoittelee sitä, ettei Beardsley käytä sanaa "artefakti", jolloin mukaan mahtuisivat esineiden ohella erilaiset toiminnot, maateokset, savurenkaat ja toteuttamattomat mutta paperille merkityt ideat. (Vuorinen 2000.)

Määrittelyssään Beardsley jättää avoimeksi myös esteettisen päämäärän ja muiden päämäärien välisen suhteen. Kohteen kauneus voisi siis olla yhtä lailla toiminnan perimmäinen tavoite kuin pelkkä väline muiden päämäärien saavuttamiseksi – niin kuin monissa mainoksissa, joissa esteettisellä tehokkuudella on sama tehtävä kuin onkimadolla, sanoo Vuorinen (2000). Tällaista onkimato-estetiikkaa eli kohteen esteettisyyden välineellistä arvoa voi hyvin selvittää seuraavan esimerkin avulla, joka kuvastaa sitä, millaisena muotoilija voi nähdä kohteen esteettisen merkityksen:

"Tuotesuunnittelun tavoitteena esteettisyys liittyy keskeisesti tuotteen houkuttelevuuteen ostopäätöstä tehtäessä. Tuotteiden esteettinen vertailu korostuu ostotilanteessa, sillä yleensä tuotteen hyödyllisyydestä tai käytettävyydestä ei ole tietoa tai kokemusta. Moni on luultavasti valinnut esimerkiksi viinipullon pelkän etiketin perusteella ja saattanut pettyä viiniin. Mitä tämä kertoo meistä? Teemme valintoja

hyvin vähäisen informaation perusteella ja pidämme esteettisyyttä laadun merkinä. Yksinkertaisesti luotamme enemmän esteettisiin tuotteisiin." (Tompuri 2005.)

Onko kaunis sama asia kuin esteettinen?

Esteettinen ymmärretään tavallisimmin niin, että se käsittelee ”kauneutta”. Kun joku arkipuheessa käyttää sanaa ”esteettinen”, hän tarkoittaa yleensä jonkin fyysisen kohteen visuaalista ulkonäköä. Tämän sanan voi löytää mitä yllättävimmissä yhteyksissä:

”Kuumasinkitystä käytetään terästen korroosiosuojaukseen. Kuumasinkityllä pinnoitteella on hyvä kulutuskestävyys, kiinnipysyvyys, korroosiosuojaus, katodinen suojaus ja mekaaninen kestävyys. *Kuumasinkityllä teräksellä on hyvä esteettinen ulkonäkö* ja sitä voidaan vielä parantaa maalaamalla.”

Usein esteettiseksi sanotussa on havaittavissa joitakin tyylipiirteitä, tiettyyn kulttuurin sopeutumista. Joskus se liitetään erityisesti muodikkeuteen, kuten seuraavassa esimerkissä:

”Kun sanotaan että japanilaisautot *vanhenevat esteettisesti nopeammin* kuin saksalaisautot, tarkoitetaan että japanilaiset muuttavat autojensa ulkonäköä useammin ja perinpohjaisemmin, jolloin aikaisemmat mallit alkavat näyttää vanhoilta.” (Vuorinen 2000.)

Jos ”kaunista” käytetään *suppeassa mielessä* eli edustamassa ns. kauneutta ympärillämme, tuntuu selkeältä pitää rumaa kauniin vastakohtana: rumassa ilmenee elämä sellaisena, jollaista sen ei pitäisi käsitystemme mukaisesti olla. Jos taas ”kaunista” käytetään *laajassa mielessä*, ei ole mitään loogista estettä sille, että myös ruma voitaisiin kokea kauniiksi. Kauniin vastakohta ei ole ruma. Vastakohtana ”ruma” on epäonnistunut, jos sitä ei voi arvottaa esteettisesti. Se on mitään sanomaton, ellei sillä ole edes tällaista tarkoitusta. (Vrt. Vuorinen 2000.)

Usein ”esteettiseen” liitetään myös ihanteellisen tai moitteettoman vivahde (samaa tapaan kuin ”kauniin-

seen”). Sanan *suppeassa* mielessä ”kaunis” tuntuisikin luontevalta rajoittaa hyvään tai ihanteelliseen. *Laajassa* mielessä kaunista on kaikki esteettisesti arvokas, on se hienoa, eleganttia, suloista, koomista, traagista, rumaa tai groteskia. Varsin laajassa mielessä käsitettä esteettinen käytetään silloin, kun sille annetaan suorastaan sisältömerkitys, kuten seuraavassa ammatillisen oppilaitoksen esitteessä kerrotaan:

”MediaLabra toimii seutukunnan yrityksissä ja yhteisöissä toimivien Av-alan ammattilaisten koulutus ja osaamiskeskuksena. Tulevaisuuden visioina voidaan pitää virtuaalimaailman tutkimista ja kehittämistä. Keskeisiä kohteita ovat *multimedian esteettinen ja visuaalinen sisällöntuotanto* ja internet-pohjainen julkaiseminen.”

Teoksen esteettiseen arvoon liittyy myös sen *tarkoitus* (intentio). Taideteoksen tarkoituksen määrää tekijän oma intentio, hänen näkemyksensä kohteesta, hänen halunsa ilmaista jotakin ja keinot saada se näkyviin, mutta siihen vaikuttavat myös yhteisölliset arvostukset eli kunkin aikakauden hyväksymät arvot, odotukset, uskomukset ja metaforien kieli.

Käytännön artefaktien maailmassa ei pelkkä intentio riitä. Funktionalismin aika toi mukanaan sloganin: ”*Tarkoituksenmukainen esine on kaunis*”. Tosin jo Ksenofonin Sokrates sanoo, että talo on kaunis, jos se on käytännöllinen. Siinä sidotaan *kohteen funktio-naalisuus eli toiminnallisuus sen esteettisiin ominaisuuksiin*. Joku voisi tietysti sanoa välinettä kauniiksi ja tarkoittaa sillä, että se on hyvä, hyödyllinen ja paras lajissaan. Kun tarvitaan tietynlaista välinettä, valitaan mieluummin tämä kuin tuo. Kyse saattaa kuitenkin olla myös muista kuin pelkästään esteettisyyden teki-joistä. Hyvää puukkoa voidaan kuvailla seuraavasti:

”Käsin tehdyn puukon omistaja voi käyttää puukkoaan vuolemiseen mutta myös arvostaa ja ihailla, kuinka verrattoman hyvin se sopii tarkoitukseensa. Tämä suo hänelle tiettyä nautintoa, kun hän käyttää välinettään tai ehkä vain kun hän omistaa sen. Se on nautintoa jonka voi kokea sen lisäksi, että puukko on hyvin monikäyttöinen kalanperkuusta eväsleivän leikkaamiseen luonnon helmassa. *Puukkoa ei suotta arvosteta 'esteettiseksi esineeksi'.*”

Suljettaessa ulkopuolelle varsinainen taiteen käsite, voidaan estetiikan käsitettä ammatillisen asiantuntijuuden näkökulmasta tarkastella seuraavista näkökulmista:

- Esteettisen elämyksen lähtökohtana on puhdas ja pelkkä havainto, joka on nautinnollista kiinnostusta johonkin sen itsensä vuoksi, ilman mitään henkilökohtaisia, ammatillisia, moraalisia tai muulla tavalla praktisia intressejä tai päämääriä.
- Maku (joskus myös mielikuvitus) suuntaa havaintoja ammatillisen asiantuntijuuden, koulutuksen, alan yleisten normien, työtehtävien, trendien yms. perusteella.
- Esteettinen arvottaminen edellyttää esteettistä asennetta, tietynlaista mentaalista tilaa, joka on tarpeen esteettisen elämyksen saavuttamiseksi.
- Esteettinen asenne kohdistuu esteettiseen objektiin, joka ammattikäytännössä voi olla hyvin monenlainen fyysinen tai henkinen artefakti, olotila tai tilanne, esimerkiksi valmistuksen kohteena oleva tuote tai muu toteutus, siihen tarvittava prosessi, siinä käytettävät työvälineet, materiaalit, menetelmät, tai se voi olla jokin systeemi tai ympäristöelementti tms.
- Esteettinen arvottaminen on prosessi, jossa esteettisiin objekteihin vastataan esteettisesti ja joka tuottaa esteettisen elämyksen.
- Esteettisen objektin voi kuka hyvänsä luoda mille hyvänsä ammattialalle ja melkein mihin hyvänsä asiaan.
- Ammatillinen esteettinen osaaminen (connoisseurship) on hienostuneen maun omaamista ja harjoittamista.

Esteettisen asenteen syntyminen

Siitä huolimatta, ettei Beardsley ole asiaa ottanut lainkaan huomioon, monet estetiikan tutkijat luottavat erityiseen esteettiseen asenteeseen, jonka mukaan mikä tahansa kohde voi tulla esteettiseksi kohteeksi, jos siihen vain asennoidutaan esteettisesti. Esteettinen kohde on silloin elämyksen syy tai siihen keskitetään kaikki huomio. (Dickie 1990, 44–47.) Estetiikan piirissä asenneteoriaa on käsitelty paljon ja hyvinkin kriittisesti, mutta sitä voidaan käsitellä myös yksinkertaistettuna ottaen tukea psykologian suunnan asenneteorioista.

Yleisin tapa ymmärtää asenne on esittää se kolmen komponentin, affektiivisen, kognitiivisen ja konatiivisen eli toiminnallisen käyttäytymisen osatekijän yhdistelmänä. Käytännössä se merkitsee sitä, että asennetta säätelevät sekä tunne- että tietotason tekijät ja lisäksi siihen liittyy toiminnallinen osuus, eli asenne johtaa tiettyyn käyttäytymiseen (esim. Triandis 1971; Anttila 1983; 1999, Friman et al tässä julkaisussa).

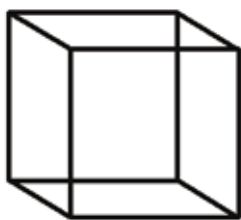
Tämä asenneteoria ei välttämättä ole lainkaan huono selittäjä ammatillisen asiantuntijuuteen sisältyvän monisärmäisyyden ja niihin särmiin liittyvän esteettisen asenteen muodostajana. Koska sen mukaan esteettisen asenteen syntymiseen tarvitaan kaikki kolme osatekijää, yhdenkin puuttuminen selittää sen, miksi joillekin ammattilaisille on täysin mahdotonta tajuta esteettisten elementtien merkitystä heidän työssään.

Esteettinen nautinto on tunne, emotio. Se koetaan miellyttäväksi ja myönteiseksi. Tunnetaan iloa ja mielihyvää kauniista tai muuten kiinnostavasta kohteesta, hyvin tehdystä työstä ja sen tuloksista, miellyttävistä materiaaleista, hyvin toimivista ja kauniisti muotoilluista työvälineistä. Emotionaalista mielihyvää voidaan kutsua myös *intentionaaliseksi* eli *tarkoitukseksi*, koska tunteella on aina jokin kohde. Ellei kohteeseen ole minkäänlaista tunnetason suhdetta, eli jos se ei lainkaan kosketa tekijää henkilötasolla, se ei voi muodostua esteettisesti merkittäväksi. Mutta: ellei kohteeseen liity sen lisäksi esteettisesti olennaista tietoelementtiä, esimerkiksi tietoa kohteen alkuperästä, tarkoituksesta, materiaalien laaduista, käyttööminäisyyksistä, kulttuurikonteksteista tms. ammattitietoon liittyvistä seikoista, esteettisen asenteen syntymiselle ei ole edellytyksiä. Ja olennaisesti tärkein seikka ammatikäytännössä on se, että asenne muodostuu käyttäytymisen kautta. Kohteen kauniiksi, sopusuhtaiseksi, miellyttäväksi ja tasapainoiseksi saamisen hyväksi on toimittava. Toimintaan riittää pienikin aktiivinen katseen kohdistaminen tai muiden aistien valpastuminen. Terävöittämällä katseen lisäksi kuuloa, haju- ja maku-aistimusta, käden kosketusta tai painon ja liikkeen tuntemusta syntyy se esteettinen kokemus, josta syntyy esteettinen asenne.

Esteettinen havainto ja aistimuksellisuus

Inhimilliset havainnot kohdistuvat yleensä tapahtumiin, ihmisten käyttäytymiseen ja fyysisiin kohteisiin (artefakteihin). Havainnot kertovat, mitä ihmiset tekevät, miltä asiat näyttävät ja tuntuvat. Fysiologisessa mielessä havainnolla tarkoitetaan välittömästi koettua, elämyksellistä aistimusta. Ihminen mieltää aistimuksesta havaintoja. Havaintojen teko kohdistuu sekä fyysisiin kohteisiin että monenlaisiin tapoihin ilmaista asioita, sekä verbaalisiin että myös ns. ruumiinkieleen (*body language*) eli eleisiin, ilmeisiin, asentoihin, liikehdintään jne. (Vrt. esim. Anttila 2005, 81–83.) Havaitsemisessa havaitaan aina jokin joksikin, esim. kynäksi, kirjoituskoneeksi, kelloksi jne. Kun todellisuutta havainnoidaan, sitä ei siis koeta pelkäksi kaaokseksi vaan tiettyjen käsitteiden tai merkitysten jäsentämäksi maailmaksi. Tajunnan kohteena voi olla myös pelkästään kuviteltuja, irreaalisia hahmoja kuten kauneutta ilmentäviä kokonaisuuksia.

Esteettinen havainnointi poikkeaa jossakin määrin fysiologisista havainnon lainalaisuuksista. Kautta koko 1900-luvun on esteettisen havainnoinnin teoria pohjautunut Ludvig Wittgensteinin filosofiseen ajatteluun. Wittgenstein kiinnitti huomion monitulkintaisiin kuvioihin (ns. vaihduntakuvioihin), joista kuuluisa esimerkki on ”*kani-ankka*”, kuvio, joka nähdään milloin kanin milloin ankan päänä. (Tämä esimerkki mainitaan myös mm. Jyrki Konkan artikkelissa ammattikorkeakoulujen metodologistesta liberalismista teoksessa *Tutkiva ja kehittävä ammattikorkeakoulu*, Konkka 2004, 98.)

Yksinkertaisimmassa muodossa pyrkimys yksitulkintaisuuteen näkyy vaihduntakuvioissa kuten ns. Neckerin kuutiossa. Se voidaan nähdä kahdesta eri näkökulmasta. Voimme oppia vaihtamaan näkökulmaa kiinnittämällä huomion kuution eri nurkkiin. Voimme oppia vuorottelemaan näiden kahden näkökulman välillä erittäin nopeasti. Yhtäikaa emme kuitenkaan voi nähdä kuutiota kahdella eri tavalla tai edes kuvitella niitä. (Eysenck & al. 1990.)

Wittgensteinin teoriaa on Virgil Aldrich (1963) kehittänyt edelleen luomalla esteettisen havaitsemistavan teorian. Aldrich väittää, että havaitsemisen tapoja on kaksi: esteettinen ja ei-esteettinen. Voimme muuttaa havaitsemistapamme toiseksi, mutta emme yhtäikaa kykene havaitsemaan kahdella eri tavalla. Ei-esteettinen havaitsemistapa on hänen mukaansa pelkkää ”observointia” ja esteettinen on ns. prehensiota. Observointi tarkoittaa havainnon kiinnittymistä yhteen asiaan, tavallisesti kohteen fyysiseen, aistein havaittavissa olevaan ole-mukseen. Prehensio tarkoittaa, että samasta kohteesta voidaan vain näkökulmaa vaihtaen nähdä eri asioita vuoronperään, mutta aina toinen niistä on vuorollaan dominoiva. (Aldrich 1963.) Vaihduntakuviossa kohteen näkeminen vuorotellen erilaisena tarkoittaa, että jokin välähdyksenomaisesti esiin kohoavista havainnoista voikin olla esteettinen. Lopputuloksena saattaa olla, että siitä havainnosta muodostuu ensisijainen havainto muiden jäädessä sivuun ja jos näin tapahtuu esteettisen kohotessa määräävään asemaan, se aiheuttaa koko kohteen näkemistävän muuttumisen.

Se, että havainnossa kohde käsitteellistyy, edellyttää, että jotkut kohteen ominaisuudet, esimerkiksi kaunis tai esteettinen, on havaitsemistapahtumassa ymmärretty olennaisempina kuin muut. Käsitteellisen ajattelun kautta kohde tai ilmiö mielletään esteettisenä. Ellei tällaista käsitettä ole varastossa, sellaista ei myöskään havainnon kautta synny. (Vrt. esim. Hautamäki 1988.)

Myös kuva-analyysien esittäjänä tunnettu Erwin Panofsky on kiinnittänyt huomiota tähän kohteesta muodostuvan havainnon muuntuvuuteen:

”Jos kirjoitan ystävälle ja pyydän häntä päivälliselle, kirjeeni on ensisijaisesti kommunikaatiota. Mutta mitä enemmän panen painoa käsialaan, sitä enemmän kirje muuttuu kalligrafiaksi; ja mitä enemmän korostan kielen muotoa (voisin kutsua hänet jopa sonetin avulla), sitä enemmän se muuttuu kirjallisuudeksi tai runoudeksi. Riippuu siis valmistajien intentioista, missä käytännöllisten päämäärien piiri loppuu ja missä estetiikan piiri alkaa.” (Panofsky 1955.)

Esteettinen kokemus ja elämys

Sana estetiikka juontuu kreikankielisestä sanasta ”*aisthesis*”. Se on siis etymologisesti samaa juurta kuin

”aistiminen”, ja siksi voi jollekulle tulla mieleen, että esteettinen mielihyvä on ensisijaisesti vain aistinautintoa, toteaa Vuorinen (2000). Perinteisesti **esteettinen mielihyvä** onkin liitetty erityisesti näkö- ja kuuloaistiin. Vuorinen viittaa mm. Tuomas Akvinolaiseen, joka on sanonut: ”Kauneuteen yhdistetään pääasiassa ne aistit, jotka edistävät eniten tietoaamme, ts. näkö ja kuulo palvellessaan järkeä; siten puhumme kauniista näkymistä ja kauniista äänistä mutta emme kauniista mauista ja hajuista; emme puhu kauneudesta muiden kolmen aistin yhteydessä”.

Beardsleyn (1982) mielestä esteettinen elämys on olennainen osa hyvää elämää. *Mielihyvä* syntyy kohteen pelkästä *tarkastelusta ja käsittämisestä*, ei sen avulla saavutetusta tuloksesta. Tämän perusteella saatan olla haluton hävittämään vanhaa sepän takomaa aitan avainta, vaikka tiedän, ettei kukaan tule sitä koskaan tarvitsemaan.

Ero näkyy vielä selvemmin siellä, missä kohteen instrumentaalinen eli välineellinen arvo on vähäinen tai olematon. Lapsiperheille on tuttua se, ettei lasten ensimmäisiä käsitöitä voida hävittää eikä monikaan poika taida tuhota ensimmäistä veistotyötään, vaikka se olisikin kömpelö ja kummallinen. Siihen sisältyvät arvot kantavat muiston käden kosketuksesta materiaaliin, siitä, miten vaikeaa oli saada muotoa juuri sellaiseksi kuin halusi ja miltä puu tuoksui.

Aistimusten avulla tuotetun esteettisen havainnon tutkimus on valitettavasti jäänyt rationalistisen tieteen jaloissa lapsipuolen asemaan. Luonteenomaista on, että Jyri Vuorisen muuten läpikotaisesti ajatellun esteettisen mielihyvän aistimusperäisessä tarkastelussa muut aistimukset kuin näkö- ja kuuloaistimus ovat saaneet kyseenalaisen aseman. Joskus tuntuu jopa siltä, että aistinvaraisen havaitsemisen tutkimus on pysähtynyt Tuomas Akvinolaisen aikaan. Vuorisen mukaan tapa asettaa kaksi aisteista ylitse muiden on epäilemättä olemassa ja perusteltu, mutta on liioittelua sulkea ”alemmat aistit” täysin pois kauneuden piiristä: sokea voi päästä perille patsaan kauneudesta tunnustelemalla ja kevään metsän elinvoima tajutaan osaksi myös haistamalla. Vuorisen kommentti tähän asiaan panee nimittäin miettimään. Hän sanoo, että täytyy pitää mielessä ero aistinautinnon ja intentionaalisen nautinnon välillä. Patsas ei ole sokeallekaan kaunis vain siksi, että pinnan sively tuntuu miellyttävä-

vältä. Kevään metsän tuoksu on miellyttävä, mutta rikin katku ei; silti jälkimmäisen haistaminen voi olla olennaista rotkon uhkaavuuden tajuamisessa. (Vuorinen 2000.)

Ammattikäytännöissä nimenomaan muidenkin aistien kuin näkö- ja kuuloaistin osuus kohoo esille esteettisen kokemuksen ja elämyksen syntymisessä, eikä mitenkään vain edellä mainittujen vaaran ja epämiellyttävyyden kokemusten vuoksi. Kosketusaistin avulla saadaan välitön esteettinen tuntuma materiaaleihin ja työvälineisiin, pintoihin ja muotoihin ilman, että niitä tarvitsee järkeillen prosessoida. Kinesteettisen aistin avulla voidaan paitsi ilmaista esteettistä kokemusta, myös todentaa rytmin, liikkeen, painovoiman, jännitteiden yms. olemassa oloa. (Vrt. Anttila 1999.) Esteettinen kokemus näyttäytyy näissä kokemuksissa vapautumisena traditionaalisista merkityksistä ja uusien merkitysten itsenäisenä luomisena.

Esteettinen elämys merkitsee yleensä asenneteoreetikkojen mielestä ”elämystä, joka seuraa asennoiduttaessa esteettisesti”. Beardsleyn mukaan esteettinen elämys kuitenkin eroaa tavanomaisesta kokemuksesta. Siinä kohde kytketään esteettiseen intressiin tai elämykseen, jotka puolestaan liittyvät toisiinsa niin, että esteettinen intressi kohteeseen on yhtä kuin pyrkimys saada sitä tarkastelemalla syntymään esteettinen elämys. (Beardsley 1982; Vuorinen 2000.)

Hyvin tavanomainen esimerkki tästä ammattikäytännössä hyvin paljon sovelletusta näkemyksestä löytyy hyvinvointiteollisuuden alueelta:

”Uusi Cutrin Oyster pakkausdesign henkii hyvän olon estetiikkaa skandinaavisen pelkistetyllä tyyliillä ja hienostuneella värimaailmalla. *Esteettinen elämys tuottaa hyvää oloa – hyvä olo henkii kauneutta.*”

Esteettinen kokemus on ensisijainen keino hyvän ammatillisen arviointi- ja toimintakyvyn takaamiseksi. Esteettinen kokemus merkitsee sellaista. Se antaa perustan esteettiselle hahmottamiselle, jossa yhdistyvät ihmisen havainto- ja ymmärryskyky muodostaen niistä harmonisen kokonaisuuden. Tämä synteesi tapahtuu itsenäiseen toimintaan perustuvana merkityksenannon tapahtumana ja omien toimintaperiaatteiden mukaisesti. Siinä yhdistyvät ammatin näkökulmasta katsoen sisältö, aine ja muoto, spontaanisuus ja säännönmukaisuus, yksilöllinen ilmaisuhalu ja yhteistoiminta. Se

on kommunikaatiotapahtuma, joka asettuu oman ja toisten subjektiviteetin väliseen maastoon. (Vrt. Richter-Reichenbach 1983, 53–54; Klafki 1986, 470; Vuorinen 2000; Anttila 2005, 213, 310–311.) Tämä merkitsee sitä, että ihminen kykenee yhtä aikaa sellaiseen maailmasuhteeseen, jossa hän toisaalta kykenee muotoamaan maailmaa ja toisaalta käsitteellistämään sitä.

Ammatillisen asiantuntijuuden näkökulmasta esteettisen tarkastelu kohdistuu juuri edellä mainittuun mahdollisuuteen. Esteettisen ulottuvuus antaa uusia mahdollisuuksia ympäröivän maailman kehittämiseen. Tässä mielessä esteettisen kokemuksellisuutta voidaan hyödyntää mm. seuraavilta *ammattillisen asiantuntijuuden* suunnilta:

- ammatillisten taitojen käyttämisessä (työn suunnittelun ja toteutuksen estetiikka)
- ammatillisten palvelujen tuottamisessa (palveluestetiikka)
- tuotesuunnittelun ja -kehityksen aloilla (tuote-estetiikka)
- organisaatioiden ja järjestelmien kehittämisessä (organisaatioestetiikka).

Tämä asia on selvästikin jo ymmärretty jopa tekniikan – perinteisesti pelkästään rationaalisen suunnittelun ja toiminnan alueeksi oletetulla alueella – siitä kertoo seuraava koulutusalan määrittelyn esimerkki:

"Teknis-tieteellinen ala kouluttaa asiantuntijoita tekniikan eri sektoreille alkaen puhtaasti teknisestä osaamisesta aina *esteettiseen ympäristösuunnitteluun* saakka."

Esteettinen tapahtuma ja tilanne

Edellä on käsitelty esteettisen elämyksen laajennettua tarkastelukulmaa, joka johtaa näkemään tapahtumat laajemmin. Esteettiseen tarkasteluun tulevat *esteettiset tapahtumat, kohteet ja tilanteet* voivat olla

- elin-, työ- ja toimintaympäristöjä kokonaisuudessaan (ympäristöestetiikka)

- psyykkisiä tapahtumia
- fyysisiä kohteita, artefakteja
- sosiaalisia tapahtumia
- kulttuuritapahtumia
- henkilökohtaiseen fyysiseen olemukseen liittyviä.
- toimintatapoja, työtapoja
- systeemejä, järjestelmiä
- ammatillisia yhteistyömuotoja (työkuntien, tiimien, projektien yms. yhteistoiminnallisia muotoja)
- työvälineiden hallintaa (niiden valintaa, kuntoa, järjestystä yms. koskevia kysymyksiä)
- työn tulosten arviointia (esteettisyyden tunnetasolla kokemista, kohteen esteettisten ominaisuuksien arviointia yms.).

Tämänkaltaisten seikkojen tulemistä esteettisen arvioinnin piiriin kuvastaa seuraava esimerkki erään koulutusohjelman arvioinnista:

"Harvoin tapaa niin läpiajateltua ja toimivaa koulutuksen ohjelmakokonaisuutta, missä *eri elementtien välinen esteettinen kontrapunkti* toteutuu samanaikaisesti eri tasoilla..."

Esteettinen tuote ja käytettävyys

Ari Kivelä viittaa Boehmin (1990) ajatuksiin *esteettisen tuotteen* käsitteestä ja toteaa, että sen komponentteja on mahdollista lukea yhtäaikaaisesti monella eri tavalla – niitä on mahdollista tulkita eri tavoin. Esteettisellä tuotteella ei ole yhtä yksiselitteistä ja oikeaa merkitystä, joka olisi tulkittavissa vallitsevan kulttuurisen habituksen pohjalta. Boehm näyttää palaavan tässä itse asiassa siihen esteettisen perusmerkitykseen, joka sillä oli alun alkaen modernille tyypillisessä sivistysteoreettisessa diskurssissa (vrt. esim. Wittgenstein 1953, Beardsley 1982).

Mikä tahansa, niin taideteos kuin luonnonkohdekin, voi tulla esteettiseksi objektiksi. Muut kuin varsinaiset taideteokset voivat siis tulla esteettisiksi objekteiksi, jos ne koetaan samaan tapaan kuin taideteos, johon suuntaudutaan esteettisen tarkkailun ja/tai

kritiikin kohteena. (Beardsley 1958.)

Tuote-estetiikan kannalta katsoen kyseessä on laaja ominaisuuksien suma. Tuote-estetiikan taustalla olevia teorioita voidaan tarkastella sen mukaan, onko kyseessä esteettinen asenne vai esteettinen objekti. Jos tuotetta ajatellaan esteettisenä objektina, se asettuu tuotefunktioitten moniulotteiseen maailmaan. Tuotteelle voidaan kehittää suorastaan monifunktionaalinen ominaisuuksien luettelo.

Tuotteen funktiot voidaan määrittää monella tavalla. Eräs esimerkki on Victor Papanekin kehittämä funktioanalyysi, jossa määritetään kohteen esteettisten tekijöiden lisäksi mm. sen tekniset, menetelmälliset ja materiaaliset tekijät, käytön, käytettävyyden ja tarpeen tekijät, assosiaatioiden ja aikaan liittymisen eli telesiksen tekijä. (Papanek 1984.) Tutkittaessa näiden tekijöiden merkitystä tuoteominaisuuksien määrittäjinä on havaittu, että niistä useimmat korreloivat voimakkaasti keskenään. Se merkitsee mm. sitä, että esteettisyyden tekijällä ja assosiaatiolla, aikaan liittymisellä, tyylikysymyksillä ja tuotteen rakenteellisilla ominaisuuksilla on runsaasti yhteistä varianssia. (Anttila 1993.)

Eräs vahvasti vaikuttava esteettinen ominaisuus on yksinkertaisuus ja pelkistyneisyys. Eräs tutkimus, jossa tarkasteltiin nuorten opiskelijoiden näkemyksiä skandinaavisen tyylin piirteistä kansainvälisen vertailun avulla, osoittaa, että ”Scandinavian Design” pystytään määrittämään seuraavasti: *”esteettinen tuote on pelkistetty, luonnonmukainen, täsmällinen ja yksinkertainen.”* (Anttila 2004.) Pelkistämisen funktion voi havaita monen muunkin kuin pohjoismaisen kulttuurin tutkimyksissä määrittää esteettisen olemusta. Seuraavat, hyvin eri alueilta poimitut esimerkit korostavat esteettiseksi koettavan kohteen, olipa se sitten tuote tai palvelu, hyvinä ominaisuuksina yksinkertaisuutta, helppoutta ja keveyttä:

”Korealaisen jousen etuna länsimaiseen verrattuna on keveys ja lyhyys sekä *esteettinen yksinkertaisuus.*”

”Baring korköppnaren är en elegant och behändig ring, samtidigt *ett estetiskt smycke* och en lätt användbar flasköppnare”

”Stickin kuitulujiteteknologia on helppokäyttöinen, kustannustehokas ja *esteettinen hoitovaihtoehto*

perinteisille ratkaisuille. Tuotteet on suunniteltu ja kehitetty sekä hammaslääkäreiden että hammaslaboratorioiden tarpeisiin”

Joskus mielikuvitus ryöstäytyy irti ja saa lukeakseen todella ällistyttäviä määritelmiä esteettisestä kohteesta:

”Piikeillä ja sirkkeleillä varustettu alus on useimmiten esteettinen ja aseiden käyttö on selvä huomion kohde pisteytyksessä ja vastaavasti pelkkä kartiomainen pintaa laahaava kiila-alus on todennäköisimmin ruma ja jopa paheksuttava.”

Hyvinvointi- ja terveysteknologian alueella on esteettisen käsite otettu käyttöön varsin laajamittaisesti kohdistamalla huomiota kehon esteettisten ominaisuuksien korostamiseen tai parantamiseen. Kampaamoala voi ilmoittaa palveluistaan seuraavalla tavalla:

”Hiusten nykyinen merkitys ihmiselle on siis *voimakkaasti esteettinen*. Hiukset ovat ihmisen ainoa kehon osa, jonka ulkonäköä voidaan helposti muuttaa.”

”Esteettisen kirurgian leikkaukset kohdistuvat usein pään ja kaulan alueelle. Silloin on erityisen tärkeitä, että tulos on mahdollisimman hyvän näköinen. Leikkauksen tarkoituksena on saada potilas siihen kuntoon, että hän voi mennä esimerkiksi työpaikalle tai kouluun ilman häpeää tai kiusaamisen kohteeksi joutumista.”

Aina ei kuitenkaan olla varmoja, mikä on ns. esteettisen funktion todellinen merkitys. Sinänsä tarpeettomalta kuulostaa seuraavan tuote-esittelyn esteettisen funktion tehtävä – tosin ilmoittajakin näyttää olevan asiasta epävarma:

”Fysiologisten erojen lisäksi mallistoa suunniteltaessa on edelleen huomioitu myös *esteettinen puoli*. Naisten mallistosta löytyykin, *kukkasista huolimatta tai juuri niiden takia*, monen hiihtäjän mielestä ne valmistajien hienoimmat sukset.”

Edellisessä esimerkissä ilmoittaja on selvästikin epävarma kohteen *esteettisestä käytettävyydestä*. Esteettisen käytettävyyden ei tarvitse olla kompromissi, vaan tuotteen esteettinen ulkoasu voidaan yhdistää hyvään

käytettävyyteen. Tämä edellyttää esteettisyyden ja käytettävyyden asettamista tuotesuunnittelun tavoitteiksi ja tavoitteet huomioon ottavien suunnittelutyökalujen ottamista käyttöön sekä tavoitteiden toteutumisen seuraamista suunnitteluprosessin aikana.

Taidon estetiikka

Suomalainen kansanperinne arvostaa kauniisti ja hyvin tehtyä työtä. Taitavan suorittajan kädenjälki näkyy ja pysyy ja siitä on oltu ylpeitä. Monille todellista arjen estetiikkaa edustaakin se, että itse työn prosessi kaikine vaiheineen, siihen tarvittava taitavuus ja työn tulokset ovat kaikki keskenään harmonisessa ja täydellisessä suhteessa keskenään. Asiaan liittyy myös työn tekemisen ympäristö: työvälineiden kunto ja järjestys, raaka-aineiden käsittelyn jäljet, työskentelyasenne ja mieliala.

Tutkittaessa taidon olemusta on saatu näkyviin mm. sen moniulotteinen rakenne. Taito – varsinkin käsityötaito – edellyttää yleisen älykkyyden ja suoriutumiskyvyn ohella mm. muodonantokykyä, havaitsemiskykyä sekä useita persoonallisuuden piirteisiin liittyviä tekijöitä, joilla kaikilla näyttää olevan myös jonkinlaista yhteyttä esteettiseen arvottamiseen. Kiinnostavia piirteitä sisältyy mm. muodonantokyykyyn, joka ei suinkaan ole mikään yksiselitteinen ominaisuus, vaan johon kuuluu mm. käden liikkeiden hallinta eli sen motorisen vakavuuden ja tarkkuuden tekijöitä. Jos tekijän intentiona on tavoitella esteettisesti tyydyttävää taidollista suoritusta hän pitää tärkeänä sitä, että hän hallitsee hyvin kättensä liikkeitä. Tämän rinnalle asettuu se haptis-kinesteettinen havaintokyky, joka on osoittautunut omaksi kykyalueekseen ja jota pidetään olennaisena kykyvaatimuksena toimittaessa konkreettisten muotojen ja materiaalien sekä työvälineitten ja koneitten maailmassa. Visuaalisen ja auditiivisen havaitsemisen kyky näyttää liittyvän mm. mielikuvien nopeaan syntymiseen samoin kuin sekä konvergenttiin että divergenttiin luovuuteen. Kaikilla näillä tekijöillä on selkeä yhteys esteettiseen kokemukseen. (Ks. esim. Anttila 1993, 47–57.)

Taitosuoritusten arviointiin liittyy aina esteettinen aspekti. On vaikea kuvitella, ettei taidon hallintaa otettaisi siinä huomioon. Esimerkki taitosuorituksen arvioinnista löytyykin yllättäen urheilun puolelta:

"Uimahypyt on esteettinen arvostelulaji.

Uimahyppääjältä vaaditaan hyvää koordinaatiokykyä, rytmitajua, avaruudellista hahmotuskykyä, rohkeutta ja pitkäjännitteisyyttä, luontaisesti hyvät ojennukset sekä tyylikkyyttä esittämisessä. Uimahypyn ilmalento kestää 1,2–1,7 sekuntia, jona aikana hyppääjä tekee tarvittavat voltit, kierteet sekä ojentaa hypyn veteen menoa varten."

Palvelutyön estetiikka

Palveluammattien alueella näyttää sen esteettinen ulottuvuus laajenevan selväksi kilpailukeinoksi. Eräänä uusimpana tulokkaana on vahvasti toimintaansa korostava elin- ja työympäristöjen huoltosektori, jolla esteettinen ulottuvuus pelkän kliinisen puhtauden ja järjestyksen ohella näyttää muodostuvan ammattiosaimisen yhdeksi kulmakiveksi. Sitä korostaa myös se esteettisen tiedon vaatimus, joka selvästi viittaa edellä käsiteltyyn esteettisen asenteen kolmen komponentin vaatimukseen.

"Puhtaudella on suuri esteettinen ja psykologinen merkitys ihmiselle."

"Siivouspalveluilla luodaan viihtyisä, esteettinen, terveellinen ja turvallinen työympäristö tilan käyttäjille. Siivous toteutetaan asiakkaan toivomukset huomioon ottaen"

"Työssäoppimisjaksolla arvioinnin kohteena ovat opiskelijan teknisten taitojen kehittyminen ja esteettinen tieto".

Arvofilosofisia pohdintoja

Nykypäivän kriittinen teoria pohtii muun ohella käsitystä niistä instituutioista, jotka ryhtyvät esteettiseen toimintaan. Halu valmistaa jotakin esteettisesti kiinnostavaa ja jakaa kiinnostus muiden kanssa on varmasti erittäin alkuvoimainen hyvin monissa yhteiskunnissa. Ajan myötä syntyy perinne, vakaumus hyväksyttävistä ja hylättävistä tavoista tai paremmista ja huonommista tavoista toiminnan harjoittamiseksi. Mutta samanaikaisesti on käynnissä muutospyrkimyksiä ja uuden näkemyksen etsintää.

Erään uuden käsitteen, ”sydänmodernin”, on tuonut keskusteluun mukaan professori Mauri Ylä-Kotola pohiessaan ”aluekehitys-Lapin” menestymismahdollisuuksia. Tällä uudella käsitteellä hän tarkoittaa asennetta, jolla pohjoismainen hyvinvointivaltio on luotu. Tähän kuuluu toisaalta sitoutuminen jatkuvaan kasvuun ja teollistumiseen mutta yhtälailla julkisen vallan ja valtiollisen kontrollin tärkeyteen. Sydänmodernissa vaihtoehdossa yhteisöllinen ja esteettinen järki pitävät teknis-individualistista järkeä aisoissa. (Inkinen & al. 1998.)

Esteettisen merkitys tämän päivän ammatillisen asiantuntemuksen kehittämiskeskustelulle näyttää olevan siinä, että esteettinen tarjoaa alueen, ei pelkästään kulttuuristen merkitysten tradition omaiseen siirtämiseen vaan myös uusien kulttuuristen merkitysten luomiseen. Esteettisen merkitys korostuu siksi, että traditionaaliset kulttuurisisällöt ja merkitykset ovat menettämässä mielekkyyttään yhä nopeammin. Saattaa olla, että esteettisen puitteissa operoiva sivistysteoreettinen diskurssi ja esteettisen momenttinsa tunnustava käytännöllinen aikuisen ja kasvavan sukupolven välinen kanssakäyminen on ainoa mahdollisuus hahmottaa nopeasti muuttuvien kulttuuristen merkitysrakenteiden ongelmaa. Tässä kontekstissa esteettinen tarjoaa periaatteellisen vapauden uusien merkitysmahdollisuuksien konstituutioon. (Vuorinen 2000)

Esteettisen alueella on mahdollista realisoida *ihmisen kyky omaan itsenäiseen toimintaan* (Richter-Reichenbach 1983, 64, 69). Koska ihminen ei ole sidoksissa historiaansa, hän kykenee ylittämään annetut arvot, normit ja käytännöt. Esteettisen kokeminen tarjoaa hänelle periaatteellisen vapauden itsenäiseen toimintaan. Tämä tuo mukanaan mahdollisuuden maailman aktiiviseen muuttamiseen ja uudelleen muotoamiseen – siihen, että ihminen kykenee vapautumaan vallitsevista historiallisesti määräytyneistä ja inhimillisen toiminnan tuloksena muotoutuneista kulttuurisen maailman rakenteista ja luomaan uusia kulttuurisia rakenteita. Esteettisyyden kokeminen luo siis mahdollisuuden uusien kulttuuristen merkitysrakenteiden tuottamiseen ja traditionaalisten merkitysten ylittämiseen myös ammattityön kontekstissa.

Pohdittaessa sitä, mikä merkitys ja osuus ”esteettisellä” on esimerkiksi ammattiopintojen tietorakenteiden kehittämisessä, joudutaan ottamaan kantaa

perinteiseen ”tiedon totuuden” määrittelyyn. Esimerkiksi Thomas Ziehe ottaa välimatkaa perinteiseen ”totuuden” käsitteeseen todeten, ettei esteettisellä ei ole mitään tekemistä sellaisen totuuden kanssa, jollaisena ”totuus” tieteen näkökulmasta yleensä nähdään. Samaa on päätynyt myös professori Lauri Olavi Routila (2004), joka toteaa, että jos käytetään termiä ”totuus”, hän tarkoittaisi tässä yhteydessä jotakin muuta kuin perinteistä tieteellistä totuutta. Tässä on syytä viitata filosofi Jurgen Habermasin (2003) ajatukseen siitä, ettei ole olemassa yhtä yleistä totuuden kriteeriä. Habermas erottelee ensiksikin ns. tieteellisen totuuden, jota mielellään kutsutaan myös objektiiviseksi, vaikka se itse asiassa on erittäin intersubjektiivinen käsite; toiseksi on subjektiivinen totuus; ja kolmanneksi esteettinen totuus.

Kaikki nämä kolme totuuden käsitettä kohoavat nopeasti esille kaikessa ammatillisessa työskentelyssä. Sama koskee myös mitä tahansa ammattikäytännön esteettistä ulottuvuutta: se on tunne- ja kokemustaustalla oleva subjektiivinen asia – ei objektiivisesti ilmaistavissa oleva. Ehkä niistä syistä – ja perinteisestä tiedonkäsitteestäkin johtuen – esteettisen käsitteelle ei ole ollut helppoa asettaa selvää jalansijaa myöskään ammatillisen tiedonrakenteen kentällä. Hyvällä työsuorituksella tai loistavalla työn tuloksella ei ole välttämättä mitään tekemistä tieteellisen totuuden kanssa. Ei edes luovan työn tuloksena syntyneen taideteoksen tai tuotantoon asti saatetun muotoillun tuotteen totuus ole sen semanttinen tai tulkinnallinen tai edes sen subjektiivisesti koettu totuus. Upea työsuoritus tai kaunis esine ei ole hyvä vain sen sisältämän viestin vakuuttavuuden vuoksi, se herättää pyyteetöntä iloa – se on esteettisen kokemuksen ja mielihyvän kohde.

Lähteet

- Aittola, T., Koikkalainen, R. & Sironen, E. 1995. Metaforat ovat karanneet käyttäjiltään. Keskustelu Thomas Ziehen kanssa Jyväskylän yliopistossa 30.9.1994. Filosofinen aikakauslehti n&n 3/95.
- Aldrich, V. 1963. *Philosophy of Art*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Anttila, P. 1993. Käsityön ja muotoilun teoreettiset

- perusteet. Helsinki: WSOY.
- Anttila, P. 1999. Katso käsillä tunteaksesi. Tutkimus tekstiilimateriaalien tuntuarvioinnin ja fysikaalisten mittaustulosten välisestä vastaavuudesta. Kuopio: Kuopion Muotoiluakatemia.
- Anttila, P. 2004. Muotoilun käsitteellistäminen ja kommunikaatiotapahtuma. Suomen Akatemia/ "Life Long Learning" / "Collaborative Design"/ osaprojekti. Käsikirjoitus.
- Anttila, P. 2005. Ilmaisu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta. Hamina: Akatiimi.
- Beardsley, M. C. 1958. Aesthetics: Problems in the Philosophy of Criticism. New York and Burlingame: Harcourt, Brace & World, Inc.
- Beardsley, M. 1982. The Aesthetic Point of View; Selected Essays. Ed. by Michael J. Wreen and Donald M. Callen. Ithaca and London.
- Beardsley, M. 1983. An Aesthetic Definition of Art. In: What is Art? Ed. by Hugh Curtler. New York.
- Boehm, G. 1990. Über die Konsistenz ästhetischer Erfahrung. Zeitschrift für Pädagogik. Jahrgang 36, 4, 469–480.
- Brunius, T. 1986. Estetik förr och nu. Stockholm: Liber.
- Dickie, G. 1990. Estetiikka. Tutkimusalue, käsitteitä ja ongelmia. (Heikki Kannisto, suom.) Tietolipas 86. Helsinki: SKS.
- Habermas, J. 1984/1987. The Theory of Communicative Action: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason, T. McCarthy, trans. Boston: Beacon. Ruotsiksi (1990): Texter om språk, rationalitet och samhälle. Göteborg: Daidalos.
- Habermas, J. 2003. Truth and Justification. Cambridge, UK: Polity Press.
- Hautamäki, A. (toim.) 1988. Kognitiotiede. Helsinki: Painokaari.
- Klafki, W. 1985. Neue studien zur Bildungstheorie und didaktik. Beiträge zur kritisch-konstruktiver Didaktik. Weinheim und Basel: Beltz Verlag
- Inkinen, S, Sundgren, E. & Ylä-Kotola, M (toim.) 1998. Mediatieteen kysymyksiä 1. Kirjoituksia modernista ja postmodernista. Professori Tarmo Malmbergin juhlakirja. Mediatieteen julkaisuja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Taiteiden tiedekunta.
- Kivelä, A. 1993. Pedagoginen toiminta - paradoksiko? Lähtokohtia sivistysteoreettisesti orientoituneelle pedagogisen toiminnan rekonstruktiolle. Licensiaatin-tutkielma Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.
- Konkka, J. 2004. Metodologinen liberalismi mahdollisuutena. Teoksessa: Hannu Kotila & Arto Mutanen (toim.) Tutkiva ja kehittävä ammattikorkeakoulu. Helsinki: Edita, 93–101.
- Panofsky, E. 1955. Meaning in the Visual Arts. New York: Garden City.
- Papanek, V. 1984. Design for the Real World. Human Ecology and Social Change. Chicago: Academy Chicago Publishers.
- Richter-Reichenbach, K-P. 1983. Bildungstheorie und ästhetische Erziehung heute. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Routila, L. O. 2004. Taideteoksen olemistapa. Katkelma taiteen ontologiasta. <http://www.kanetti.fi/~routila/teoshahmo.html>. Luettu 2005–04–12
- Sassi, S. 2000. Verkko kansalaisyhteiskunnan käytössä. Tutkimus Internetistä ja uusista politiikan muodoista. Väitöskirja. Viestinnän julkaisuja 3. Helsinki: Yliopistopaino.
- Simmel, G. 1919 (2. Auflage). Philosophische Kultur. Leipzig: Alfred Kröner Verlag.
- Tompuri, J. Esteettinen käytettävyyys tuotesuunnittelussa. <http://www.adage.fi/artikkelit/> Julkaistu 26.3.2004. Luettu 2005–04–12.
- Triandis, H.C. 1971. Attitude and Attitude Change. New York: John Wiley & Sons.
- Vuorinen, J. 2000. Esteettinen taidemääritelmä. Tietolipas 138. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- Wittgenstein, L. 1953. Philosophical Investigations. New York: Macmillan.
- Ziehe, T. 1994. Lebensstile und Ästhetisierungen. Vom Selbstverständlichwerden der Selbstaufmerksamkeit in Alltag und Öffentlichkeit. In: Sivers, N./Wagner, B.(Hg.), Blick zurück nach vorn Essen: 20 Jahre Neue Kulturpolitik.

aesthetics
estetiikka
estética
aesthetics
estetiikka

Työn- ja
ympäristön estetiikka

Visuaaliset järjestykset ammattillisen toiminnan ja sitoutumisen välineinä

Mirja Kälviäinen

Kuvitus: Kirsi Tanskanen

Ihmisten mielissä muodostuu omanlaatuisia visuaalisia järjestyksiä, jotka vaikuttavat osaltaan ammatilliseen toimintaan ja siihen sitoutumiseen. Visuaalisuuden ja sen myötä esteettisen kokemisen korostuminen kulutusyhteiskunnassa koskettaa yhä enemmän mitä erilaisimpia ammattialoja. Tämä visuaalisuus ei ole pinnallinen ilmiö vaan kuvastaa esimerkiksi ammatillisen toiminnan asiakkaiden arvoperustaisia elämäntyylejä, ja eri alojen ammattilaisten on syytä pyrkiä ymmärtämään sitä. Erilaisia elämäntyylejä tai ammatillista identiteettiä kuvaavien visuaalisten järjestyksien ymmärtämiseen on kehitetty uusia tutkimusmenetelmiä, joita ammatillaiset voivat käyttää asiakkaiden kohtaamisessa tai työelämän kehittämisen apuvälineenä. Näitä samoja menetelmiä on mahdollista soveltaa myös sellaisen yrityskuvan kehittämiseen, jonka avulla vahvistetaan työntekijöiden sitoutumista.

Kuva 1. Ruoka on muuttunut yhä enemmän myös esteettiseksi kokemukseksi. Tämä vaikuttaa myös siihen ammattitaitoon, jota ravitsemusalan asiantuntijoilta vaaditaan.

Elämäntyylien estetisoiminen

Ammattikorkeakoulujen toiminnassa on tärkeää etsiä konkreettisia ammatillisen toiminnan hyötyjä esteettisestä kokemuksesta ja sen välittämisestä. Visuaalisuuden teeman käsittely on tärkeää, kun estetiikkaa käsitellään ammattikorkeakouluyhteydessä, osana ammatillista toimintaa. Tämä johtuu siitä, että nykyinen yhteiskunta on monella tavoin hyvin visuaalinen ja visualisoituu yhä edelleen. Visuaalisuuden ja esteettisyyden merkitys korostuu ammatillisena työvälineenä monilla muillakin aloilla kuin vain perinteisesti niitä käyttäneillä kuvataiteen, muotoilun tai median koulutusaloilla.

Positiivinen esteettisyyden kokeminen voi tapahtua visuaalisen reitin kautta. Visuaalisessa viestinnässä muoto on estetiikkaan ja kauneuden kokemiseen liittyvää ja muodon kautta voidaan taas välittää ja ymmärtää sisältöä, tunteita ja merkityksiä. Estetiikasta kirjoittaminen ammatillisen toiminnan ja ammattitaidon osana vaatii visuaalisen viestinnän merkityksestä kirjoittamista ja estetiikan suhteen selvittämistä siihen.

Kaupallisesti estetiikasta ja tyylistä on tullut tärkeä

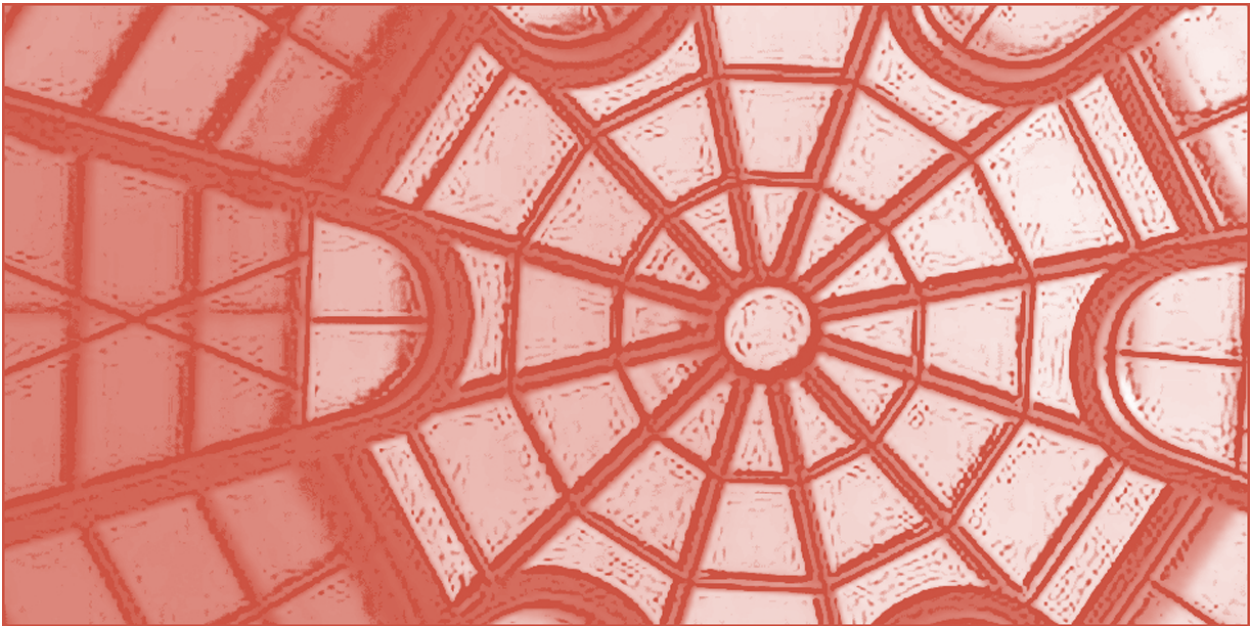
kilpailuvaltti. Kilpailun kiristytessä hintaan ja ominaisuuksiin perustuva toiminnallisuus vähenee erottautumiskeinona. Tämä kehitys on ilmeinen myös toimialoilla, joissa esteettisyys ei aiemmin ole ollut varteenotettava tekijä (Postrel 2003, 2). Estetiikka on usein ainut keino erottautua markkinoilla. Suomessa tämän asian tärkeyttä on tuotu esiin muotoilun osatekijänä valtakunnallisen Muotoilun vuosi 2005 -ohjelmassa. Muotoilu on tärkeä yritysten taloudellisen kilpailukyvyn edistäjänä, koska sen kautta vaikutetaan nykyajan tärkeään kilpailutekijään eli siihen, millaisia kokemuksia ja elämyksiä tuote tai palvelu käyttäjässään synnyttää. Tällöin on kyse myös esteettisistä kokemuksista ja elämyksistä.

Esteettisyyden kasvu osana visuaalisuuden kasvua on ilmeistä nyky-yhteiskunnassa. Nimenomaan arki estetisoituu: innostus sisustamiseen korostaa kodin esineiden esteettisyyttä, kaupat, ruokapaikat ja jopa ruoka estetisoituvat. Henkilökohtaisesta ulkonäöstä huolehtiminen ja sen muuntaminen toiseksi ovat arkipäivää. Tuotteiden visuaalisuuden ja tunnun merkityksen kasvaessa arjen esineistä kirjoitetaan taidekirjoja vastaavia kirjoja ja niitä esitellään yhä enemmän jopa perinteisen taiteen näyttelypaikoissa.

Monet muotiin sidotut arjen visualisoitumisen ilmiöt kytetään herkästi pinnallisuuteen ja siten tiettyyn merkityksellömyyden alueeseen kuten myös Pirjo Seddiki tämän kirjan artikkelissaan toteaa. Visuaalinen ei kuitenkaan ole merkityksetöntä, koska se viestii erottamattomasti myös sisältöä. Ihmiset eivät ole vain visuaalisia ja kosketuksella aistivia olentoja vaan sosiaalisia, kognitiivisia olentoja, joille on tyypillistä muistiin perustuva assosiaatioiden ja mallien muodostaminen merkityksen etsimiseksi (Postrel 2003, 94; Zaltman 1997). Mielen mallit eivät toimi vain verbaalisesti vaan ovat monin tavoin myös visuaalisia ja muiden aistikokemuksien tukemia. Vaikka elämysmaailmoja esitellään konkreettisesti toisille ihmisille ulkomuodon avulla, nämä visualisoinnit ilmaisevat autenttisella tavalla myös yksilöiden identiteettien ja arvojen malleja (Dant 1999, 30; Chaney 1996, 29, 122). Esteettinen kytkeytyy usein yksilölliseen identiteettiin, sosiaaliseen kuulumiseen ja koko elämisen merkitystä rakentavaan arvotautaan, jopa syviin uskonnollisiin ja poliittisiin arvoihin. Tämän kirjan artikkelissa myös Pirkko Anttila viittaa tähän sosiologisen kriittisen teorian esiin tuomaan esteettisen voimakkaaseen arvosidonnaisuuteen.

Elämäntyylin tullessa yhä tärkeämmäksi tuotevalintojen ennustajaksi on tuotekehityksessä siirrytty tutkimaan arvoja eli elämisen laajempaa merkityspohjaa ihmisten kodinsisustustyylien tai harrastusten määrittäjänä ja siten määrittäjänä niille tuotteille, joita eri elämäntyyliyhymille kannattaa kehittää. Tuotteet näyttävät viestivän arvoista hyvin voimakkaasti. Niihin peilautuu se sama, mikä on todettavissa myös ihmisistä: pidämme helpoimmin sellaisista ihmisistä, joiden asenteet ja arvot ovat samanlaisia kuin itselämme ja inhoamme herkästi niitä, joilla ne ovat ristiriidassa omiemme kanssa (Deaux, Dane, Wrightsman & Sigelman 1998, 153, 230). Visuaalisen ympäristön kokemisessa nousee merkittäväällä tavalla siis esiin myös ne arvot ja elämäntyyli, joihin ei haluta samaistua ja joihin omat tuotteet eivät saa viitata.

Eri ammattien tarjoamat tuotteet ja palvelut joutuvat kilpailemaan yhteiskunnassa, joka on hyvin visuaalinen, erilaisten elämäntyylien maailma. Elämäntyyli ilmenevät usein visuaalisina muotoina, mutta ovat itse asiassa merkkejä ihmisten hyvin syvistä elämänarvoista ja pyrkimyksistä. Näiden arvojen ja pyrkimysten mukaan tehdään myös visuaaliset valinnat.

Kuva 2. Sommittelun erilaisten abstraktien kuvaelementtien tarkasteluun harjaantunut henkilö nauttii kuvassa näiden elementtien järjestyksestä. Henkilö, jolla on toisenlainen harjaantuminen, etsii kuvasta itselleen merkityksellistä ja ymmärrettävää järjestystä. Teknisen koulutuksen saanut etsii esimerkiksi itselleen tuttujen laitteiden muotoja.

Esteettinen kokeminen

Esteettistä selvitetään muotoilun uusimassa teoreettisessa kirjoittelussa kahdella tavalla. Siinä voi olla kyse siitä, mitä tuote esittää aisteille erityisesti visuaalisesti. Esteettinen voi olla myös sitä, millaisen miellyttävyyden kokemuksen visuaalinen tuote aiheuttaa. (Crilly, Moultrie & Clarkson 2004, 549.) Ensimmäinen vaihtoehto ehdottaa jopa sitä, että olisi jokin yleispätevästi esteettinen, joka voidaan sitoa tuotteisiin ja ympäristöön universaalisti hyvänä. Toinen vaihtoehto ehdottaa, että kunkin yksilön kokemus on uniikki ja tilannesidonnainen.

Tämän artikkelin lähtökohta on tarkastella esteettistä niiden erilaisten miellyttävyyteen tai epämiellyttävyyteen liittyvien kokemusten kautta, joita visuaalinen ympäristö eri ihmisissä aiheuttaa. Tämä erilainen kokeminen liittyy erilaisiin, eri ihmisille kulttuurisesti ja koulutuksellisesti tuttuihin visuaalisiin järjestyksiin, joiden mukaan pidämme hyvinä ja kauniina tiettyjä asioita (Seppänen 2004, 29–36). Visuaalisten järjestysten arjessa esteettinen ei ilmene puhtaana esteettisenä kokemuksena vaan limittyy yhteen ja saa vaikutuksia monista muista kokemisen ja maailman tulkitsemisen prosesseista.

Kouliintumisen vaikutuksesta hyvä esimerkki on se, että abstraktin nautinto visuaalisissa kohteissa liittyy usein sommittelun ja väriopin opiskeluun, joka ohjaa katsomaan ja nauttimaan erilaisista visuaalisista elementeistä abstraktissa mielessä. Jos abstrakteihin visuaalisiin elementteihin liittyvää harjaantumista ja kiinnostusta ei ole, niin katsoja etsii kohteesta jotain muuta, jolla hän pystyy sen hahmottamaan ja saamaan siihen tarvittavaa merkityksellistä järjestystä. Tällöin abstraktista taiteesta tai muusta kohteesta pyritään tulkitsemaan joitain konkreettisia, kokijalle ymmärrettäviä asioita. Koska kunkin ammatillisen koulutusalan sisällöt korostavat erilaisia maailman ymmärtämisen tapoja, on eri alojen koulutuksen tuottama harjaantuminen ja visuaalisen maailman ymmärtäminen hyvin erilaista.

Neuropsykologia selvittää visuaalisten järjestysten muodostumisen perustaa hermosolujen välillä toimivien synapsien käytön ja tästä kokonaisuudeksi muodostuvan hermoverkkojen toiminnan avulla. Kunkin henkilön hermoverkkojen kytkentöjen muoto mää-

rittää sitä, miten tuo henkilö reagoi sensoriseen stimuluseseen ja asioihin tai ajatuksiin, jotka ovat hänen aivojärjestelmänsä muistissa. Ilmiö perustuu siihen, että mitä useammin tiettyjä hermoyhteyksiä käytetään, sitä vahvemiksi ne tulevat. (Franzen & Bouwman 2001, 17–19.) Kuluttajat tuntuvat pitävän vain lievästi nykyisistä eroavia tuotteita parhaimpina. Tällöin tuo lievä eroavuus tuottaa tarpeeksi kiinnostusta tuotteen tarkastelemiseen, mutta tuote on suhteellisen helppo luokitella onnistuneesti johonkin ymmärrettävän tuoteryhmään. (Bloch 1995, 20; Crozier 1994, 69–70.) Prosessoinnin ja ymmärtämisen helppous tekee henkilölle tyypillisen tuntuista tuotteesta miellyttävän. Me myös muunnamme ympäristöä oman tulkintamme avulla sellaiseksi, että me voimme ymmärtää sitä helpommin. Tässä vaikuttaa esimerkiksi ammatillinen harjaantuminen.

Ympäristön tarkastelussa seuraamme useimmiten ensin vaistojamme ja tunteitamme ja vasta sitten analysoimme näkemäämme rationaalisesti. Aivojen eri alueiden toiminnoissa voidaan löytää vaiston, tunteiden ja järjen toimintoja. Aivojen kehityksen vanhimmat ja sisimmät alueet ihmisellä vastaavat vaistoja, toiseksi vanhimmat alueet tunteita sekä syviä motivaatioita ja aivojen laajat assosiaatioalueet, myöhimmin kehittynyt alue, järkeä. (Franzen & Bouwman 2001, 3–5.) Limbinen tunnejärjestelmämme on hyvin sensitiivinen kuville ja analogiselle viestinnälle. Analoginen viestintä viittaa asentojen, kasvoniilmeiden, tuoksujen ja äänien viestimiseen. Aivokuori laajoin assosiaatioalueineen vastaa analysoinnista, arvioinneista, valinnoista ja säilömisestä. Visuaaliset viestit koodataan ihmismielessä sekä emotionaalisen kokemuksen että loogisemman ja analyttisemmän ajattelun pohjalta. Emme ole kuitenkaan tietoisia useimmista tunteenomaisista reaktioistamme. Tunteenomaiset assosiaatiot toimivat ohjenuorana päätöksentekoprosessissa. Ne vähentävät vaihtoehtojen määrää ja viimein päätös tehdään intuitiivisesti tunteen perusteella. (Franzen & Bouwman 2001, 33–34) Tiedostamaton johtaa tietyn visuaalisen järjestyksen mukaiseen tunteenomaiseen arviointiin. Tunteenomaisten kokemusten kautta merkitys tulee hetkessä selväksi, ja ne auttavat meitä ymmärtämään, erottelemaan ja arvioimaan välittömästi esimerkiksi oman ammatin kautta opitulla merkityksellisellä tavalla.

Semanttinen lähtökohta visuaalisista järjestyksistä selittää tuotteiden visuaalisen muodon kognitiivista vastaanottoa. Se viittaa niihin tulkintoihin ja arviointeihin, joita teemme aistien kautta saadun tiedon perusteella. Useiden muotoilun tutkijoiden mukaan semanttinen tuoteinformaation vastaanotto, tulkinta ja arviointi voidaan jakaa moneen eri lähtökohtaan: esteettinen vaikutelma, semanttinen tulkinta ja symboliset assosiaatiot. Esteettinen vaikutelma voidaan määritellä aistimukseksi, joka on tulosta miellyttävyyden tai epämiellyttävyyden havainnoinnista tuotteesta. Semanttinen tulkinta viittaa siihen millaisia funktioita, käyttötapaa ja ominaisuuksia tuotteella nähdään, ja symboliset assosiaatiot määrittävät havainnoiksi siitä, mitä tuote sanoo omistajastaan tai käyttäjästään. (Crilly, Moultrie, Clarkson 2004, 552.)

Semanttisen arvioinnin eri kohteet limittyvät toinen toisiinsa. Arviointi siitä, mikä tuote on (semanttinen tulkinta), voi vaikuttaa siihen, miten tyylikkäänä tuotetta pidetään (esteettinen vaikutelma) ja niihin sosiaalisiin arvoihin, joita sen nähdään edustavan (symboliset assosiaatiot). Se suhteellinen tärkeys, jonka käyttäjä näille vaikutelmille antaa voi vaihdella eri tilanteissa. (Crilly, Moultrie, Clarkson 2004, 563–564.) Visuaalisten järjestysten muodostumisessa on siis tunteenomaisen erottelun ja ymmärtämisen lisäksi tärkeää se, että visuaalisen analyttisemmassa arvioinnissa monet eri arvioinnin kohteet kuten esteettinen vaikutelma, semanttinen tulkinta ja symboliset assosiaatiot eivät toimi erillisinä vaan vaikuttavat toinen toisiinsa. Esteettinen toimii spontaanin tunteenomaisesti ja toisaalta osana laajempaa visuaalisen tulkinnan kokonaisuutta.

Visuaalisiin järjestyksiin viittaa erityisesti se, että henkilökohtaiset, tilannesidonnaiset ja kulttuuriset tekijät vaikuttavat vastaanottoon (Crilly, Moultrie, Clarkson 2004, 571–573). Nämä tekijät viittaavat tuotemaun kysymykseen tuotteiden kokemisesta. Tuotemaussa on kyse sellaisista intuitiivisesti ja sosiaalisesti tulkituista laaduista kuin tunteenomaisista siteistä, tuttuudesta, pyrkimyksistä, haaveista, hermistä tunteista, kehollisesta esteettisestä kokemisesta, tuotteen yleisestä tunnelmasta ja persoonallisuudesta. Se on mieltymys, joka nousee kuluttajan arvopohjaisesta kyvystä tehdä eroja fyysisten tuotteiden välillä ja saada niistä nautintoa. Tuotemaku yhdistää kehollis-

sen esteettisen aistimisen, identiteetin rakentamisen ja sosiaalisen itsensä esittämisen. (Kälviäinen 2002)

Tuotemaun subjektiivinen miellyttävyyden kokeminen on monin tavoin sosiaalisesti jaettua. BBC:n tuotemaun dokumentissa ihmiset mainitsivat kotiensä sisustuksessa puhtaasti esteettiset seikat vain harvoin hyvin visuaalistenkin tuotevalintojensa yhteydessä. Sen sijaan ihmisten tuotevalikoimaa hallitsi monimuotoinen julkisten ja yksityisten tekijöiden kirjo. (Signs of the times; Barker 1992, 3.) Tuote siis saattaa olla vastaanottajan mielestä esteettisesti miellyttävä puhtaassa, etäännytettyssä mielessä, mutta se ei vastaa heidän makuaan, koska se ei sovellu heidän elämäntilanteeseensa, elämänorientaatioonsa, elämysmaailmaansa ja sosiaalisiin pyrkimyksiin (Kälviäinen 2002, 77–78). Esteettinen sekoittuu tässäkin visuaalisten järjestysten miellyttävyyden ja itselle sopivuuden tulkinnassa moniin muihin tekijöihin. Esteettinen on tuotemaun yksi tekijä, jonka itselle sopivuuden tulkintaan vaikuttavat elämisen, myös kunkin henkilön ammatin taustat. Identiteetin ja sosiaalisen merkityksen takia pidetään sopivana ja haluttavana myös sellaisia asioita, joita ei pidetä esteettisesti lainkaan miellyttävinä.

Tuotemaussa on ensimmäisenä välttämätöntä tarkastella tuotteen rajoituksia ja mahdollisuuksia sen käyttötilanteessa ja -ympäristössä (Kälviäinen 2002, 79–80). Tuotteen käytön konteksti käsittää lähiympäristön, maantieteellisen sijoittumisen, objektiivisen sosiaalisen tilanteen ja tunnistettavat rutiinit sekä rituaalit, elämän rakenteet siinä käytön kokonaiskokemuksessa, johon tuote kuuluu. Objektiivinen näkökulma sisältää myös perinteisen kuluttajien jaottelun demografisten piirteiden avulla. Nämä piirteet käsittävät tuotteen kohderyhmän iän, sukupuolen, koulutustason, ammatin, institutionaaliset sidokset ja etnisen sekä uskonnollisen taustan. Ne esittelevät käyttäjän objektiiviset mahdollisuudet ja rajoitukset, kuten tulotason, koulutuksen, asiantuntemuksen tason, perherakenteen ja sosiaalisen taustan.

Toinen näkökulma keskittyy yksilöllisiin merkityksiin ja pyrkimyksiin, joita käyttäjä yrittää rakentaa tuotteen avulla (Kälviäinen 2002, 80–81). Kuluttajien tuotteiden käytössä rakentamat merkitykset pohjautuvat symboliseen ajatteluun, merkitysjärjestelmien ymmärtämiseen ja tietämykseen. Näihin liittyvä identiteetin hankkiminen ja ilmaiseminen kuluttamisen

kautta on tullut tavalliseksi tuotesuhteissa. Merkitykset, joita tuotteisiin kiinnitetään, kuvastavat esimerkiksi henkilön identiteetin erilaisia kehitysvaiheita (Dittmar 1992, 115–116). Identiteetin rakentamisessa tuotteet ilmaisevat sukupuolta, itsepohdintaa, toiveita mysteerisistä piirteistä, yksilöllisyyttä, laadukkuutta, muilta saatua kunnioitusta tai kadehdintaa, erilaisia itseen liittyviä metaforia, itseironiaa tai henkisyyden etsimistä (esim. analyysi *Signs of the times* 1992 dokumentin haastatteluista). Samojen periaatteiden mukaan tarkastellaan myös niitä tuotteita, joiden ei katsota sopivan omaan identiteettiin.

Kolmas tuotemaun näkökulma on se, että omistamamme esineet näyttelevät perustavanlaatuista roolia muista ihmisistä erottautumisessa, muihin vertailuissa ja sosiaaliin ryhmiin integroitumisessa (Kälviäinen 2002, 81–82). Kuluttajan odotukset ja se tapa, jolla heidän on mahdollista hyödyntää tuotteita, on sosiaalisen vaikutuksen muokkaamaa. Tuotteet auttavat meitä tulkitsemaan sosiaalista ympäristöä ja sijoittavat meidät monimutkaiseen sosiaaliseen karttaan, joka muodostuu erilaisista rooleista, ryhmistä ja alakulttuureista. Sosiaaliseen sijoittumiseen liittyy tietty historia ja arvohierarkiat. Monet tuotteiden merkityksistä ymmärretään sosiaaliin rooleihin liittyvien assosiaatioiden kautta (Solomon 1983, 320). Pyrkimykset kuulua tiettyyn ryhmään ilmaistaan hankkimalla itselle sellaisia tuotteita, jotka ovat sopusoinnussa tuon ryhmän tyypillisten edustajien valitsemien tuotteiden kanssa (Dittmar 1992, 99–100). Sosiaalinen vuorovaikutus ja hyväksyminen ovat maun muuntumisen väline. Yhteisö, esimerkiksi ammatillinen toimijaryhmä, tiedostaa vähitellen jonkin statussymbolin muuntumisen arvokkaaksi ja harvinaiseksi tai toisen symbolin arvon vähenemisen.

Ammatilliset, ammatikorkeakoulun arjessa esille nostettavat kysymykset ja sovellukset näille visuaalisen järjestyksen ymmärtämisen asioille ovat hyvin laajat. Ensinnäkin on syytä kiinnittää huomiota siihen, että kunkin ammatin opiskelussa harjaannutetaan tiettyjä ajattelun reittejä, jotka liittyvät tähän ammatilliseen toimintaan ja sen ammatillisen toiminnan taustalla oleviin arvoihin. Sosiologisesta näkökulmasta sosiaalistuminen ammattiin tarkoittaa tiettyihin arvostuksen ja arvioinnin kriteereihin sopeutumista ja niiden jopa kritiikitöntä itsestään selvänä hyväksymistä (Käl-

viäinen 1996, 184–198). Ammatillinen identiteetti ja sosiaalinen järjestys muokkaavat visuaalista ymmärtämistä ja erilaisten visuaalisten järjestysten sopivana pitämistä.

Kysymys tässä suhteessa kuuluukin, missä määrin asiantuntija-ammattilaiset tarvitset tietoa erilaisista visuaalisista järjestyksistä ja erilaista taustoista tulevien ihmisten tavoista kokea ja arvioida niitä. Hoitoalan ammattilaiset luovat asiakkaille ympäristöä ja kokemuksia. Teollisuuden ylemmät toimihenkilöt ja työnohtajat tekevät työntekijöille ympäristöä. Markkinoinnin ammattilaiset päättävät usein visuaalisesta markkinoinnista. Muotoilijat suunnittelevat tuotteita ja ympäristöjä monille ihmisille sekä heidän työympäristöönsä että vapaa-aikaansa. Matkailun ja monien kulttuurialojen ammattilaiset luovat elämyksiä erilaisille ihmisille. Kaikki nämä ammattilaiset kohtaavat käytännön työtehtävissään visuaalisten järjestysten kysymyksen ja esteettisen kokemisen osana sitä.

Erilaisuuden ymmärtäminen siinä, mitä erilaiset ihmiset kokevat miellyttäväksi, on tärkeää ammatikorkeakoulun opetuksessa yli tietyn opiskeltavan ammatin arviointikriteerien ja toimintatapojen. Erilaiset visuaalisen tottumisen asteet ja tottumisen kohteet on ymmärrettävä erilaisten visuaalisten järjestysten ja niihin liittyvän esteettisen kokemisen perustana. Näistä kokemuksista ei voi mennä väittämään, että jokin tietylle ammatille tyypillinen olisi se ainut oikea.

Visuaalisen viestinnän ja ympäristön esteettinen kokeminen liittyy erilaisten visuaalisten järjestysten olemassaoloon ja rakentumiseen eri ihmisten mielissä. Visuaalisen kokeminen miellyttäväksi on vain osittain esteettistä kokemista. Visuaalisten järjestysten ja visuaalisen maun kautta kokemiseen sekoittuu myös toimintaan, merkityksiin ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyviä arviointeja. Kokonaiskokemus on usein hyvin intuitiivinen vaistojen ja tunteiden kautta tapahtuva prosessi, jossa esimerkiksi sosiaalistumisella tiettyyn ammattiin on suuri merkitys. Asiakkaiden kohtaamisessa ja monialaisessa yhteistyössä tällainen subjektiivisten mieltymysten rakentumisen ymmärtäminen on tärkeää.

Visuaalisten järjestysten jakaminen

Tuotekehitystutkimuksessa lähestytään hyvin käytännönlähtöisesti, konkreettisia ratkaisuja etsien visuaalisen kokemuksen kysymystä. Tuotekehitystutkimuksen menetelmät ja niiden taustalla oleva tutkimus voivat tarjota yhden keinon välittää myös muotoilun ja tuotekehityksen ulkopuolella toimiville ammattikorkeakouluopiskelijalle ja -ammattilaisille keinoja selvittää visuaalisten järjestysten viidakosta. Ne tuottavat keinoja esteettisten kokemusten tiedostamattoman, tunteenomaisen hiljaisen tiedon välittämisestä asiakkaiden ja työyhteisön erilaisten toimijoiden välillä. Ne auttavat myös selvittämään niitä monimutkaisia, monenlaatuista elämisen alueita limittäviä visuaalisten järjestysten tulkintoja ja arviointoja, joita semanttiset ja tuotemaun analyysit kuvaavat.

Tiettyjen käyttäjien mieltymyksiä ja mielikuvia kartoittavien tiedonkeruu- ja analyysimenetelmien on osoitettu hyödyttävän tuotteiden asiakaskesteistä kehittämistä. Käyttäjäkokemusten tutkimukseen kuluu muun muassa havainto- ja kognitiivisen psykologian, semiotiikan ja erilaisten inhimillisen ymmärtämisen ja tunteenomaisesti värittyvien kokemuksen tapojen hyödyntäminen. Visuaalisissa menetelmissä hyödynnetään esimerkiksi kategorisointia, tyylillistä erottelua ja assosiaatioita. (Kälviäinen 2001; Kälviäinen 2002, 82–89) Teemaa lähestytään kansainvälisesti hyvin monitieteisesti (esim. www.designandemotion.org).

Tekemämme tuotearviointit kuvastavat mentaalista karttaamme, jota käytetään tiedostamattomasti aistinvaraisten kokemusten järjestämiseen ja ymmärtämiseen. Kartta muodostuu ikonisesta kuvituksesta, jota ei ole helppo kuvata sanoin. Suurin osa inhimillisistä merkityksistä jaetaan sanattomasti intuitiivisen, tunteenomaisen ymmärryksen kautta. Ymmärrys saavutetaan vuorovaikutteisilla kytkennöillä kognitiivisten, fyysisten, ilmaisullisten ja kokemuksellisten toimintojen välillä. Sanalliset tiedonhankintatavat eivät pysty saavuttamaan kaikkia näitä tunteenomaisen kokemuksen osa-alueita. (Holbrook & Hirschman 1993, 20; Belk 1998, 294–295; Zaltman 1997, 427–428) Visuaalinen ja muu aistienvarainen kokemustieto käyttäjien suunnasta auttaa tuotekehityksessä mukana olevia olemaan käyttäjiä kohtaan empaattisia, koska he

voivat silloin hyödyntää myös omaa tunteenomaista ymmärrystään.

Mentaali käsitys niinkin yksittäisestä visuaalisesta elementistä kuin väri sisältää muistoja, assosiaatioita erilaisiin asioihin ja symboleihin, tuntemuksia pehmeästä ja kovasta, viileästä ja lämpimästä sekä voimakaista ja rauhallisista tunteista. Visuaaliseen latautuu paljon. Verbaalisessa kommunikaatiossa joutuu keskustelemaan hyvin kauan, että se kaikki tulisi edes jollain tasolla käytyä läpi. Osa on niin herkkävireisiä tunnekokemuksia, että niistä on jopa vaikea kertoa sanoin. Samat sanat on mahdollista ymmärtää monilla erilaisilla visuaalisilla tavoilla, ja ne voivat kantaa hyvin erilaisia arvoperustaisia merkityksiä eri henkilöille. Niinpä on mahdollista puhua samoilla sanoilla tietystä asiasta ja kuitenkin ymmärtää se aivan eri tavoin. Näistä syistä yhteisen esteettisen, mielikuviin, tunnelmiin ja miellyttävyyteen liittyvän ymmärryksen saavuttamiseksi on tärkeää kommunikoida myös visuaalisen kautta välittyvää tunnetta ja tietämystä.

Koska yritämme muodostaa havainnoistamme merkityksellistä järjestystä, opitut mentaalit mallit vaikuttavat siihen, miten luokittelemme ja ymmärrämme havaintojamme. Visuaalisen viestin kategorisointi ja koettu tyypillisuus vaikuttavat havaintoihin ja makuarviointeihin. Kategorisointi on mielessä tapahtuva toiminto, jonka avulla samankaltaisiksi koettuja asioita ryhmitellään yhteisiin käsitteellisiin ryhmiin. Tiettyjen kategorioitten rajat ovat epämääräisiä ja erilaisia eri henkilöillä. Tietyn kategorian käsitteellinen kuva sisältyy siihen stereotyyppiin, joka yhdistää tyypillisen kategorian jäsenen piirteet. (Roth & Bruce 1995, 19–54, 73–95, 111–130.)

Kategorisointi on yksi esimerkki siitä, miten aivot järjestävät aistimamme tuoteinformaation kokonaisu-hahmoina. Vaikka tuote voi olla käyttötarkoitukseltaan ideaali suunniteltuun käyttöön, se voi epäonnistua assosioimalla väärä asioita (Shackleton 1996, 35). Käyttötarkoituksen lisäksi esimerkiksi juuri tuotteen kategorisointi määrittelee herkästi siihen sopivaa käyttäjän stereotyyppiä: roolia, sukupuolta ja ikää sitoen sen elämisen merkityksiin ja arvoihin (Miller & Kälviäinen 2001; Kälviäinen & Miller 2004).

Hyväksyttävä välimatka tyypillisistä piirteistä ja vaikkapa koosta muodostaa mahdollisten kategorian jäsenten alueen. Visuaalisten järjestysten eroissa täytyy

Kuva 3. Ammatillisen toiminnan käytännön esimerkki on hyvinvointialaan liittyvä. Hyvinvointialan tuotteistamisen innovaatiotapahtumassa joukko kuvia pyydettiin monialaisissa tiimeissä ryhmittelemään niihin, joiden katsottiin kuvastavan hyvinvoinnille tärkeitä arvoja. Tässä kuvassa on esitelty eri tiimien työskentelystä suosituimmiksi nousseet kuvat.

olla tietoa siitä, kuinka kauaksi stereotyyppisestä voidaan liikkua ilman, että se estää kategorisoinnin sopivaan ryhmään. Kategorisointia voidaan testata esimerkiksi pyytämällä osallistujia ryhmittelemään erilaisia kuvia tiettyjen teemojen alle kuuluviin ryhmiin. Kategorisoinnin periaatteen avulla voidaan lähestyä myös abstraktien käsitysten kuten jonkin asian arvoperustan hahmottamista.

Mahdollisuus erotella tuotteita toisistaan tyylien perusteella on oleellinen osa esteettistä nautintoa. Visuaalisesti tyyli ovat eroteltavissa esimerkiksi värin, muodon, linjojen, pintastruktuurin ja kuvioinnin muodostaman kokoonpanon laadun kautta. Tyyli aiheuttaa sekä älyllisiä että erityisesti tunteenomaisia assosiaatioita, koska se on moniaistinen väline ja siten helposti käynnistää tunteenomaisen ymmärtämisen (Schmitt & Simonson 1999, 84–85). Erilaiset vastaakohtaiset tyylipiirteet kuten romanttisuus ja klassisuus kytkeytyvät usein erilaisten persoonallisuuksien mieltymyksiin (Bloch 1995, 23). Vaikka tyyli on ulkoinen pintavaikutelma, se muodostaa vahvan käytävän kokonaisvaltaiseen tunnelmaan. Lisäksi tyyli sitoutuu merkityksiin. Se yhdistää luonteenomaiset piirteet

siitä, mitä on sanottu ja miten se on sanottu.

Tyyli voi olla erottava tekijä jopa silloin, kun kahden tuotteen kategoria ja tyyppillisuus ovat samoja. Tyyli voi myös muuttaa merkittävästi tyyppillisyyden astetta. Tyyli välittää tunnelmaa, ja siten se ylittää tuotekategorioiden rajat. Se sallii tuotetyyliä vertailun yhdestä tuoteryhmästä toiseen. Koska ihmisillä on taipumusta omistaa samantyyllisiä tuotteita erilaisista tuoteryhmistä, tyyllillinen ilmaisu ja tulkinta mahdollistavat eri rooleihin liittyvien stereotyyppisten tuotekokelmien rakentumisen ja lopulta arvopohjaisen elämäntyylin visuaalisen rakentumisen.

Tyylin ja monien muiden visuaalisten tekijöiden merkitystä tulkitaan assosiaatioiden avulla. Assosiaatiot ovat se ilmiö, kun yksi muistielementti kytkeytyy toiseen. Assosiaatiot voivat kytkeä toisiinsa tunteita, asenteita ja tapoja. Kun tarkastellaan ryhmää hermosoluja, joka on mukana kun jotain kokonaisuutta muistellaan, niin melko suuret alueet aivoista ovat osallisena. Muistikuvat ovat dynaamisia ja levittäytyvät eri alueille aivoja. Tilannekohtaisen kokonaisvaltaisen tulkinnan tapahtuessa erilaiset hermosolut ja aktivaatiopiirit aktivoituvat kiinteämmän hermokeskuksen

hermosolupiirin lisäksi. Hermosolupiirin tilannekoh-
tainen ilmeneminen kuvaa sitä, että ihmisen muisti ei
ole kuin tietokoneen muistivarasto vaan siihen vaikut-
taa siis aina eri hetkien konteksti ja kontekstin herät-
tämät merkitykset. Kokeminen on jatkuvassa muu-
toksessa, ja vanhatkin kokemukset saavat tässä muu-
toksessa uutta sisältöä ja esimerkiksi tunteenomaista
väritystä. (Franzen & Bouwman 2001, 52–60.)

Visuaalisen viestinnän kokemisessa ja tulkinnassa
ärsykkeiden ketjuuntuminen on tärkeä periaate. Toi-
sen asteen ärsyke kytkeytyy erottelemaan ensimmäisen
asteen ärsykkeeseen, jolloin toisen asteen ärsyke voi
tulla merkittäväksi tulkinnan kohteeksi. Tällä tavoin
visuaaliset, tyylilliset ominaisuudet voidaan assosoida
toisenlaisten ominaisuuksien kanssa, jotka tuottavat
hyvinkin abstrakteja merkityksiä. Matalat, virtaviivai-
set autot kuvitellaan nopeiksi. Lisäksi tällaisen auton
omistajalla voidaan kuvitella elävänä henkilönä olevan
nopeuteen viittaavia abstrakteja persoonallisuuden
ominaisuuksia.

Assosiatiiiviseen ajatteluun liittyvät metaforat ja
metonymia tarjoavat perustan jokapäiväiseen elämään
liittyvien merkitysten ymmärtämiselle ja viestimiselle.
Metafora rakentuu samanlaisuuden ymmärtämiselle,

joka auttaa meitä sopeutumaan uusiin tilanteisiin,
kun tajuaamme tuntemattomia tai abstrakteja asioita
tutun alueen kielellä. Mahdollisilla lähtökohta-alueilla
on samanlaisuutta käyttötarkoituksessa, rakenteessa,
ominaisuuksissa ja eri aistienvaroissa vaikutelmissa.
(Spiggle 1998, 160) Kun tuote ilmaisee keveyttä,
surua, voimaa, joustavuutta, puhtautta tai jaloutta,
sillä tunnetaan olevan samoja piirteitä kuin asioissa
tai ihmisissä, jotka tavallisesti edustavat tällaisia piir-
teitä (Vihma 1995, 69–71). Metaforat auttavat meitä
rakentamaan abstraktille kokemukselle yhtenäistä
luonteenpiirteiden ja ominaisuuksien joukkoa. Nämä
voivat leikata läpi esimerkiksi tuotteen kokemisessa
eri käyttötarkoitusten ja -tilanteiden sekä arvojärjes-
telmien, kuten esteettisen, teknisen ja eettisen. (Janlert
& Stolterman, 1997.)

Metaforat voivat auttaa saavuttamaan mielen tie-
dostamattoman tason, joka on juurtunut fysiologisesti
määrittävään mielikuvarakenteeseen. Rakenteen mal-
lit perustuvat kehon liikkeisiin ja muokkautumiseen
ympäristön ärsykkeiden mukaan sekä havaitsemisen
ja aistimisen kautta tapahtuvaan vuorovaikutukseen.
Makaava assosioi paikallaan pysymistä, pystyasento
taas aktiivisuutta, yläpuolella oleva assosioi ideaaleja

Kuva 4. Assosiaatioihin perustuvat metaforat toimivat keskustelun välineenä työvaateprojektissa. Teollisuusvalvomo-
jen miestyöntekijöiden oli helpompi ilmaista kokemuksiaan ja arviointejaan työvaatteistaan auton kuvilla esitettyjen
auton brändien avulla kuin suoraan vaatteista puhumalla.

tai unelmia ja alapuolella oleva todellisuutta ja sen rajoituksia. Metaforien fysiologiseen näkökulmaan sisältyy kokemusten siirtyminen toisesta aistista toiseen. (Zaltman 1997, 425–426; Lupien 1995, 219.) Niinpä tunteisiin oleellisesti vaikuttava kehollinen kokeminen on erityisen tärkeä myös visuaalisten ärsykkeiden symbolisen merkityksen tulkinnassa.

Metonymia toimii assosioimalla asioita samaan kokonaisuuteen. “Kruunu” voi esittää koko valtakuntaa. Tuotteet voivat olla liitettävissä yhteen kokonaisuuteen kulttuurisesti, ajallisesti, tilallisesti, fyysisesti, rakenteellisesti tai syy–seuraus -suhteen kautta. Osa voi olla esittämässä koko kokonaisuutta tai kokonaisuus osaa, jonka elementit yhdistää jokin sääntö. (Spiggle 1998, 160–161.) Metonymia toimii esimerkiksi vaateuskokonaisuuksissa, kun yhdistämme miehen kengät miehen pukuun ja voimme jopa yhdistää tämän kokonaisuuden toimistoon, jossa näitä tuotteita käyttävä henkilö työskentelee. Tällä tavoin pienikin visuaalinen vihje voi paljastaa esimerkiksi sen, mihin ammattiin henkilö kuuluu. Tuotteiden kokonaisuuksien ymmärtäminen perustuu tuotteiden prototyyppisyyteen, tyyliin, tuoteyhdistelmiin liittyviin sosiaalisiin ja kulttuurisiin sääntöihin sekä stereotyyppiseen käyttöön.

Edellä kuvattuja visuaalisten järjestysten havainnointiin, tulkintaan ja kokemiseen liittyviä menetelmiä on alettu hyödyntää yhä enemmän. Kilpailun kiristytessä markkinoilla on todettu, että menestyvät tuotteet ja palvelut syntyvät todellisesta empatiasta ostajia ja käyttäjiä kohtaan. Tällaisten menetelmien käytössä keskiössä on asiakaskeskeinen, jopa asiakkaan odotuksia proaktiivisesti ennakoiva ajattelu. Tällaiset kokemisen ja tiedon välittämisen menetelmät ottavat huomioon sen, että sanallinen viestintä ei pysty välittämään kaikkea esimerkiksi visuaalisten järjestysten ymmärtämisen arvioinnin yhteen linkittyviä verkostoja ja järjestysten sisällä toimivan esteettisen kokemisen moninaisuutta. Estetisoituvassa maailmassa muiden esteettisen kokemisen perustan ymmärtäminen on tärkeä ymmärtämisen laji, jonka osaamista on mahdollista opiskella ja johon löytyy myös hyviä menetelmällisiä keinoja.

Monialaisen, integroidun tuotekehitystoiminnan malli on todettu 2000-luvun alun tuotekehitystutkimuksessa tuottavaksi toimintatavaksi, jota on syytä kehittää ja levittää käyttöön. Visuaalisten menetel-

mien on todettu asiakaskeskeisen tuotteen kehittämisen lisäksi tukevan tuotekehityksen moniammatillisten osapuolten toistensa ymmärtämistä. Nämä menetelmät ovat tärkeä osa tiedostamattoman kokemisen ja hiljaisen tiedon välittämistä, johon liittyy sekä eri henkilöiden erilainen esteettinen kokeminen että sisällön ja merkitysten välittäminen ja ymmärtäminen. Moniammatillisen työelämätoiminnan vaatimusten kasvaessa visuaalinen viestintä ja sen kautta esteettisen ymmärryksen jakaminen ovat varmasti tärkeitä tulevaisuuden työkaluja eri alojen ammattilaisille. Visuaalinen osaaminen voi tukea innovatiivista, kokonaisvaltaista ja etupainotteista tuotekehitysprosessia ja siitä eteenpäin tapahtuvaa tuotteiden jatkojalostamista. Sillä voidaan tukea tuotekehitysprosessin käyttäjätiedon tarvetta, tuotekehityksessä tapahtuvaa eri alojen tiedon ja mielikuvien jakamista ja tuotettujen ideoiden arviointia. Visuaaliset keinot auttavat integroimaan eri alojen asiantuntijoiden ammattitaitoa ja osaamista tuotteiden kilpailuedun saavuttamiseksi sellaisena nopeana tiedon välityksen ja käsittelyn keinona, joka soveltuu juuri aikataulultaan tiiviin tuotekehityksen tueksi.

Tuotekehitystutkimus tarjoaa käytännön keinoja välittää visuaalisen järjestyksen malleja ja siihen liittyvää esteettistä kokemusta. Menetelmiä on kehitetty inhimillisen ajattelun tyyppillisten toimintojen avulla. Näitä ovat erityisesti kategorisointi, erottelu, assosiaatiot ja metaforat. Nämä menetelmät ovat toimiva käytännön työväline myös muille kuin tuotekehityksessä toimiville ammattilaisille. Ne auttavat ymmärtämään asiakkaiden visuaalisia järjestyksiä ja niiden takana olevia arvoja mutta ovat ymmärtämisen apuväline myös työelämässä yhä tyyppisemmässä monialaisessa toiminnassa.

Esteettinen yrityskuva

Tuotekehityksestä on helppo siirtyä tarkastelemaan myös strategisesti sen yläpuolella toimivaa yrityskuvaamatillisessa toiminnassa esiin tulevana esteettisyyden muotona. Edellisessä luvussa kuvattuja tuotekehitysmenetelmiä käytetään myös yrityskuvan kehittämisen yhteydessä. Erilaiset projektit identiteettiin perustuvan yrityskuvan tiimoilta toimivat yrityksissä tai muissa työyhteisöissä yhteisen hengen kokoajana

Kuva 5. Yrityskuva on tullut oleelliseksi osaksi asiakasyhteyksiä ja koko liiketoimintaa. Myös sellaiset alat, joille yrityskuvan visuaalinen rakentaminen ei ole ollut tyypillistä, ovat alkaneet käyttää suunnittelijoiden palveluja yrityskuvansa rakentamisessa. Tässä esimerkki Koneurakointi veljekset Tanskanen Oy:n uuden yrityskuvan elementeistä.

tai huonossa tapauksessa sen hajottajana sisäisessä viestinnässä ja työntekijöiden sitoutumisessa. Ammatikorkeakoulusta valmistuvat ammattilaiset ovat osa myös tällaisia toimintoja.

Hahmopsykologian mukaan kokonaisuudella on rakenne, jolla on omat dynaamiset ominaisuutensa. Nämä ominaisuudet eivät tule esiin pelkästään kokonaisuuden osia tarkastelemalla. Jotta aistimme kokonaisuuksia miellyttävinä, meillä on taipumus tasoittaa ja yksinkertaistaa epäsäännöllisiä ja monimuotoisia hahmoja sekä sulkea avoimia muotoja. Jatkuvuus, tyylin yhtenäisyys helpottaa tuotteen ymmärtämistä yhdeksi kokonaisuudeksi (Crozier 1994, 41–49; Roth & Bruce 1995, 96–102). Jos tuotteella on modernin muotoilun muotokieli, mutta sama tuntu ei toteudu materiaaleissa, painossa ja viimeistelyssä, tuote vaikuttaa väärennökseksi. Se tuottaa epävarman tunnun, niin kuin kaikki ei olisi tuotteessa aivan paikallaan. Tätä yleiseen tuntuun ja tunnelmaan liittyvään jatkuvuutta ja yhdenmukaisuutta tarvitaan myös yrityskuvan eri tekijöissä.

Visualisoituvassa ja estetisoituvassa maailmassa yrityskuvan nimissä mennään jo niin äärimmäisyyk-

siin, että USA:ssa on tapauksia tietynlaisen kauniin ulkonäön perusteella tehdystä hotelliketjun henkilöstön valinnasta ja kuntokeskuksesta, jossa ohjaajaa ei hyväksytty työntekijäksi hänen liikakilojensa takia. Tällaiset yrityskuvan rakentamisen menetelmät tietysti johtavat syrjintään perustuviin syytteisiin, koska länsimaisen yhteiskunnan arvot ovat enemmän sellaiset, että ihmisten ammatillista osaamista ei pitäisi arvioida hänen ulkonäkönsä perusteella. (Postrel, 2003, 128–132.) Syytteisiin johtaneissa tapauksissa työntekijät valittiin ideaalin yrityskuvan mukaisesti. Työyhteisöjä kehittävämpi näkökulma on yrityskuvan muokkaaminen sellaiseen suuntaan, että työntekijät voivat sitoutua siihen.

Joitain edellisissä luvuissa esitellyistä menetelmistä voi soveltaa myös yrityskuvan osien ja kokonaisuuden kokemisen tutkimukseen. Esimerkiksi visuaalisten metaforien avulla tehtyä yrityskuvatutkimusta käytetään asiakkaiden yrityskuvasta muodostuneiden mentaalisten karttojen selvittämiseen ja mahdollisten yhteisten mentaalisten karttojen löytämiseen (Zaltman 2004, 149–164). Asiakkaisiin suuntautuvan yritysviestinnän parantamiseen kehitettyjä menetelmiä on mah-

dollista soveltaa myös yrityksen sisäisen viestinnän ja sitoutumisen kehittämisessä. Tällä tavoin on esimerkiksi konkreettisesti mahdollista hyödyntää esteettistä kokemista, mikä kenestäkin tuntuu kauniilta ja miellyttävältä, ja siihen liittyvää visuaalista viestintää hyvinkin syvälle menevien asenteiden ja arvojen purkamisessa ja yhteisen motivaatiopohjan löytämisessä työyhteisössä.

Yrityskuvan todellinen ymmärtäminen vaatii sen kokemiseen liittyvän visuaalisen järjestelmän ymmärtämistä. Tätä maailmaa voidaan verrata näyttämöön, jossa työntekijöiden asenteiden, arvojen, pyrkimysten ja sosiaalisen toiminnan tietämys on osa tätä visuaalista rakennelmaa. Työntekijänäyttelijöiden luonnetta myös tulkitaan heitä ympäröivien esineiden kautta. Näyttämö paljastaa herkästi esimerkiksi eri henkilöiden aseman ja vuorovaikutuksen mahdollisuudet. Visuaalisen sisältämät merkitykset tulevat ilmi identiteetin, roolien, arvojen ja pyrkimysten ilmaisuna. Ympäristön merkitykset muodostuvat tuotteiden merkityksistä, niiden suhteesta toisiinsa ja koko asetelman rakenteen ja kokonaisuuden merkityksestä.

Visuaaliseen tuoteympäristöön liittyy merkitys ja arvolutauksien kautta paljon sosiaaliseen vuorovaikutukseen vaikuttavia tekijöitä. Vuorovaikutusta voidaan jopa konkreettisesti rajata tuoteympäristön avulla. Toisia ihmisiä arvioidaan myös vuorovaikutuksen suhteen esimerkiksi sen mukaan, minkä kategorian mukaisia tuotteita he käyttävät.

Määrittelemme kohtaamamme ihmiset, ainakin ensitapaamisessa, stereotyypioiden avulla. Stereotyypiat vaikuttavat oletuksiin siitä, miten tapaamamme ihminen käyttäytyy ja millainen vuorovaikutustilanne hänen kanssaan on mahdollinen. Stereotyypiat eivät perustu pelkästään yksilölliseen kokemukseen vaan ovat esimerkiksi työyhteisössä tapahtuvan sosiaalisen oppimisen tulosta. Erot sisäryhmän ja ulkoryhmän näkemysten välillä voivat näkyä kategorisointitiedon eri tasoilla. Voimme kategorisoida oman tutun ryhmän jäseniä paljon tarkemmin erilaisiin alakategorioihin kuin esimerkiksi jonkin tuntemattoman ryhmän, johon emme itse kuulu. Erilaisiin arjen tilanteisiin liittyvät käsikirjoitukset kertovat siitä, millä tavoin ja missä vaiheessa tarinaa tiettyjä tuotteita tulisi käyttää. Niiden avulla on sosiaalisessa kanssakäymisessä helppo erottaa esimerkiksi tiettyyn sosiaaliseen ryhmään kuu-

luva henkilö, ekspertti, joka tietää ryhmän toimintaan kuuluvan käsikirjoituksen. Joko poikkeava tuotteiden käyttötapa tai käsikirjoituksen tilannekohtaisten tuotteiden puuttuminen tai väärät tuotteet voivat helposti paljastaa meille noviisin tai joukon ulkopuolisen. (Deaux, Dane, Wrightsman ja Sigelman 1998, 90, 96, 137, 365.)

Työelämän stereotyypiat viittaavat näyttämöllisyyden metaforaa hyväksi käyttävään impression management -prosessiin, jossa ihmiset käyttäytyvät tietyllä tavalla muodostaakseen toivotun sosiaalisen vaikutuksen (Goffman 1990). Työelämässä tämä tyypillisesti liittyy itsensä päteväenä esittelyyn esimerkiksi erilaisten osaamisen, opiskelun ja professionaalisuuden merkkien avulla. Työpaikkojen tuoteviestinnästä löytyy kuitenkin myös pelottelun ja vallankäytön merkkejä kuten tietyllä tavalla dominoiva ja valtaa korostava pukeutuminen tai se, että johtajan huone on sisustettu hienommilla huonekaluilla kuin muiden työntekijöiden (Deaux, Dane, Wrightsman ja Sigelman 1998, 70–71, 407).

Tärkeä seikka tuotemerkityksen tarkastelussa on kontrollin illuusio ja eri ihmisten erilaiset ideat kontrollin lähteestä tässä maailmassa (Deaux, Dane, Wrightsman ja Sigelman 1998, 210–213). Uuden teknologian hankkimisessa esimerkiksi puhutaan kuluttajista, joille on pakkomielle hankkia uusin teknologinen laite, jossa on kaikki erilaiset toimintamahdollisuudet, vaikka he eivät niitä oikeasti tarvitsisi tai käyttäisi. Ihmiset käyttävät tuotteita korvatakseen itsessään huomaamaansa riittämättömyyden, joka on suhteessa heidän toivomaansa käsitykseen olemassaolon perusteista. Tuotevalinnoissa kontrollin tunteeseen vaikuttaa merkittävästi myös toisten matkiminen (varma valinta) tai toisaalta taas joillain ihmisillä erityinen halu erottautua muista. Näin ympäristöllä on suuri merkitys siihen, miten työntekijä voi tuntea toimintansa turvatuksi ja pystyvänsä itse hallitsemaan sitä.

Asiantuntemattomat roolin esittäjät todennäköisemmin tukeutuvat stereotyyppisempiin roolille kuuluihin tuote-esimerkkeihin kuten nuoret ammattilaiset, jotka hankkivat ja pitävät näkyvillä ammattiin selvästi assosioituvia tuotteita (Solomon & Assael 1987, 195–197). Ihmisistä muodostuneisiin stereotyyppisiin liittyi usein vaatetuksen merkitys, tietty pukeutuminen, jonka mukaan tyypittelemme tapaamiamme ihmisiä ja

joka vaikuttaa myös siihen, mitä valintoja itse teemme. Tuotemielitymykset muodostuvat tiettyihin stereotyyppioihin kohdistuvista pyrkimyksistä tai inhosta toisia stereotyyppiä kohtaan. On hyvin tavallista sanoa, että en voi ottaa tuota vaatetta, koska se on liian jotain, jossa jotain viittaa tiettyyn stereotyyppiin esimerkiksi liian seksikäs tai tätimäinen. Työyhteisössä tämä liittyy siihen, millaisia vaatteita eri henkilökunnan edustajien oletetaan käyttävän. Työhön sitoutumattomuuden osa saattaa olla se, että on mahdotonta sitoutua merkityksellä vääräksi koettuihin työvaatteisiin.

Vaikka pyrkimys on yhtenäiseen yrityskuvaan, niin työyhteisössä on syytä kuitenkin muistaa myös yksilölliset tarpeet. Jos ympäristö ei vastaa meille ihmisille tyypilliseen identiteetin tuntemisen ja etsimisen tarpeeseen tuotteiden avulla niin ihmiset usein personifioivat sen (Deaux, Dane, Wrightsman ja Sigelman 1998, 406–407). Tämä näkyy selvästi esimerkiksi työpaikoilla, jossa oma työhuone koristellaan perheen kuvilla ja omilla tärkeillä esineillä. Työyhteisössä tulisi ottaa huomioon yksilöllisen identiteetin tarpeet ja siihen liittyvä ympäristön estetiikka.

Esteettinen kokeminen ja sen takana piilevä visuaalisen viestinnän välittämä laajempi sisältö, arvot ja vuorovaikutuksen mahdollisuudet ovat tunteenomaisella ja tiedostamattomalla tasolla tapahtuvan sitoutumisen perusta. Kiinnittämällä huomiota työntekijöiden visuaalisiin järjestyksiin ja siihen liittyvään esteettiseen kokemukseen on mahdollista löytää ratkaisuja, jotka ovat miellyttävämpiä, herättävät enemmän intohimoja ja tukevat täydellisemmin työntekijöiden sitoutumista kuin heistä välittämättä luotu ympäristö.

Yrityskuva ja siihen liittyvät tuotteet ja ympäristö eivät ole lainkaan merkityksellisiä viestinnän välineitä, varsinkaan nykyisessä tuoteintensiivisessä kulutusyhteiskunnassa. Ne eivät ole merkityksellisiä myöskään työntekijöiden sitoutumisen kannalta. Koska ammattikorkeakoulujen tehtävä on työelämän kehittäminen, siellä voitaisiin ottaa haltuun työelämän kehittämisessä visuaalisen viestinnän ja esteettisen kokemuksen mahdollisuudet. Näitä voi hyvin hyödyntää työorganisaation sisäisen viestinnän, työyhteisön toisten toimijoiden ymmärtämisen ja työyhteisön yhteisen identiteetin ja motivaatiopohjan löytymiseen. Parhaimmillaan esteettisyys toimii juuri tällä tavoin myös työhyvinvoinnin lähteenä.

Lähteet

- Barker, N. 1992. Signs of the Times. A portrait of the nation's taste. Photographs Martin Parr, text Nicholas Barker. Manchester: Cornerhouse Publications.
- Belk, R. W. 1998. 'Multimedia approaches to qualitative data'. Representing consumers. Voices, views and visions. Edited by Barbara B. Stern. London, New York: Routledge.
- Bloch, P. H. 1995. 'Seeking the Ideal Form: Product Design and Consumer Response'. Journal of Marketing. Vol. 59 (July 1995), 16–29.
- Chaney, D. 1996. Lifestyles. London, New York: Routledge.
- Crilly, N., Moultrie, J. & Clarkson, P. J. 2004. 'Seeing things: consumer response to the visual domain in product design', Design Studies, 25 (6): 547–577.
- Crozier, R. 1994. Manufactured pleasures: psychological responses to design. Manchester: Manchester University Press.
- Dant, T. 1999. Material Culture in the Social World. Values, Activities, Lifestyles. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Deaux, K., Dane, F.C., Wrightsman & Sigelman, L. S. 1998. The social psychology in the '90s (6. painos). Pacific Grove, CA: Brooks / Cole.
- Dittmar, H. 1992. The Social Psychology of Material Possessions. To Have Is To Be. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Franzen G & Bouwman M. 2001. The Mental World of Brands. Mind, memory and brand success. World Advertising Research Center, 2001
- Goffman, E. 1990. The presentation of self in everyday life. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Holbrook, M. B. & Hirschman, E. C. 1993. The Semiotics of Consumption. Interpreting Symbolic Consumer Behaviour in Popular Culture and Works of Art. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Janlert, L-E. & Stolterman, E. 1997. 'The character of things'. Design Studies 18 (1997). Elsevier Science

- Ltd. 297–314.
- Kälviäinen, M. 1996. Esteettisiä käyttöesineitä ja henkisiä materiaaliteoksia. Hyvän tuotteen ammatillinen määrittely taidekäsitteessä 1980-luvun Suomessa. *Taitemia* 4. Kuopio: The Kuopio Academy of Crafts and Design.
- Kälviäinen, M. 2001. Pleasurable product perception as a basis for experiential design. *Evolution of Kansei* 4. University of Tsukuba, Japan.
- Kälviäinen, M. 2002. Product design for consumer taste. *Pleasure with Products. Beyond Usability*. Toimittajat William Green ja Patrick Jordan. London: Taylor & Francis.
- Kälviäinen, M. & Miller, H. 2004. Researching users' understanding of products: an on-line tool in McDonagh, D., Hekkert, P., Gyi, D. and van Erp, J. *Design and Emotion, Episode III: The Design of Everyday Things* London: Taylor & Francis.
- Lupien, J. 1995. 'Polysensoriality in Plastic Symbolic Discourses'. *Advances in Visual semiotics. The Semiotic Web 1992–93*. Edited by Thomas A. Sebeok and Jean Umiker-Sebeok. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Miller, H. & Kälviäinen, M. 2001. Objects for an enjoyable life: social and design aspects. *Affective Human Factors Design*. ASEAN Academic Press. London.
- Postrel, V. 2003. *The Substance of Style. How the Rise of Aesthetic Value Is Remaking Commerce, Culture, and Consciousness*. HarperCollinsPublishers Inc. New York.
- Roth, I & Bruce, V. 1995. *Perception and representation: current issues*. Buckingham: Open University Press.
- Schmitt, B. H. & Simonson, A. 1999. *Marketing aesthetics: the strategic management of brands, identity, and image*. New York: The Free Press.
- Seppänen, J. 2004. Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Nuorisotutkimusverkosto julkaisuja 17. Osoikunta Vastapaino, Tampere.
- Shackleton, J. P. 1996. The Application of a 'Prototype Theory' Framework to the Modeling of Product Perception and the Emergence of New Product Groups. Graduate School of Science and Technology Chiba University.
- Signs of the Times. A portrait of the nation's taste. Television documentary. Martin Parr original idea, research Heather Goodman, series producer Nicholas Parker. BBC MCMXCII.
- Solomon, M. R. 1983. 'The Role of Products as Social Stimuli: A Symbolic Interactionism Perspective.' *Journal of Consumer Research* Vol.10. December 1983.
- Solomon, M. R. & Assael, H. 1987. 'The Forest or the Trees?: A gestalt Approach to Symbolic Consumption.' *Marketing and Semiotics. New Directions in the Study of Signs for Sale*. Edited by Jean Umiker-Sebeok. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Spiggle, S. 1998. 'Creating the frame and the narrative.' *Representing consumers. Voices, views and visions*. Edited by Barbara B. Stern. London, New York: Routledge.
- Vihma, S. 1995. *Products as Representations - a semiotic aesthetic study of design products*. Publication series of the University of Art and Design UIAH A 14. Helsinki: University of Art and Design.
- Zaltman, G. 1997. 'Rethinking Market Research: Putting People Back In.' *Journal of Marketing Research*, November 1997, 424–437.
- Zaltman, G. 2004. *How Customers Think. Essential insights into the mind of the market*. Harvard Business School Press.

Estetiikka kultasepän työympäristössä

Esko Timonen

Kokemukseni mukaan vain harvoilla on ollut tilaisuus tutustua läheisesti kultasepän tai koru- ja hopeamuotoilijan työhön. Vierailu työhuoneella tai studiossa saattaa näin ollen avata oven ennen kokemattomaan maailmaan. Työn äänet ja tekemisen rytmi, jalometallit, jalokivet ja muut materiaalit, työkalut, puolivalmisteet, työpiirustukset, hahmomallit, tuoksut ja toinen toistaan seuraavat työvaiheet luovat ympäristön, jonka intensiivinen, kompleksinen ja kokonaisvaltainen atmosfääri tarjoaa mahdollisuuden työympäristön ja työsuorituksen esteettiseen tarkasteluun.

Kuvaan tässä artikkelissa kultasepäalan ammattilaisten työtä ja sitä ympäristöä, johon ammattikorkeakouluista valmistuvien koru- ja hopeamuotoilijoiden odotetaan sijoittuvan. Pyrin löytämään havaittavissa olevan todellisuuden takaa kauneutta, joka tahtoo jäädä alituisen kiireen ja arkisten rutiinien vuoksi huomaamatta. Kirjoituksen tausta-aineistona ovat omat havainnot ja kokemukset verstaista ja työpajoista sekä koulujen oppimisympäristöistä. Syventävien opintojen tutkielmassa (Timonen 1994) tutustuin 19 erityyppiseen kultasepäalan työympäristöön. Viittaan tässä artikkelissa myös omiin kokemuksiini käsityövaltaisessa maataloudessa.

Mitä kultasepät tekevät?

Kultasepäanalalla voidaan erottaa moderneja ja perinteisiä teollisuuden, kaupan, käsityön ja taiteen ammatteja, joiden tehtäväkuvat ja työympäristöt poikkeavat huomattavasti toisistaan. Erilaisten toimintaympäristöjen samanaikainen olemassaolo korostuu, jos alaa tarkastellaan maailmanlaajuisesti. Kultasepäanalalla työskentelee Suomessa yhteensä noin 3000 henkilöä. Ala lienee yksi vähiten yleisesti tunnetuista käsi- ja taideteollisuuden aloista. Perinteisiä käsityöammatteja ovat kultaseppä, hopeaseppä ja taidekaivertaja. Alalla tarvitaan näiden lisäksi muotoilijoita, tuotannon suunnittelijoita, CAD/CAM-osaajia, raaka-aineiden ja työkalujen valmistajia, entisöinnin ja korjaustöiden taitajia, valamisen ja pintakäsittelyn ammattilaisia sekä erikoistekniikoiden, kuten emaloinnin, jalokivi-istutuksen ja painosorvauksen osaajia. Näihin tehtäviin hakeutuu ammattikorkeakoulusta valmistuneiden muotoilijoiden lisäksi toisen asteen koulutuksen saaneita artesaneja.

Koru- ja hopeamuotoilijan ammatinkuva on vakiintumassa ammattikorkeakoulutuksen myötä. Koska teollisuus ei juuri tarjoa työpaikkoja, perustavat alalle jäävät muotoilijat studio-työhuone -tyyppisiä yrityksiä tai hakeutuvat olemassa oleviin yhteispajoihin itsenäisiksi yrittäjiksi. Yrittäjän työnkuvaan kuuluvat erottamattomasti työhuoneen ylläpito ja asiakaspalvelu. Korutaide rynnisti julkisuuteen Suomessa 1990-luvulla. Designmuseon johtaja Marianne Aav toteaa Suomalainen Koru -julkaisussa:

"Siitä on tullut selkeästi teollisesti valmistetusta tai designkorusta erottuva taiteenlaji, joka ei kiinnosta ainoastaan siihen erikoistuneita käsityöläisiä, vaan myös designkorujen muotoilijoita ja kuvataiteilijoita, jotka haluavat toteuttaa tiiviissä muodossa vapaasti ideoitaan" (Bonde-Jensen & Mäkelä 2003, 123). Suomalaista korutaideita leimaa vilkas näyttelytoiminta ja tiiviit kansainväliset yhteydet.

Kultasepäntyö, jolla tässä yhteydessä tarkoitetaan kultasepän, hopeasepän ja kaivertajan sekä osittain myös muotoilijan ja metallitaiteilijan tekemää työtä, on hyvin kokonaisvaltaista. Hermann Jünger, korutaiteen professori Münchenin taideakatemiassa (1972–1990), toteaa kultasepän alkuperäisen merkityksen olevan

sekä suunnittelija (creator) että ammattimies (craftsman), joka yhdistää ajattelun ja tekemisen yhdeksi kokonaisuudeksi. Hän suunnittelee, piirtää ja valmista pöörroksen mukaisen objektin metallista. Hän yhdistää kaksi suurta inhimillistä mahdollisuutta, ajattelun ja tekemisen, yhdessä ja samassa luovassa ammatissa. Hän on kokonaisuus, yhdistynyt ja jakamaton persoona, joka löytää tästä kokonaisuudesta olemassaolon merkityksen ja harmonian (Jünger 1990, 31). Samaa kokonaisvaltaisuutta korostaa myös St. Louisissa sijaitsevan Washingtonin taideyliopiston emeritusprofessori (1965–1992) Heikki Seppä kuvatessaan hopeasepän työtä. Hän toteaa, että rohkeus viedä työ alusta loppuun asti antaa uskoa aidon tuotteen syntymiseen. Silloin voi vilpittömästi sanoa:

"Tein koko homman itse, päätin kuinka pitkä, kuinka syvä, tein kaikki ratkaisut, olin tuomarina koko ajan, suunnittelin ja päätin missä järjestyksessä eri osat oli viisainta tehdä. Tällaisen työn lopputuloksessa näkyy yksityiskohtien hallinta, aikaa ja energiaa säästävä työote sekä erinomainen järjestys" (Seppä 1998, 4–5).

Jüngerin ja Sepän esittämää ammatinkuvaa on pidetty ihanteena ammattikorkeakoulua edeltäneen opistoasteen opetussuunnitelmaa laadittaessa. Käytännössä tämän ihanteen mukainen työ toteutuu vain muutamien lahjakkaiden ateljee- ja uniikkityötä tekevien muotoilijoiden ja taidekäsityöläisten kohdalla. Kultasepäalan nopea globalisoituminen ja tietotekniikan uudet sovellukset niin tuotannossa kuin markkinoinnissakin ovat tuomassa muutoksia myös opetussuunnitelmiin. Koulutuksessa tullaan korostamaan entistä enemmän opiskelijan yksilöllisiä vahvuuksia. Perusopintojen jälkeen opiskelija voi suuntautua opinnoissaan joko muotoiluun, teknistä osaamista vaativiin tehtäviin tai taiteelliseen ilmaisuun. Valmistuttuaan hän voi hyödyntää erityisosaamistaan työelämässä. Ihanteellisia työyhteisöjä ovat vakiintuneet alan yritykset sekä nuorten yhteispajat, studiot, jotka ovat yleistyneet 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Näissä työyhteisöissä vaihdetaan osaamista ja jaetaan kalliiden koneiden ja laitteiden aiheuttamia kustannuksia (Hintsanen 1999, 4–7). Tilannetta voidaan havainnollistaa toteamalla, että siinä missä taiteilijan työparina oli ennen mestari, nykyisin on tiimin jäsen.

Omakohmainen työympäristö

Työympäristö on erottamaton osa kultasepän arkea. Se ei ole ainoastaan fyysinen tila, jossa ideat jalostuvat tuotteiksi vaan miljö, joka kuvastaa siellä työskentelevien arvoja ja ammatillista suuntautumista. Työympäristö voi olla puoleensavetävä ja esteettisesti virittynyt. Se voi viestiä uskottavuutta, tehokkuutta, luotettavuutta ja turvallisuutta; se voi olla arvokas, iloinen, moderni, kodikas ja viihtyisä. Toisaalta työympäristö voi olla tunnelmaltaan köyhä, mitänsanomaton, jopa luotaantyöntävä. On selvää, että työpaikan ilmapiiri vaikuttaa monella tavalla siellä työskentelevän henkilön työmotivaatioon ja työssä viihtymiseen. Esteettisesti virittynyt ympäristö auttaa keskittymään työhön ja vetää puoleensa ja alentaa siten työhön ryhtymisen kynnystä. Tällaisessa ympäristössä on mieluisaa viipyä työajan jälkeenkin. Akateemikko, hopeaseppä Bertel Gardberg pitää työhuonetta inspiraation lähteenä. Tunnelma on hyvin tärkeä. Sitä luovat tuoksut, vahvat työpöydät, nahkavällyt ja vanhat työkalut. Gardberg toteaa, että ”käsityö antaa valtavasti tekijälleen: häneltä ei puutu mitään. Jos tunnen itseni surulliseksi, menen verstaaseeni ja teen työtä. Ja huomaan olevani vihainen kun työ pitää keskeyttää ja on lähdettävä esimerkiksi syömään” (Gardberg 1985, 35).

Kultasepän työpaja sijaitsee useimmiten eteläsuomalaisessa kaupungissa, yhä useammin myös maaseudulla. On tavallista, että yhden tai muutaman henkilön työtilaksi saneerataan liikehuoneisto, johon on sisäänkäynti joko kadulta tai sisäpihalta, parhaassa tapauksessa molemmista. Monet perinteiset työpajat ja verstaat siirtyvät vanhemmilta ammattia jatkaville lapsille tai eläkkeelle jääviltä kultasepiltä nuorille yrittäjille. Näissä tapauksissa myös asiakaskunta tai ainakin osa siitä siirtyy uudelle omistajalle. Työtila voi sijaita myös kodin yhteydessä. Tällöin autotalli, pihamökki, varastotila, askarteluhuone tai maatilan vanha rakennus on kunnostettu pajaksi tai verstaaksi. Työtilan nimitys viittaa toiminnan laatuun ja laajuuteen. Tehdas on usean kymmenen, jopa yli sadan työntekijän työyhteisö, jossa kultasepät tai hopeasepät muodostavat vain osan henkilöstöstä. Paja on perinteinen yhden tai muutaman kulta- tai hopeasepän työtila. Verstaas on pajaa suurempi ja monipuolisemmin varustettu koru- ja/tai hopeasinetuotantoon suuntautuva

yksikkö. Työhuone on usein liikkeen yhteydessä tai liikkeelle korjaus- ja tilaustyötä tekevien kultaseppien ja kaivertajien työtila. Ateljeet, studiot ja galleriat ovat uniikkityöhön erikoistuneiden muotoilija-kultaseppien yhdistettyjä työ-, näyttely- ja liiketiloja. (Timonen 1994, 44–94.)

Mitkä ovat viihtyisän ja esteettisesti mielenkiintoisen työympäristön tunnusmerkit? Näyttäytykö ympäristö samanlaisena asiakkaalle ja kultaseppämuotoilijalle? Kello & Kulta -lehden toimittaja Hanna Saarinen kuvaa vaikutelmaansa astuessaan sisään kahdeksan nuoren kultaseppämuotoilijan työhuoneeseen Helsingin keskustassa: ”Galleria Koruun tullessa eteen avautuu jo etuovelta koko korun syntyhistoria raakamateriaalihipusta valmiiksi taideteokseksi” (Saarinen 2005, 14). Mielenkiintoisen kokemuksen lisäksi asiakkaat arvostavat luotettavaa ja ystävällistä palvelua. ”Teiltä saa palvelua”, on yleinen asiakaspalautte, kertoo lahtelaisen X8-kultaseppäosuuskunnan hopeaseppämuotoilija Soili-Riikka Andersson ja toteaa, että lähes kaikki asiakkaat tulevat uudestaan ja tuovat usein tuttavansakin (Timonen 2005, 51). Kultaseppämuotoilija Harri Syrjäsen mukaan hänen työpajastaan on muodostunut persoonallinen paikka kohdata asiakkaat, myydä tuotteita ja järjestää näyttelyitä ja tapahtumia (Tervonen 2004, 1). Käsi- ja taideteollisuusliitto Taito ry:n toiminnanjohtaja Marketta Luutosen mukaan yritys- ja verstaskäynnit olisi järkevä tuotteistaa (Luutonen 2002, 51). Palvelun ohella asiakkaan kiinnostuksen kohteena ovat luonnollisesti tuotteet, joita yritys tarjoaa. Jännittävä ja monitulkintainen tilanne syntyy silloin, kun asiakas tulee noutamaan hänelle valmistettua uniikkikorua.

”Kyllä sen melkein näkee kun valmiin työn antaa niin ei se naama peruslukemilla pysy”, toteaa haastateltavana ollut kultaseppämestari ja jatkaa: ”Jos se pysyy muuttumattomana sitä ihan huolestuu miten kähän se oli. Kyllä siitä yleensä näkee. Kyllä se johonkin päin värähtää” (Timonen 1994, 83).

Kultasepälle hyvä työympäristö merkitsee ennen kaikkea tilan ja tuotantovälineiden toimivuutta. ”Mitään ei ruveta tekemään, ennen kuin on hyvät työkalut”, toteaa Floridassa työskentelevä suomalainen kultaseppä (Timonen 1988, 40). Suurin osa kultasepän työ-

välineistä on hioutunut muotoonsa vuosisatoja, jopa vuosituhansia jatkuneen käytön tuloksena. Tällaisia ovat mm. erilaiset vasarat, muotorausdat, kaivertimet, istutustyövälineet, punsselit, pinsetit, pihdit, saha, vetorausdat, alasimet, valssi, juotosvälineet ja monet muut eri tarkoituksiin käytettävät työkalut. Eero Ojanen mukaan kauneus ei ole vain ulkoista miellyttävyyttä vaan se liittyy tarkoitukseen. ”Käyttöesine on tehty tarkoitukseensa sopivaksi eikä ensi sijassa silmää miellyttämään, mutta kun esine aikojen kuluessa on kehittynyt mahdollisimman tarkoituksenmukaiseksi, siitä usein on tullut myös kaunis” (Ojanen 2001, 32). Uusia työkaluja kuten laser- ja pikavalmistuslaitteita sekä työstökeskuksia ja robotteja kehitetään vastaamaan yhä paremmin kultasepänalan tarpeita.

Bertel Gardbergilla on paljon omakohtaista kokemusta työkalujen merkityksestä. Hänen mukaansa meidän on kiittäminen niitä siitä, että työ onnistuu esteettisessä mielessä. ”Esine syntyy käden ja työkalun liitosta. Hyvä työkalu saa esineen suorastaan kasvamään kädestä.” Gardberg jatkaa, että ”oli aika, jolloin työkaluja, taiteilijan pieniä apulaisia, rakastettiin. Niitä koristeltiin ja jokaisella tekijällä oli omat työkalunsa, joihin hän kaiversi puumerkinsä ja usein myös valmistusvuoden. Työkalut olivat kullannarvoisia.” (Gardberg 1985, 37.) Kultasepällä on usein joitakin lempityökaluja, joita hän käyttää tavallista useammin. Tietty vasara voi olla niin tasapainoinen ja käteen sopiva, että sitä on miellyttävä katsella ja punnita ilman käyttötarkoitustakin. Vanhoissa kultasepän työkaluissa kuluminen ja ajan patina antavat niille oman erityispiirteensä. Teollisuudessa työskentelevä hopeaseppä kertoo, että ”vasara valitaan peenan (lyöntipää vasaran harja) mukaan katsoen silmällä mikä sopii”. Hän jatkaa, että osa työvälineistä on henkilökohtaisia, osa yhteisiä. Työvälineitä lainataan toisille. Joku lainaa mielellään, joku ei. Työkalujen kunnosta ollaan tarkkoja. ”Älkää kolhiko”, sanotaan. Työkalut periytyvät vanhemmilta sepiltä heidän lähtiessään eläkkeelle. Perintötyökaluista voidaan sanoa esimerkiksi ”se Ollin tekemä rauta”, muuten työkaluja pidetään työkaluina antamatta niille sen enempää merkityksiä (Timonen 1994, 55). Työvälineiden lisäksi työympäristön tärkeitä elementtejä ovat käytettävissä oleva tila ja sen sopivuus kyseessä olevaan toimintaan, työpisteiden sijoittelu ja etäisyydet toisistaan, kulkureitit, lämpö-

tila, ilmastointi, sisustus ja kalustus sekä valaistus.

Kultasepän työympäristöä leimaa parhaimmillaan käytännön estetiikka. Siitä on hyvänä esimerkkinä lähes metrin korkuinen tukevarakenteinen työpöytä, jossa on puolikaaren muotoinen työsyvennys. Työsyvennyksessä oleva kiilamainen viilatuki, filnaakeli on mitä monipuolisin työalusta. Kultaseppä kääntää sitä vuoroin viilaus- ja sahausasentoon. Hän hakee siitä sopivan kolon, uurteen tai mitan ja käyttää sitä hyväksseen sahatessaan tai viilatessaan työkalupäätä. Työtä rytmittää aika ajoin toistuva viilan napakka kopautus filnaakeliin. Sen tarkoituksena on karistaa viilatuen uurteisiin kertyvä viilajäte kultasepän polvien päälle laskeutuvaan, ohuesta vasikannahasta valmistettuun vällyyn. Kultasepän työpöytä työkaluineen ja viilatuen syvennyksineen antaa hyvän kuvan käyttäjänsä luonteesta ja hänen tekemänsä työn laadusta.

Laadukkaan ja käyttäjäkeskeisen toiminta- ja asuinympäristön luominen on haaste myös arkkitehtuurille. Kaj Nyman ottaa artikkelissaan esille arjen estetiikan ja korostaa arkkitehtuurin inhimillisiä ulottuvuuksia.

”Arkkitehtuuri käyttötaitteena on käytännön estetiikkaa. Se on harvoin ylevää tai korkealentoista. Se haluaa antaa havaittavan ilmaisun inhimilliselle tekemiselle: puurtamiselle ja lepäämiselle, yhdessäololle ja yksinololle, sisään astumiselle ja ulos menemiselle. Kun me itse kukin tunnistamme arkkitehtuurissa mitä me noin tehdessämme olemme tunteneet, silloin koemme ympäristömme kauniiksi. Kauneuden kokeminen jokapäiväisessä elämässä on ihmisyyden säilymiselle tärkeää.” (Nyman 2000, 55–57.)

Kauniisti tekeminen

Käsityövaltaisessa maataloudessa, aina 1950-luvulle saakka, sujuvan ja kauniin työn teon arvostaminen, jopa tehokkuuden kustannuksella, oli itsestäänselvyys. Onnistuneen työn tuloksia ihailtiin, huonosti tehtyä moitittiin. Joistakin vuosittain toistuvista töistä kuten viljan puinnista muodostui rituaalinomainen tapahtuma. Siinä noudatettiin vakiintunutta kaavaa, jossa työryhmän kullakin jäsenellä oli oma määrätty rooli ja tehtävä. Oli konemies, syöttäjä, hevosmiehet, kuormittajat, haravoijat, ruumentenottaja, latomies ja säkinvaihtaja, joka oli tavallisesti isäntä. Täytyviä säk-

kejä sitoessaan hän punnitsi kädellään kullanarvoista viljaa, jossa oli tulevan talven leipä ja osa karjan rehua. Puintipäivä, johon kuuluivat erottamattomasti puimakoneen rytmikäs ääni, yhteiset ruoka- ja kahvitauot sekä saunominen, oli onnistunut silloin, kun kaikki tehtiin kauniisti ja sujuvasti.

Kustaa Vilkuna kuvaa arkityön kauneutta kirjassaan *Isien Työ* (1953, 246):

"Kun katselee vanhaa kirvesmiestä, hän näyttää kumaraisena, huonoryhtisenä, kuhmukouraisena pihalla seistessään perin kömpelöltä ja avuttomalta, mutta kun hän tarttuu piiluunsa, hän on kuin toinen mies. On ihmeellistä nähdä, miten varmoina iskut putoilevat, miten tasaisena lastu lohkeaa ja miten kaunis työnjälki puuhun jää".

Kuvattuaan useita maalaiselämään kuuluvia töitä, Vilkuna (1953, 252) toteaa, että

"vanhassa kansanomaisessa tavassa sekä työsuoritus että työn ääni ilmensivät kätevyyttä ja tahdiikkautta ja kertoivat työstä, jota tehtiin valmiudella ja sen antamalla työn ilolla. Kaikessa oli taitoa, tyyliä ja makua. Lisäksi sekä työlle että työkaluille oli tunnusmerkillistä tarkoituksenmukaisuus ja puhdastyylinen yksinkertaisuus."

Mitä kauniisti tekeminen voisi olla modernissa kultasepän studiossa? Mikä tuntemus ja aikomus on päällimmäisenä, kun kultaseppä istuu työpöydän ääreen ja kääntää nahkavällyn syliinsä tai kytkee tietokoneen päälle? Onko työssä edelleen taitoa, tyyliä ja makua?

Emeritusprofessori Heikki Seppä (1998, 4–5) jakaa hopeasepän työn kolmeen pääryhmään työtekniikoiden perusteella:

- 1 Muotoaminen: takominen, levytyö, valutyö, painosorvaus, työpöytätekniikat, prässäys ja pakotus.
- 2 Liittäminen: niittäus ja muu mekaaninen liittäminen, saranointi ja nivellys, juotos- ja uuttaustekniikat, lukot ja kiinnikkeet.
- 3 Pintakäsittely ja viimeistely: vasarointi- ja pakotuspinnat, hionta ja kiillotus, emalointi, lakkaus ja lehtikultaus, hiekkapuhallus, syövytysmenetelmät, galvanointitekniikka, oksidointi ja patinointi.

Vaikka kultasepän töiden mittakaava on tuskin 1/10 hopeasepän töiden mittakaavasta, ovat valmistustekniikat pitkälti samanlaisia, varsinkin silloin kun korun päämateriaalina ovat kulta ja/tai hopea. Joitakin selkeitä eroja on toki havaittavissa. Siinä missä kultaseppä tuskin koskaan käyttää painosorvia tai supistustekniikkaa hopeasepän tapaan, jäävät jalokivet ja niiden istutustekniikat hopeasepälle vieraiksi.

Työskentelyn aikana koettavat esteettiset elämykset ovat hyvinkin subjektiivisia. Joku kokee positiivisina työvaiheina jalometallin sulattamisen, muokkauksen ja lämpökäsittelyn. Toiselle tuo tyydytystä oikein valitun työkalun jättämä jälki ja onnistunut pintakäsittely; jollekin taas työn aikana tehdyt oivallukset. Oman esteettisen viehätöksensä antavat emalien ja jalokivien värit, värisävyt ja niiden alati uudenlaiset yhdistelymahdollisuudet. Ehkä kaikkein suurin elämys on kuitenkin valmiin työn tuottama esteettisen nautinto. Bertel Gardberg (1985, 38) kuvaa osuvasti tätä onnellista hetkeä ja sen lyhyttä:

"Kun työ lepää valmiina kädessäsi, tunnet suunnatonta iloa ja olet kuin kuningas. Tunnelma on satumainen. Mutta jo vähän ajan kuluttua tämä lumous haihtuu ja ihminen muuttuu puolijumalasta tuhaksi. Hän tuntee mahtavan lain raskaan läsnäolon: todella onnellinen voi olla vain ohikiitävän tuokion."

Eero Ojanen (2001, 46) näkee kauneudessa samantilaista ainutkertaisuutta verratessaan sitä totuuteen ja hyvyyteen:

"Suhteessa noihin kahteen muuhun on helppo nähdä, että kauneus on enemmän leikkiä, mielihyvää, puhdasta kokemusta, jonkinlaista säännöttömyyttä ja ainutkertaisuuttakin."

Kultasepän käyttämät materiaalit, jalometallit ja jalokivet kantavat mukanaan loputtomasti eri aikakausien ja kulttuurien niille antamia arvoja ja merkityksiä. Suurin osa niistä käytetään vuosisatojen ja vuosituhanten kuluessa yhä uudelleen ja uudelleen. Kultasepälle ja muotoilijalle jalometallit ja jalokivet ovat kuitenkin arkipäiväisiä tarveaineita, joiden ominaisuuksia hän käyttää hyväkseen muotoillessaan koruja ja hopeaesineitä. Herbert Tillander on kuvannut Jalo-

kiviopin perusteet -kirjassaan smaragdin väriä ja sen sulkeumia:

"Nämä ikivanhat, muodoltaan ehdottoman muuttumattomat ja inhimilliseen mielikuvitukseen niin suuresti vetoavat sulkeumat ovat omiaan vain kohottamaan smaragdin kauneutta, vieläpä siinä määrin, että ne antoivat ranskalaisille aiheen luonnehtia niitä kauniilla käsitteellä 'jardin' (puutarha)."

Kuvattuaan smaragdin kauneutta Tillander ottaa esille myös sen hionnan ja kultasepän työn osuuden. Hän toteaa, että smaragdille on kehittynyt aivan oma hiontamuotonsa, jossa väriominaisuuksien lisäksi otetaan huomioon istutustyön vaatimukset. Kuvauksessa korostuu aistikkaasti suoritettun istutustyön merkitys:

"Kömpelösti tehty koru riistää jalokiveltä huomattavan osan sen kauneudesta. Platina ja briljantit ovat arvokkaimmat kehykset useimmille korkealaatuisille smaragdeille, mutta kultakin, erittäin hienokulta, saattaa tietyissä tapauksissa saada aikaan ihmeitä." (Tillander 1945.)

Omar Khaijam (1100-luvulla) kuvasi nelisäikeissään oman aikansa savenvalajien työtä:

On tuolla työssään savenvalajat:
tomua kourii kädet karkeat..
Jos heillä ymmärrys ois yhtä suuri
kuin on taito, jolla saven muovaavat –

noin runnellen he eivät milloinkaan
kajoisi siihen tarveaineenaan:
isäinsä tomuun, jolle heidän sietäis
osoittaa arvonannon rakkauttaan.

Kauniisti tekemiseen vaaditaan siis Khaijamin mukaan taidon lisäksi myös ymmärrystä, varsinkin jos kyse on arvokkaaksi koetusta raaka-aineesta. Harva kultaseppä pohtii työtä tehdessään kullan tai jalokivien kulttuuriarvoja. Joskus asiakas haluaa teettää korun juuri tietystä materiaalista, jossa on paikkaan, sukuun tai ystävyyteen liittyviä arvoja. Itse olen käyttänyt korumateriaalina mm. tiivissistä puuta, joka on isoisäni tekemästä aidasta luovutetun Karjalan alueelta. Esimerkkinä julkisyhteisön teettämästä työstä on Turun tuomiokirkolle vuonna 1986 tehty kastemalja, jonka valmistuksessa käytettiin kirkon puretun katon jalo-

metallipitoisesta kuparista sähkökemiallisesti erotettua hopeaa ja kultaa (Laulaja 2005). Silloin tällöin, arkityön lomassa, tuttuakin materiaali herättää esteettistä mielenkiintoa. Se voi olla tavallista kauniimpi värillinen jalokivi, täydellinen timantti tai auringon mieleen tuova kultaharkko, joka loistaa juuri avatun valujöötin tummaa taustaa vasten. Yhä uudestaan ja uudestaan kultaseppää ja muotoilijaa ihastuttaa jalometallien erinomainen muotoiltavuus sekä niiden kemialliseen pysyvyys ja valonheijastusominaisuudet. Toisaalta metalli on haastava materiaali. Se ei tottele ajatusta yhtä helposti kuin esimerkiksi savi. ”Se pistää vastaan”, on Bertel Gardberg sanonut. Hän pitää jalometalleja liian arvokkaina teollisesti työstettäviksi.

Kultasepän työ on jatkuvaa opettelua ja kyselyä, kokemusten hankkimista ja itsenäistä uusien asioiden oivaltamista. Kauniisti tekemiseen sisältyykin paljon tekijän tietoa. Pirkko Anttila on analysoinut varsin perusteellisesti tätä ns. hiljaista tietoa, jota kuvaavat mm. englanninkieliset termit tacit knowledge, saksan unsagbar sekä ruotsin tyst kunskap. Kun käytetään termiä tacit knowledge, tarkoitetaan sellaista tietoa, joka on hankittu kokemuksen kautta. Siihen kuuluu usein juuri tietynlainen kosketus, mm. kuvanveistäjän käden herkkyyks, jota on mahdoton kuvata sanoin. Käsityötieteen piirissä on ryhdytty käyttämään myös termiä sisäinen tieto. Koska se voidaan liittää aistien välityksellä saatuun ja koettuun tietoon, sen ulottuvuudet voidaan havainnollistaa osoittamalla sen yhteyksiä käsityöllisen toiminnan ympäristöön (Anttila 1996, 58–59). Tekemisen kuvaaminen sanallisesti jää aina puolittiehen. On mahdotonta kuvata esimerkiksi hopeasepän vaistonomaista toimintaa silloin, kun hän hakee sopivaa työasentoa aloittaessaan vasaroinnin tai kun hän valitsee työhön sopivaa muotorautaa ja vasaraa – sitä, miten hän arvioi vasaran painoa, hypistelee sitä, tunnustelee sen varren sopivuutta kämmenpohjaan, arvioi peenan muotoa ja ennakoii sen jättämää jälkeä. Entä kuinka kuvata työn rytmiä, voimankäyttöä, kosketusta, tunnustelua, kehon liikeratoja, innostuksen tai väsymisen tunteita tai onnistuneen työsuorituksen ohimenevää hyvänolon tunnetta?

Kauniisti tekeminen ei synny pelkästään ihanteellisen työympäristön, toimivien työkalujen, arvokkaiden raaka-aineiden, ei edes erinomaisen muotoilun ja teknisen osaamisen tuloksena. Parhaimmillaan se on

taitavan ammattiaan arvostavan tekijän tai työryhmän tavoitteellista työskentelyä, jossa on leikinomaisuuden lisäksi luovaa vakavuutta ja tavoittamatonta hetkellisyttä.

Lähteet

- Aav, M. 2003. Koru – taidetta. Teoksessa K. Bonde-Jensen & E. Mäkelä, (toim.) Suomalainen koru. Helsinki: Art-Print Oy, 122–127.
- Anttila, P. 1996. Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. Helsinki: Akatiimi Oy.
- Gardberg, B. 1985. Julkaisussa: Bertel Gardberg, taiteilija. Helsinki: Taideteollisuusmuseon julkaisu nro 16.
- Hintsanen, E. 1999. Ruususen uni on viimeinkin ohi. Auria-julkaisu nro 1. 1999. Lahti: Salpausselän kirjapaino, 4–7.
- Jünger, H. 1990. From the Mind to the Making. Metalsmith-magazine: 4/1990, 31.
- Khajjam, O. 1100-luku. Viisaan viini suom. Toivo Lyy, viides painos 1969. Helsinki: WSOY.
- Luutonen M. & Äyväri A. 2002. (toim.) Käsin tehty tulevaisuus. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Nyman, K. 2000. Eräs arkkitehtuuriestetiikka. Synteesi 2/2000, Helsinki: Suomen Semiotiikan Seura, ym., 54–57.
- Ojanen, E. 2001. Kauneuden filosofia. Helsinki: Eero Ojanen ja Kirjapaja Oy.
- Saarinen, H. 2005. Bisnestä työhuoneelta. Artikkelikello & Kulta -lehdessä, 3/2005. Helsinki: Suomen Kultaseppien Liitto ry.
- Seppä, H. 1998. Hopeaseppän pajasta. Helsinki: Opetushallituksen julkaisu.
- Tervonen, T. 2004. Lokakuun 2004 taitoverkko, 1. Helsinki: Käsi- ja taideteollisuusliitto Taito ry.
- Tillander, H. 1945. Jalokiviopin perusteet. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Timonen, E. 1988. Kultaseppäkoulutusta 50 vuotta. Lahti: Lahden käsi- ja taideteollisuusoppilaitos.

- Timonen, E. 2005. X8 – Not Business As Usual. Artikkelijulkaisussa Brilliant Thoughts. Lahti: Lahden ammattikorkeakoulu.
- Vilkuna, K. 1953. Isien työ. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Julkaisemattomat lähteet

- Timonen, E. 1994. Kultaseppän työtehtävät ja ammattiin orientoituminen. Käsityötieteen syventävien opintojen tutkielma. Helsingin Yliopisto.

Henkilökohtaiset tiedonannot

- Laulaja, Markku, 2005. Puhelinkeskustelu 28.7.2005.

Insinöörin professio

Wilhelm Bomke*

Insinöörin määrittelyä

Sanalla ‘insinööri’ on paljon pidempi historia kuin me nykyaikaisen teollisuusyhteiskunnan jäsenet ehkä uskomme. Jo antiikin Kreikassa ja Roomassa sanaa käytettiin kuvaamaan ihmisiä, joilla oli teknisiä kykyjä (The Oxford English Dictionary ja Laatz 1979: 87–95). Historia on edelleen mukana siinä laajassa merkityskentässä, joka termillä voi olla sen käyttäjien mielissä. Kenttä on yllättävän monimerkityksinen, kun ajatellaan kaikkia niitä vivahteita, joita sanalla on eri kielissä, sosiaaliryhmissä ja historiallisia yhteyksissä. Insinööreillä, eli koneita käyttävillä ihmisillä, oli erittäin korkea sosiaalinen asema esimerkiksi 1700- ja 1800-luvuilla. Nykyään taas kyky kuljettaa junaa tai käyttää tuotantokonetta on paljon vähemmän arvostettavaa toimintaa. Menneinä vuosisatoina vain harvat ja valitut pääsivät käsiksi tekniikan tuotteisiin ja saattoivat hallita niitä. Vastaavaan asemaan ei nykyään enää samalla tavoin päästä. Lähes kaikki osaavat ja voivat nykyään käyttää koneita. Jopa lapset käyttävät tietokoneita, vaikka vanhemmat muistavat edelleen ajan, jolloin valtavat ja hyvin kalliit laskimet olivat vielä tuntemattomia tai niitä saattoivat käyttää vain merkittävimmät tutkijat.

---

*Julkaistu Wilhelm Bomken ja Institute of Business Administration and technology Press Hernory, Denmark, luvalla. Lyhenteen kääntänyt Heli Mäntyranta.

Lähes kaikki osaavat vastata kysymykseen: Mikä on insinööri? Profession yleisimpiin leimaa-antaviin piirteisiin näyttää yleensä kuuluvan teknisiin asioihin liittyvä erityistieto. Sanan käytössä esiintyvistä ongelmista tärkeimmän mainitsee Luc Boltanski, joka jakaa ranskankielisen sanan "ingénieurs" käytön kolmeen merkityskenttään. Se voi olla oppiarvo, ammattinimike ja termi, jolla kuvataan tointa tai tehtävää¹. Tavallisesti nämä kolme kerrosta lankeavat yhteen, mutta joissain tapauksissa toteutuu vain yksi tai kaksi merkitystä. On kuitenkin yllättävää, missä määrin ammattikunta suostuu hyväksymään jäsenikseen sellaisetkin, jotka täyttävät vain osan ideaalitapauksen ehdoista. Siten suuri joukko insinöörin oppiarvon hankkineita työskentelee muilla aloilla, mutta heistä valtaosa katsoo olevansa insinöörejä. He ovat valmiita hyväksymään insinöörin työtä tekevät ryhmään silloinkin, kun näiltä puuttuu oppiarvo tai tehtävänimike 'insinööri'².

Myös teknikoita on kasvavassa määrin alettu pitää ryhmänä, jonka koulutus on lyhyempi, mutta joka monessa suhteessa on yhtä pätevä työntekijäryhmä. Teknikot voivat osittain suorittaa samoja tehtäviä kuin insinööritkin, vaikka heitä ei täysin hyväksytty ammattikuntaan (Lévy-Leboyer teoksessa Thépot 1985, 257). Nämä kaksi ryhmää tuntuvat pystyvän kommunikoimaan keskenään paljon paremmin kuin sellaisten ryhmien kanssa, joiden akateeminen koulutus on erilainen, vaikkakin yhtä vaativa (Laatz 1979: 86–). Insinöörikunnan jäsenyys perustuu paljolti tekniseen intressiin ja sen tieteelliseen perustaan. Nämä kaksi ovat ne tekijät, jotka erottavat insinöörit koko elämäkseen muissa ammateissa toimivista. Mikäli insinöörit lisäksi menestyvät muilla aloilla, seikka yleensä vain vahvistaa tunteen suuremmasta pätevydestä, joka perustuu hieman laajemmalle ammatinvalintanäkemykselle. Insinöörin perustutkintoon mielletään sisältyvän johtajuusominaisuuksia, tai niiden katsotaan jopa kuuluvat siihen itsestään selvästi³. Monissa EU:n jäsenvaltioissa tohtorin tutkinnolla on erityisarvo, koska tekniikan alalla se avaa ovet johtotasemiin. Yleensä insinöörit pitävät sitä erityisenä ja arvostettavana. Ne poikkeukselliset insinöörit, jotka saavuttavat korkean aseman ilman tohtorin tutkintoa, korostavat tätä tutkinnon puutetta suuresti. Yleensä he ovat perillä erityisasemastaan ja selittävät epätavallista uraansa poikkeuksellisilla kyvyillään.

Rolande Trempé jakaa insinöörien päätehtäväalueen kolmeen suureen ryhmään: (1) Teollisuuden tai hallinnon ylin johto; (2) tuotanto ja vastaavat tekniikan alan tehtävät; (3) tutkimus ja koulutus (Trempé, teoksessa Thépot 1985, 243–). Yllättävä kehityskulku on se, että ammatin menestyneimmät edustajat toimivat usein hallintotehtävissä, jollaiset eivät ole heidän ammattiin johtavan koulutuksensa keskiössä. Henkilön edetessä urallaan teknologiaan liittyvät tehtävät väistyvät taka-alalle. Ammattikunnan jäsenet pitävät kuitenkin insinöörikoulutuksen olennaisena osana taitoa johtaa ihmisiä, suunnitella ja organisoida. Silti näitä taitoja opetetaan yllättävän määrittelemättömällä ja epäspesifisellä tavalla⁴. Tämän alan kurssit ovat tulossa yhä merkittävämmiksi etäopetuksessa ja elinikäisessä oppimisessa.

Insinöörit ja taloustieteilijät suhtautuvat eri tavoin johtajuuteen ja johtamistaitoihin. Näiden kahden ryhmän kulttuurinen tausta vaikuttaa niiden käyttäytymiseen. Tätä kautta on ehkä mahdollista ymmärtää ja ratkaista erojen synnyttämiä ongelmia. Yllättävää kyllä, erojen syynä ei pidetä sosiaalista taustaa. Kaikki insinöörikuntaan kuuluvat ovat useimmissa tapauksissa sitä mieltä, että heidän ammatillaan on enemmän vaikutusta kuin taustalla eli perheellä, sosiaalisella asemalla tai vanhempien tuloilla (Laatz 1979: 216).

Onkin tarpeen selittää termiä 'professio'. Glover ja Kelly (Glover, Kelly, 1987) mainitsevat useita keskenään ristiriitaisia määritelmiä, joista kuitenkin nousee esiin kaksi piirrettä⁵: asiantuntijatieto ja sen käyttö asiakkaiden hyväksi. Professio-statuksen saavuttamista pidetään yleensä myönteisenä seikkana, jonka ansiosta profession jäsenillä on korkeampi arvostus kuin muilla ammattiryhmillä ehkä on. Lääkärin ja juristin katsotaan yleisesti muodostavan profession. Yksi tärkeimmistä seikoista, joiden perusteella insinööritkin voivat katsoa muodostavansa profession, on se, että insinööreillä on oma ammatillinen organisaationsa, jolla on selvästi määritellyt jäsenyyssuhteet⁶. Ne ovat kehittyneet jo hyvin varhain. Lisäksi kaikkialla on olemassa erityinen insinöörikoulutusjärjestelmä⁷. Insinöörin profession historiallinen kehitys on selvästi erilainen eri maissa. Yleensä se on alkuvaiheissaan liittynyt armeijaan ja vasta myöhemmin siirtynyt selvästi siviilielämän alueille. On myös ilmeistä, että professio kehittyi aikaisempien juurten varaan, ja usein se

muodostui virallisesti heti, kun järjestäytymiskehitys oli edennyt riittävän pitkälle.

Euroopan yhtenäistyminen vaikuttaa myös insinööriyöhön. Insinöörien ammattikuntaa arvostetaan suuresti yhteiskunnassa ja yrityksissä. Hallitsevat roolit on kuitenkin yleensä annettu muiden professioiden tai ryhmien edustajille. Useimmissa Euroopan maissa tämä on historiallisesti katsoen johtanut insinöörien vaikutusvallan laskuun. Insinöörien arvostus on kuitenkin erittäin korkea ja sikäli kuin ympäristö- tai talousongelmat lisääntyvät, se voi vielä entisestäänkin nousta. Uusien liiketalouteen tai juridiikkaan perustuvien elittien on vaikea pitää valtaa käsissään. Kun tuotantoa siirretään kannattavuussyistä matalapalkkaisuun maihin, jolloin usein mm. ulkomailta tulevan tuonnin laatu laskee ja pitkään hyviä tuotteita valmistaneita yrityksiä lakkautetaan, syntyy työttömyyttä, jonka seurauksena insinöörien vaikutusvalta lähtee uudelleen nousuun. Erittäin usein heillä on jo tärkeä asema pienissä tai keskisuurissa yrityksissä.

Rahoitusmarkkinoilla useimmiten taloustieteitä opiskelleet päättäjät suoriutuvat tällä hetkellä varsin hyvin, kun noudattavat pelin sääntöjä. Nykyään katsotaan kuitenkin yhä useammin, että peliin vaikuttavat ulkoiset ja persoonattomat voimat (kuten voi havaita yritysten fuusioista ja hajoamisista), jotka ovat liian epävarma perusta yritystoiminnalle. Ainakin on selvää, ettei yrityksen pörssi-arvo välttämättä heijastele tuotteen laatua. Suurten yritysten voimakas vaikutusvalta toimittajiin nähden, erityisesti mitä tulee toimitusaikeisiin ja määriin, osoittaa samanlaisena sivuvaikutuksena laadun luotettavuuden heikkenemistä. Kehitys-, tuotanto- ja laadunvalvontatehtävissä toimivat insinöörit kykenevät viime kädessä estämään näiden negatiivisten kehityskulkujen vaikutuksen. Vaikuttaa siis siltä, että elämme muutokautta, mutta muutoksen suunta ei ole kaikkialla sama. Monissa paikoissa vanha insinöörieliitti hallitsee edelleen, toisaalla taas asiakkaat ja/tai työntekijät haluaisivat sen palaavan valtaan. Toisaalta on myös monia tapauksia, erityisesti suuremmissa yrityksissä, joissa talousasiantuntijoiden ohjaus on johtanut hämmästyttävään menestykseen. Silti näissäkin tapauksissa insinöörejä arvostetaan yleensä erittäin suuresti ja heidän asiantuntemustaan käytetään mielellään hyväksi, joskin vain hallitsevan ryhmän ehdoilla. On myös totta, että monet johtavat

henkilöt alasta riippumatta ovat menestyneet siksi, että kykenevät yhdistämään laajaa tietoa useilta eri aloilta. Olisi kuitenkin erittäin antoisaa tutkia, miten nämä henkilöt suhtautuvat taustaansa, mihin kulttuuriin he katsovat kuuluvansa ja mihin kulttuuriin he haluaisivat kuulua.

Insinöörikulttuuri: arvot, normit ja näköalat

Insinööritieteillä on maailmanlaajuisesti tiettyjä sääntöjä ja yhteisiä hyväksymismenettelyjä. Niiden perusopit ja erityistieto siirretään uusille sukupolville ryhmän sisällä. Ryhmän jäsenille on selvää, kuka siihen kuuluu ja kuka ei. Tämä on yleensä myös täysin selvää ryhmään kuulumattomille. Insinöörien ryhmää tarkasteltaessa on mahdollista soveltaa kaikkia erilaisia kulttuurin määritelmiä.

McIlwee ja Robinson tarkastelevat organisaatioita konfliktiperiaatteen näkökulmasta (McIlwee ja Robinson, 1992). He ovat määritelleet insinöörikulttuurin siten, että se sisältää ”hyvän insinöörikäytännön normit ja arvot”, siten kuin (miespuoliset) insinöörit ovat määritelleet ne. Sen luo ja sitä ylläpitää työpaikan (tai yliopiston) insinöörien voima ja se ilmenee päivittäisen vuorovaikutuksen muodoissa. Tarkemmin sanottuna insinöörikulttuuri muodostuu kolmesta osa-alueesta.

Ensimmäisenä ja merkittävimpänä seikkana tämä kulttuuri on ideologia, joka korostaa teknologian keskeisyyttä sekä sitä, että insinöörit ovat teknologian tuottajia, kehittäjiä ja suojelijoita. Toinen tärkeä seikka on se, että insinöörien menestykselle on keskeistä organisatorisen vallan saavuttaminen. Nykyään tiedostetaan yleisesti, että teknologia on organisaatioiden ja nyky-yhteiskuntien vaurauden perusta. McIlwee ja Robinson eivät ovat huomioon sitä, että insinöörikulttuurin jäsenet arvostavat hyvin suuresti teknologista menestystä. Vaikka organisatorista valtaa ei olisikaan, hyvät ratkaisut ja keksinnöt takaavat kulttuurin sisäisiltä vertaisryhmältä saatavan erittäin positiivisen palautteen. Kolmas seikka on, että kiinnostus teknologiaan ja riittävä organisatorinen voima on ’esitettävä’ asianmukaisessa muodossa – joka liittyy läheisesti miesten sukupuolirooliin (McIlwee & Robinson 1992: 19). Ilmiön eräs puoli on ristiriitojen

ratkaiseminen valtaa käyttämällä kompromissien tai keskustelun sijasta. Kiinnostus teknologiaan ei myöskään rajoitu työhön, vaan sitä pidetään insinöörikunnan jäsenten persoonallisuuspiirteenä. Autot, viestintäteknologia ja muut tekniikan osa-alueet ovat erittäin merkittäviä arvoaseman määrittelyssä ja siitä viestimisessä.

On tulkinnanvaraista, milloin miehiset piirteet ovat määräävinä. Naisinsinöörit saattavat hyväksyä miesten säännöt osana ryhmän yleistä käyttäytymistä. Monet heistä saattavat kuitenkin kokea suurta ristiriitaa, ja jotkut pitävät tätä miehistä ulottuvuutta synnä, jonka vuoksi he eivät kiinnity insinöörikulttuuriin.

Miesten rooli ei kuitenkaan kaikissa maissa ole samalla tavoin merkittävä. Naisten rooli ja naisinsinöörien osuus vaihtelee suuresti jo Euroopan maiden välillä. Väkiluvultaan suuremmissa maissa miesinsinöörit ovat kuitenkin jo pitkään olleet ylivoimaisena enemmistönä. Miehillä on kaikkialla ollut määräävä rooli silloin, kun teknologia alkoi saada merkittävää sijaa yhteiskunnassa, koulutuksessa ja liike-elämässä. Insinööriammatin syntyvaiheet Ranskan armeijassa, taistelu siitä, voiko nainen opiskella yliopistossa tai voiko hän väitellä tohtoriksi tai toimia professorina, kaikki tämä on jättänyt edelleen näkyvät jäljet. Insinööritieteiden nopea kehitys aiheuttaa erityisiä vaikeuksia naisille, jotka haluavat palata työhön lastenhoitovapaan jälkeen. Osa-aikaista tai kotoa tehtävää työtä on tarjolla rajallisesti, koska tehtäviin liittyy tarve käyttää kalliita koneita, mainitaksemme vain yhden rajoittavan tekijän.

Miesten valta-aseman juuret ovat syvällä. Koulussa tyttöjen ei perinteisesti odoteta harrastavan luonnontieteitä ja matematiikkaa. Jos he osoittavat lahjakkuutta näillä aloilla, sitä pidetään edelleen hyvin usein yllättävänä. Usein opettajat ja vanhemmat joko avoimesti tai epäsuoraan ohjaavat tyttöjä valitsemaan aineita, joita pidetään heille sopivampina. Kun koulu ja koti tällä tavoin jo alkuvaiheessa sysäävät tytöt kauemmas insinööritieteistä, heidän on hyvin vaikea myöhemmin muuttaa opintojensa suuntaa.

Insinöörit suhtautuvat yleensä optimistisesti edistyneen mahdollisuuksiin. He odottavat teknologian edistyneen jatkuvasti ja uskovat, että ihmisten mahdollisuudet hallita maailmaa kasvavat entisestään. Tämän osoittavat useat yleisesti hyväksytyt seikat. Tekninen

edistys helpottaa elämää suuresti. Liikenne, lääketiede, tiedon saatavuus, kauppa, taloustyö, viestintä ja monet muut alueet ovat hyötynneet teknologian kehityksestä enemmän kuin aikaisemmat sukupolvet olisivat kyenneet kuvittelemaan⁸. On kuitenkin muistettava, että samalla tavoin ovat lisääntyneet muun muassa aseiden tuhovoima ja tuotantotoiminnan aiheuttama saastuminen.

Insinöörit havaitsevat usein varsin hitaasti keksintöjen ja tuotteiden kielteiset puolet tai niiden mahdolliset haitalliset käyttötarkoitukset. Työnjako, teknisten yksityiskohtien kiehtovuus ja tuloksiin yleensä liittyvät positiiviset kannusteet vievät usein huomion mahdollisista kielteisistä seikoista. Insinöörit ovat siten usein olleet merkittävässä osassa totalitaarisia hallintojärjestelmiä kehitettäessä ja puolustettaessa – kuten myös niitä tuhottaessa. Monissa tapauksissa heidän osallisuutensa ei liity mitään pahoja aikeita tai poliittista motivaatiota. Teknisten ongelmien ratkaiseminen, projekteille saatu rahallinen tuki ja onnistuneista ratkaisuista saatu ylistys ovat motivoineet esimerkiksi suurta osaa sotilaallista kehitystä, jota on käytetty suunnattoman tuhon aikaansaamiseen. Keksintöjen mahdolliset käyttötarkoitukset eivät monien insinöörien mielestä kuitenkaan liity mitenkään niihin itseensä tai tee niitä automaattisesti pahoiksi tai tuomittaviksi.

Kun koulutusjärjestelmä ja sosiaalinen verkosto eivät salli kaikkien hankkia korkeaa koulutustasoa, syntyy ongelma, kun ihmistyövoiman käyttöä pyritään yhä laajemmin korvaamaan yhä monimutkaisemmillä koneilla. Jos vähäisemmän koulutuksen saaneille ei enää jää mitään järkevää työtä, on olemassa yhteiskunnallisten levottomuuksien uhka.

Tuotannon siirtäminen matalan palkkatason maihin vaikuttaa työmarkkinoihin, verojen tuottoon, liikenteeseen, yhteiskunnan kehitykseen ja kansainväliseen yhteistyöhön. Köyhiin maihin syntyy nopealla vauhdilla runsaasti teollisuutta. Yritykset, jotka siirtävät tuotantoaan kolmannen maailman maihin, lankeavat helposti houkutukseen alkaa toimia tavoin, jotka lähentelevät työvoiman riistoa, sekä piittaamatta ympäristöstä ja saastumisesta. Monissa yrityksissä vallitsee myös selvä kahtiajako: toisaalla ovat (usein teknisen koulutuksen saaneet, vierasmaalaiset) asiantuntijat, jotka samalla muodostavat eliitin, toisaalla maan omista kansalaisista koostuva suorittava

työvoima. Tämä jako saa uuden ulottuvuuden, kun ryhmien välillä on myös voimakkaat kulttuuri- ja koulutuserot.

Insinööriyön kansainvälistyminen on myös muuttanut insinöörien ammattiroolia. Aikaisemmin hyvin vakaana pidetty työ on nykyään kaikkea muuta. Usein työtä on tehtävä ulkomailla, asioita on hoidettava useiden kulttuurien kesken, on osattava vieraita kieliä, mikä kaikki tulee jatkuvasti tärkeämmäksi. Siksi tarvitaan uusia taitoja, jotka jälleen on sisällytettävä koulutusohjelmiin. Näin joudutaan taas pohtimaan, mitä sisältöjä opetuksesta on poistettava, ellei opiskeluaikaa haluta pidentää.

Insinöörikuntaan pääsy edellyttää tiettyjä initiaatiovaiheita: sen jäsenten odotetaan hankkineen perusteellisen luonnontieteellisen koulutuksen. Koulutukseen tulisi myös sisältyä kyky rakentaa jotakin. Ryhmien sisällä on jonkin verran erimielisyyttä siitä, riittääkö tietokoneavusteinen suunnittelu täyttämään tämän ehdon vai katsotaanko perinteikäs piirustuslauta pakolliseksi. Tässä suhteessa sukupolvien välillä tuntuu vallitsevan syvä kuilu, vaikka nuoremmatkin sukupolvet pitävät käsin piirtämisen taitoa usein välttämättömänä ehtona.

Tavallisesti kulttuurin jäsenet hallitsevat seuraavan sukupolven koulutusta. Siten luennoilla, joiden sisältö ei liity insinööritieteisiin, on koulutusohjelmissa usein marginaalinen asema, mihin liittyy usein myös tulo- ja virkanimike-eroja. Tätä insinöörikoulutuksen osaa myös muokataan ja muutetaan helpommin kuin ohjelman teknologista tai luonnontieteellistä osaa.

Tietyt keskeiset seikat ja ajattelu- ja työskentelymallit hyväksytään ammattikunnassa tyypillisinä. Eräissä maissa odotetaan tietynlaista pukeutumista, jolla insinööri erottuu työntekijöistä. Yleensä insinöörien pukeutumissäännöt ovat kuitenkin paljon väljemmät kuin liiketaloutta opiskelleiden. Tietyltä organisaatotasolta alkaen pukeutumissäännöt vaikuttavat kuitenkin olevan tiukemmat ja yhtenäisemmät kuin talouden asiantuntijoilla, jotka usein pukeutuvat tilanteen mukaan. Insinööreillä tietynlainen pukeutumistyyli tuntuu liittyvän heidän asemaansa, eivätkä siihen vaikutta ympäristö tai kulloinenkin tilanne.

Insinööriyöllä on omat tuotteet, välineet ja säännöt. Alaan liittyy oma sanastonsa ja jopa suuri joukko sanakirjoja. Tietyt arvot ovat yhteisiä insinööreille

maasta riippumatta, esimerkiksi halu tuottaa korkeaa laatua ja pyrkimys tekniseen edistykseen. Uudet keksinnöt otetaan käyttöön ja ne leviävät koko maailmaan vaikuttavan nopeasti⁹. Toisaalta jo kauan käytettyjä menetelmiä ja välineitä hylätään epäröimättä, jos tarjolla on parempia vaihtoehtoja.

Insinööritieteet ja luonnontieteet

Insinööritieteet ja luonnontieteet liittyvät toisiinsa erittäin läheisesti. Kyseessä on kuitenkin viha-rakkaus-suhde. Kaikilla insinööreillä tulee olla vankka luonnontieteellinen koulutus. Kaikki insinöörikoulutusohjelmat alkavat tavallisesti kattavilla luonnontieteellisillä peruskursseilla. Luonnontieteen tuntemuksen johdosta insinöörit kykenevät suoriutumaan työstään. Sitä pidetään ammattikunnan tehtävien suorittamisen kannalta keskeisenä välineenä, mutta samalla se toimii tehokkaana portinvartijana. Peruskurssien suorittaminen muistuttaa monella tavoin antropologien tuntemia initiaatiorititeitä.

Antiikin ja keskiajan maailmassa insinööritieteitä ja luonnontieteitä pidettiin yhtenäisenä alana. Luonnontieteet ovat kuitenkin jo kauan kulkeneet omia erillisiä teitään. Ne nähdään tiettyssä mielessä humanististen tieteiden vastakohtana; jälkimmäisten pitkä historia varmistaa sen, että yhä naturalistisemmaksi käyvässä maailmassa ne eivät ole murentuneet¹⁰. Luonnontieteiden tutkimus ja teorianmuodostus ovat mahdollisia ilman insinööritieteitä, mutta ellei insinööritieteitä oteta jossain vaiheessa mukaan, on hyvin vaikeaa ansaita tutkimustuloksilla rahaa tai saada patentteja. Monet luonnontieteilijät osallistuvat myös insinöörien koulutukseen.

Useissa tapauksissa luonnontieteilijöiden yhteiskunnallinen ja akateeminen asema on korkeampi kuin insinöörien. Insinöörit harjoittavat soveltavaa toimintaa, eivätkä kaikki yhteiskunnat tai alaryhmät arvosta sitä samassa määrin. Insinöörit itse paljastavat usein lähes alemmuuskompleksin kaltaisen suhtautumisen luonnontieteisiin. Tämä on yllättävää, koska "insinööri on itse asiassa väline, jonka kautta yleisö pääsee nauttimaan luonnontieteiden uusimmasta kehityksestä" (Gerstl & Hutta 1966: 6). Nykyajan kireässä talous-

tilanteessa tarve hankkia tuloa on johtanut siihen, että monet tutkimuslaitokset ovat muuttaneet suuntaansa. Täydellistä tutkimuksen vapautta ei ole helppo pitää yllä, kun henkilöstö- ja laitekustannukset ovat suuret. Teollisuuden tuki muodostaa tutkimuslaitoksille usein tärkeän tulonlähteen, ja hyvin usein sen mukana tulee toivomus, että tutkimuksen tuloksille on voitava löytää mahdollinen kaupallinen käyttötarkoitus. Tästä syystä luonnontieteetkin suuntautuvat soveltavaan toimintaan paljon useammin kuin haluttaisiin myöntää. Tosielämässä insinööritieteet ja luonnontieteet ovat toisistaan kiinteästi riippuvaisia ja toisiinsa kietoutuneita. Tästä huolimatta insinööri ja luonnontieteilijä tietävät kumpikin varmasti, kumpaan ryhmään kuuluvat.

Insinööritieteiden kehitys johtuu kuitenkin tarpeesta luoda näille kahdelle kulttuurille yhteinen kohtaamispaikka, joskin tämä vain korostaa ongelmia. On nimittäin epävarmaa, pitäisikö siirtyä lähemmäksi luonnontieteitä ja poispäin totunnaisesta perustasta eli insinööritieteistä (Laatz 1979: 86–).

Historiallisessa mielessä alueet ovat usein olleet yhteydessä toisiinsa, ja alkuaikoina niitä ei voinutkaan selvästi erottaa. Erikoistumisen ja erilaistumisen lisääntyessä erot selvenivät, joskin todellisuudessa alueet toimivat suuresti vuorovaikutuksessa ja kummankin edistys riippuu suuresti toisen alan kehityksestä. On myös totta, että insinööriseurakunnassa tutkintoon vaadittavaa luonnontieteiden tuntemusta käytetään eliitin kriteerinä. Esimerkiksi Saksan soveltavien tieteiden yliopistoista valmistuneiden ja 'varsinaisista' yliopistoista valmistuneiden väliset erot perustuvat varsin suuresti tähän kriteeriin¹¹.

Lisäksi luonnontieteellinen peruskoulutus yhdistää useimpia insinöörien erikoisaloja. Siten luonnontieteellisen perustan mureneminen voi johtaa siihen, että jokin insinööriryhmä on vaarassa joutua ammattikunnan ulkopuolelle. Saksassa arkkitehtuuri on nykyään tällä vaaravyöhykkeellä. On kiinnostavaa todeta, että arkkitehtuurin opiskelijoista ja valmistuneista lähes puolet on nykyään naisia. Sama koskee myös monia media- ja muotoilualoja, joiden laadukkuutta ja akateemista asemaa ammattikunnan sisällä puolustetaan hyvin usein sillä, että luonnontieteillä on niiden koulutusohjelmissa tärkeä asema.

Insinööritieteet ja teknologia³

Ei ole yllättävää, että teknologiaa pidetään insinöörien työn tuotteena. Tähän liittyy insinöörien yksi status ongelma. Ratkaisuna tähän insinöörit yrittävät "samaistua eräänlaisiksi tutkijoiksi, asiantuntijoiksi tai johtajiksi. Tämä... suuntaus eli se, että parannuskeino vain pahentaa tautia, ilmenee merkittävästi muun muassa siten, että insinööritieteitä yhä useammin nimitetään teknologiaksi ja insinöörejä teknologeiksi" (Glover & Kelly 1987: 228). Tässä on ongelmana se, että näkökulma korostaa tuotantoa. Teknologia tulkitaan useimmiten kolmiulotteisena ja tuotesuuntautuneena, kun taas insinööritieteisiin tulee sisältyä myös tutkimus ja teorian kehittäminen. On kuitenkin ilman muuta totta että "teknologian korostaminen" (McIlwee & Robinson 1992: 20) on yksi insinööriseurakulttuurin piirteitä. Insinöörit ovat teknologian luoja, säilyttäjiä ja kehittäjiä. Siten heidän roolinsa liittyy hyvin läheisesti siihen suureen merkitykseen, joka teknologialla on yhteiskunnassa.

Monissa kulttuureissa teknologia ei ole varsinaisesti arvojärjestelmän keskus. Joissain yhteiskunnissa uskonnolla on ratkaisevampi vaikutus, ja teknologien tai insinöörien on perusteltava olemassaolonsa oikeutus¹². Historiallisesti teknologian arkielämään tai sodankäyntiin tuomat hyödyt ovat myös voittaneet muiden eturyhmien voimakkaankin vastustuksen, ja nämä ovat myös myöntäneet teknologian hyödyllisyyden. Pitkällä aikavälillä 'edistys' ja sen tuoma mukavuuden lisäys vaikuttavat niin myönteisiltä, että useimmat ihmiset yrittävät jollain tavoin yhdistää etiikan tai uskonnon ja ainakin jonkinasteisen teknisen edistyksen. Tämä ei aina ole helppoa eikä tapahdu tuskitta (kuten esim. Kiinan kulttuurivallankumous osoitti). Yhteiskunnissa, jossa teknologia on selvinnyt konfliktista voittajana, esiintyy aina liikkeitä, jotka muistuttavat ihmisiä esiteknologisen ajan arvojärjestelmistä tai teknologiaan väistämättä sisältyvistä vaaroista.

Historia osoittaa, että teknologisesti edistyneimmillä kansakunnilla on ollut poliittisesti tai sotilaallisesti määräävä asema. Tavallisesti insinöörien tai heidän edeltäjiensä yhteiskunnallinen rooli on ollut varsin vahva. Poliittiset, aristokraattiset tai uskonnolliset

eliitit ovat hyvin usein olleet vahvemmassa asemassa, ja ne ovat käyttäneet asiantuntijoita omien päämääriensä toteuttamiseen. Kulttuurien välisessä valtataistelussa teknologia on ollut keskeisin menestystekijä. Silti eettiset, uskonnolliset ja taloudelliset tekijät palaavat valta-asemaan myös erittäin teknistyneissä yhteiskunnissa. Vähemmän teknistyneissä yhteiskunnissa vanhat arvojärjestelmät puolustavat yhä asemiaan.

Historiasta tunnetaan vain muutamia ajanjaksoja, jolloin teknologian ja insinööritieteiden kykyä tuottaa edistystä ja onnea ei ole kyseenalaistettu. Yleensä kuitenkin niiden tuotteet hyväksytään eri arvojärjestelmissä parannuksina ja vain hyvin harvoin – erityisesti, jos tarkastellaan pidempiä ajanjaksoja – teknologia ja insinööritieteet torjutaan haitallisina eikä niiden tuotteita hyväksytä. Tästä syystä insinöörien on helpompi varmistaa oma sosiaalinen asemansa ja tulotasonsa sekä perustella työnsä hyödyllisyys. Yllättävää kyllä, vain harvat insinöörit ryhtyvät poliittiseen toimintaan ja käyttävät tätä keinoa maailman muuttamiseen. He pyrkivät varsinaisesti menestymään omalla alallaan. He tulevat parhaiten toimeen, kun palkka on kunnollinen eivätkä muut ryhmät puutu heidän toimiinsa. Vain muutamat insinöörikulttuurin jäsenet pohtivat työnsä sivuvaikutuksia ja vaikutusta muuhun ihmiselämään. Teknologian tuomaa edistystä pidetään myönteisenä -työkuorman keveneminen, fyysisen työn helpottuminen, parempi vaaroilta suojautuminen jne.

Teknologia on kuitenkin vain yksi insinööritieteiden aspekti. Se on kolmiulotteista ja käsin kosketeltavaa. Mutta insinööritieteisiin sisältyy myös tutkimus, insinöörikoulutus ja tuotteiden ja tuotantomuotojen kriittinen arviointi. Teknologia on ilman muuta insinöörien työn pääasiallinen tulos, mutta ei missään nimessä ainoa.

Yleensä ottaen insinööritieteet saavat yhä enemmän vaikutusvaltaa yhteiskunnissa tuotteidensa ja niiden seurausten kautta. Tässä insinööritieteet määrittellään insinööreistä riippumattomiksi. Lääketiede, viestintä-teknologia, liikenne, mainitaksemme vain muutamia alueita, joilla ne muuttavat maailmaa aktiivisesti, ovat vaikuttaneet maailman väkiluvun kasvuun. Yksilöiden elinikä on huomattavasti pidentynyt. Muutokset ovat nyt näkyvissä kaikkialla maailmassa. Lähes kaikissa kulttuureissa koneet, radio, televisio jne. on jo hyväksytty osaksi arkea. Lentokoneet ja muut kulkuneuvot

kuljettavat tavaroita ja ihmisiä sekä heidän kulttuuriaan ja teknologiaansa lähes kaikkialle. Teknologian kehitys on tällä hetkellä erittäin nopeaa bioteknologiassa sekä tietokone- ja tietoliikennealalla. Muut alueet ovat olleet kehityksen kärjessä jo pidemmän aikaa. Nämä nopean kehityksen alueet houkuttelevat monia. Joillain aloilla edistysvaihe kestää lyhyemmän aikaa tai ei ole niin yleisesti tunnettu, joten niille tulee vähemmän asiantuntijoita.

Joka tapauksessa aina, kun jokin tekninen ilmiö hyväksytään, sitä on ryhdyttävä tuottamaan ja kun sen merkitys lisääntyy se tarvitsee tukirakenteen. Euroopassa insinöörityö etenee tällä hetkellä kohti tilanetta, jossa palvelu- ja tukitehtävissä toimii enemmän insinöörejä kuin tuotannossa. Lisätaidot, erityisesti viestintä- ja markkinointitaidot, tulevat yhä tärkeämmiksi. Opiskelijoiden, opettajien ja valmistuneiden on todella tarpeen sopeutua tähän kehitykseen. Insinöörien yhteisö osallistuu itse kehitykseen aktiivisesti ja pyrkii vaikuttamaan siihen.

Julkaistu

Wilhelm Bomke: Engineering as a profession.

131–151. Profession Culture and Communication – an interdisciplinary challenge to business and engineering edited by Steen Hyldgaard Christensen and Bernard Delahousse. 2003. Institute of Business Administration and Technology Press Herning, Denmark.

Lähteet

Ailes, C. & Rushing F. 1982. The Science Race: Training and Utilisation of Scientists and Engineers, US and USSR. Crane Russak. New York.

Bodenhöfer, H-J. 1986. Ingenieure in der Wirtschaft: Bedarf, Berufstätigkeit und Berufserfolg. Beiträge zur Gesellschafts- und Bildungspolitik 122. Deutscher Instituts-Verlag. Köln.

Brocks W. et al. 1979. Entwicklung der Ingenieurausbildung. Dokumentation einer

- Arbeitsgung im Rahmen der 100-Jahr-Feier der Technischen Universität Berlin 1979. TUB-Dokumentation Kongresse und Tagungen 2. Berlin.
- Budin, G. 1998. "Wissenschaftskommunikation im Spannungsfeld zwischen Globalisierung, Technisierung und kultureller Diversität." Trans. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften, 5.
- Fragnière, G. & Sellin, B. 1974. Europäischen Gemeinschaft: Soziales Selbstbild, Beruf und Ausbildung. Schroedel. Hannover.
- Gerstl, J. & Peerman Hutta S. 1966. The Anatomy of a Profession. A study of Mechanical Engineers in Britain. Tavistock. London.
- Glover, I. & Kelly M. 1987. A Sociological Study of the Engineering Dimension. Unwin. London.
- Hentze, J. & Lindert, K. 1992. Manager im Vergleich. Arbeitssituation, Anforderungen und Orientierung. Haupt. Bern.
- Hillmer, H., Peters, R. & Polke, M. 1977. Studium, Beruf und Qualifikation der Ingenieure: Empirische Analysen zur Tätigkeitsorientierten Ingenieurausbildung. VDI. Düsseldorf.
- International Mobility of Scientists and Engineers: Report of a Workshop Lisbon. 1981. Type-script.
- Janshen, D. & Rudolph, H. 1987. Ingenieurinnen: Frauen für die Zukunft. de Gruyter. Berlin.
- Laatz, W. 1979. Ingenieure in der Bundesrepublik Deutschland: Gesellschaftliche Lage und politisches Bewusstsein. Campus Verlag. Frankfurt a.M.
- Langer, J. 1981. Ingenieure und Kaufleute: Eine soziologische Untersuchung der technischen und ökonomischen Intelligenz. Klagenfurter Beiträge zur bildungswissenschaftlichen Forschung 9. Kärtnner Druck- und Verlagsgesellschaft. Klagenfurt.
- McIlwee, J. & Robinson J. 1992. Women in Engineering. Gender, Power, and Workplace Culture. SUNY series in science, technology, and society. State University of New York Press. Albany.
- Neef, W. 1982. Ingenieure. Entwicklung und Funktion einer Berufsgruppe. Bund Verlag. Köln.
- Perrucci, R. & Gerstl, J. (eds.) 1969. The Engineers and the Social System. John Wiley & Sons. New York.
- Simpson, J.A. & Weiner, E.S.C. (eds.) 1989. The Oxford English Dictionary: Volume V: dvandva – follies. Clarendon Press. Oxford.
- Ribeiro, A. 1998. "Globalisierung und kulturelle Identität." Trans. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften, 5.
- Rosenauer, A. 1998. " Internet und internationale Kommunikation." Trans. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften, 5.
- Thépot, A. (Editor) 1985. L'Ingénieur dans la société Française. Collection Mouvement Social. Les Éditions Ouvrières. Paris.
- Whalley, P. 1986. The Social Production of Technical Work: The Case of British Engineers. State University of New York Press. Albany.
- Whyte, W. 1961. Men at Work. Richard D. Irwin. Homewood/Illinois.

Viitteet

- ¹ Ks. Luc Boltanski, "Cadres et ingénieurs autodidactes", s. 128 (teoksessa Thépot 1985). Ranskan osalta tässä tutkimuksessa havaittiin yllättävästi, että akateemisesti koulutettujen insinöörien määrä on kyllä merkittävästi noussut, mutta ammatissa ilman insinöörikoulutusta työskentelevien määrä on pysynyt jokseenkin samana.
- ² Insinöörikouksissa esiintyy usein esimerkiksi menestyviä sijoittajia tai patentinhaltijoita riippumatta heidän koulutus- tai ammattitaustastaan. Laatz (1979: 225) osoittaa, että 1970-luvulla 67 % Saksan insinööreistä piti insinöörejä ja teknikkoja ryhmänä, joihin he yrityksessä samastuivat, vaikka tekivätkin lähempää yhteistyötä taustaltaan hyvin toisenlaisten ihmisten kanssa. Kuten kokemus ja toivottavasti tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, tämä pätee myös koulutusorganisaatioissa. Insinöörien väliset kontaktit ovat paljon vilkkaampia kuin oppialojen rajat ylittävät kontaktit, ainakin Saksassa.

- ³ Tämä ei automaattisesti tarkoita, että väheksyttäisiin muilla alueilla saatuja positiivisia tuloksia, mutta hyvin usein katsotaan niiden olevan mahdollisia vain insinöörien perustuksen ansiosta, sillä se on tuottanut vaurauden ja elinolot, jotka ovat välttämättömiä muiden alojen ja kykyjen kukoistukselle.
- ⁴ Hyvin usein näitä ominaisuuksia pidetään insinöörikoulutuksen sivutuotteena, joka ei varsinaisesti vaadi erityisiä kursseja. Toisinaan ohjelman ydinalueeseen liitetään joukko yleissivistäviä aineita, mutta niiden ja niiden opettajien status on hyvin usein melko heikko.
- ⁵ Glover ja Kelly (1987: 192–205) esittelevät kilpailevat koulukunnat hyvin selkeästi. Heidän tutkimuksensa tulos on, että Britanniassa insinöörien ryhmällä ei ole kaikkia professiolta odotettavia ominaisuuksia. Insinöörit itse kuitenkin ilmaisevat hyvin varmasti sen vakaumuksen, että he muodostavat profession.
- ⁶ Ks. Gerstl & Hutta (1966: 4–), jossa siteerataan EUSECin (läntisen Euroopan ja Yhdysvaltojen korkeakouluinsinöörien yhteistyöjärjestön) varsin samanlaista määritelmää ammattimaisesta insinööristä kuin yllä esitetty ranskalaisten tutkijoiden määritelmä.
- ⁷ Ks. William M. Evan: "The Engineering Profession. A Cross Cultural Analysis", s. 99, teoksessa Perrucci & Gerstl (1989). Evan mainitsee myös lupia koskevan lainsäädännön ja virallisen eettisen säännösten profession lisäpiirteinä (muina tärkeinä professiona hän mainitsee lakitieteen, lääketieteen ja uskonnon; tähän on vielä lisättävä sotilasprofessiot).
- ⁸ Insinööritieteiden tuomaa edistystä on voimakkaasti puolustettu mm. teoksessa Friedrich Dessauer: Philosophie der Technik. Das Problem der Realisierung. Cohen. Bonn 1928.
- ⁹ Tässä prosessissa insinöörien järjestöillä ja niiden julkaisuilla on erittäin merkittävä rooli.
- ¹⁰ Esim. C.P. Snow, Kaksi kulttuuria. Terra Cognita, Helsinki 1998.
- ¹¹ Tämä pätee myös yliopistokoulutuksen saaneihin ylimmän tason insinööreihin Ranskassa, Pohjoismaissa ja Saksassa (joskaan oppilaitoksen nimi ei

aina ole yliopisto), ks. Gerstl & Hutta (1966: 7).

- ¹² Kuten Iranissa shaahin vallan aikana tai nykyään Indonesiassa, Turkissa, Egyptissä, Intiassa tai Pakistanissa, teknologit voivat päästä määräävään asemaan, jota muut eturyhmät uhkaavat vakavasti.

Dialogi yhteis- kehittelyn näyttämöllä

Tiina Rautkorpi

Tulevaisuuden työ perustuu entistä enemmän yhteis-kehittelyyn ja kulttuuristen merkitysten tuotantoon. Artikkelissani pohdin, miten tutut ja koetellut työntekijän tukemisen keinot, mentorointi ja työnohjaus, soveltuvat hyvin tukemaan työn kehittämistä myös luovan talouden ja verkostoyhteiskunnan olosuhteissa.

Etsin mentoroinnin ja työnohjauksen estetiikkaa draamasta ja sellaisista metaforista kuin tyhjä tila, pysähtynyt liike ja kelluminen. Verkostoyhteiskunnassa tarvitaan persoonallisen kohtaamisen näyttämöitä, joilla merkitysten muodostaminen saa rauhassa olla potentiaalisen tulemisensa tilassa. Merkitystaloudessa tapahtuva mentorointi ja työnohjaus edellyttävät ohjaajalta kohtaamisen taitojen lisäksi entistä rikkaampaa kulttuurista osaamista, laaja-alaista merkitysten tuntemusta ja taiteellista, tieteellistä ja pedagogista viisautta.

Taideopetuksen mestari–kisälli-traditiossa painotetaan mestarin persoonan merkitystä. Merkitysten taitaminen on kasvu- ja oppimisprosessi. Ammattikorkeakoulut monialaisen kulttuuriopetuksen, elinikäisen oppimisen ja tutkimus- ja kehitystoiminnan palvelukseen synnytettyinä ”oppimisen koteina” soveltuvat erityisen hyvin huolehtimaan myös merkitystalouden perusedellytysten luomisesta. Samaan aikaan yritysten

oma tutkimus- ja kehitystoiminta joutuu painottumaan entistä enemmän sopivien merkitysten seulomiseen merkitysten vuolaudesta, merkityksillä erottautumiseen ja omien merkkikonseptien hiomiseen.

Osapuolet esittelyssä

Mentoroinnilla on tarkoitettu ohjausta kontekstissa, jossa painottuu nimenomaan ohjaussuhde. Mentorointi on toisaalta yhdistetty mestarin ja kisällin suhteeseen; toisaalta se on alusta asti haluttu nostaa puhtaasti ammatillisia tietoja ja taitoja välittävän suhteen yläpuolelle, osaksi johtajien koulutusta. Työelämäkirjallisuudessa mentorista on käytetty myös tuttavallista työkummi-nimitystä. Eräänlaisena välimuotona voidaan puhua ohjaussuhteista korkeakouluopinnoissa ja erityisesti tieteellisessä jatkokoulutuksessa, ja silloin painotetaan erityisen vaativaan ammattiin, tutkijaksi eli tieteenteon mestariksi kasvamista. Työnohjausta käsittelevä kirjallisuus on oma, laaja ja monitahoinen alueensa, jossa puhutaan yleisemmin työn tekemisen tukemisesta, ei ainoastaan johtajiksi tai tutkijoiksi kasvavista. Myös työnohjauksen yhteydessä asetetaan ammatillisia tavoitteita ja puhutaan oppimisesta ja kasvamisesta.¹ Mentori ja työnohjaaja voivat siis painotuksesta riippuen olla sekä nimenomaisen ammatillisen kehitysprosessin katalysaattoreita tai enemmänkin arkipäivässä läsnä olevia työntekemisen tukihenkilöitä.

Tässä artikkelissa esiintyy omalla äänellään joukko ihmisiä, jotka ovat jo pitkään työskennelleet luovilla aloilla ja samalla mentoreina tai työnohjaajina. Heidän kertomuksistaan näkyy, että työkummit, ohjaajat ja työnohjaajat dialogin ammattilaisina toimivat jo nyt postmodernin epäjatkuvuudessa kelluvina tukisaarekkeina. Saarekkeiden lomassa on alkanut virrata tois- taiseksi vielä haparoiva ja ihmettelevä puhe meitä ympäröivästä laajemmasta tulevaisuuden toimintaympäristöstä, luovasta taloudesta, joka voi nousta koko yhteiskuntaamme uudistavaksi tulvaksi.²

Uusi, paljolti aineettomaan arvonnäykykseen perustuva luova talous edellyttää

- a asiakkaiden ja eri aloilta tulevien työntekijöiden yhteistyöhön liittyviä yhteiskehittelyn taitoja, jotka ovat lähtökohta, kun halutaan kehittää

käyttäjäkeskeisten tuotteiden ja palveluiden tuotantoa

- b yhteiskuntaa, joka entistä enemmän rakentuu ihmistenvälisten kohtaamisten erityyppisistä näytännöistä. Näillä näytännöillä opiskellaan merkitysten vaihtamista ja tulkitsemista. Kun tulevaisuudentutkimus puhuu informaatioyhteiskunnan jälkeen **verkostoyhteiskunnasta**, painotetaan samalla sitä, että ihmisten kohtaamiset – ja samalla kulttuuristen merkitysten vaihtaminen ja tulkitseminen – eivät tapahdu paikkaan sidotusti kuten heimoyhteiskunnassa, vaan uudella tavalla, verkostoitumalla globaaleille foorumeille. Lisäksi luovassa taloudessa jopa valtaosa itse tuotannosta voi olla kohtaamista edistävien tuotteiden tai kohtaamispalveluiden tuottamista.

Turun kauppakorkeakoulun Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen johtaja Markku Wilenius on puhunut painavasti siitä, että luova talous ei synny tyhjästä, vaan sille on oltava olemassa joukko edellytyksiä. Hänen mukaansa tarvitaan kulttuuriosaamisen välittämistä kolmella erityyppisellä taitoulottuvuudella. Aineettomaan arvontuotantoon perustuvassa yhteiskunnassa tarvitaan

- 1 uudenlaista käsityöläisyyttä, **taitajan ja taiteilijan luovaa suunnittelu- ja toteutuskykyä** tehdä tuotteista kiinnostavia, esteettisiä ja erottumiskykyisiä
- 2 yhä sensitiivisempää **kulttuurista lukutaitoa**, kykyä lukea erilaisia etnisiä, alueellisia ja organisaatioiden kulttuureja ja alakulttuureja
- 3 uudenlaista luovien asiantuntijoiden johtamiseen soveltuvaa **johtamiskulttuuria**, joka luo maaperän innovatiivisten ratkaisujen tuottamiselle ja käyttöönnotolle.

Mentoroinnissa ja työnohjauksessa on kysymys eräänlaisesta elämänviisaudesta. Ohjausta ei voida yhdistää suoraviivaisesti työn tekemisen taidon eli ”temppejen” välittämiseen mestari–kisälli-perinteessä eikä myöskään kulttuurisen lukutaidon kehittämiseen, vaan pääpainotus on pikemminkin yleisessä johtamisen tukemisessa. Toimenpiteillä joko tuetaan johtajaksi pyrkiviä tai autetaan työyhteisöjen johtamistyötä tukemalla alaisia työssään.

Merkitystaloudessa mentorointi ja työnohjaus toteutuvat jo varsin uudenaikaisessa työn kulttuurissa.

Kulttuurinen merkitystuotanto on yhteinen viitekehys koko työprosessille sisällöistä talouteen ja tekniikkaan ja samaan aikaan työn organisoimisen tavat ja työssä selviytyminen edellyttävät, että jokainen työntekijä paitsi tuntee myös hallitsee yhä laajempia alueita työprosessissa. Erottelu johtamiseen ja alaisena olemiseen ei enää ole riittävää tai edes relevanttia, kun puhutaan yhteiskehittelyyn perustuvasta, suurta itseohjautuvuutta vaativasta työstä esimerkiksi konvergenssiin perustuvan median tuotekehityksessä.³

Estetiikka elämisessä

Richard Shusterman on kuvannut teoksissaan pragmatistista estetiikkaa, jossa esteettisen piirin nähdään laajenevan koko elämän alueelle.⁴ Pragmatistinen estetiikka painottaa, että taidetta eivät ole vain taiteen representaatiot, vaan taiteen historiaa tehdään tässä ja nyt, kaiken aikaa. Shustermanin mukaan taidetta ja esteettisen kokemuksen tekemistä on ollut ja on edelleen kaikkialla, mutta pragmatistisen estetiikan merkitys voi korostua uudelleen postmodernissa ja luovan talouden aikakaudella. Shustermanin lähtökohtana on muutamien muiden keskeisten esteetikkojen tapaan **esteettinen kokemus**, se että esteettisyys tuntuu, sävähdyttää ja koskettaa.⁵

Monikulttuuriset erot, dialogin sisältämä hyperteksti, epäjatkuvuus, uudet yhdistelmät, kaikki tämä on tyypillistä juuri postmodernille ja verkostoyhteiskunnalle. Kaikki tämä on pragmatistisen estetiikan mukaan läsnä päivittäin ihmisten kohtaamisten näytämöllä, jossa nerous ja tyyli näyttäytyvät kaiken aikaa arkielämän kehitteillä olevissa käytännöissä. Postmodernin estetiikka liittyy paitsi taiteen arkipäiväistymiseen ja jatkuvasti uusiin populaarikulttuurin muotoihin, ennen kaikkea itseilmaisun tapoihin ja tapaan brandata itsensä esimerkiksi pukeutumalla. Jokainen meistä on ja saa taas olla esiintyvä taiteilija, nauttia esteettisen elämyksen tuottamisen keinoista. Postmodernissa on tilaus itseilmaisuuksiin perustuvalle esteettiselle kokemukselle. On esitetty, että juuri itseilmaisun lisääntyminen pystyy torjumaan elämää uhkaavaa mekanisointumista, ihmisen muuttumista informaatioprosessien jatkeeksi.

Pragmaattinen estetiikka tulee siis samalla väittä-

neeksi, että esteettisen kokemuksen paikka voisi verkostoyhteiskunnassa, luovan talouden olosuhteissa löytyä entistäkin enemmän kohtaamisesta, dialogin toteutumisen tilanteesta. Tämä kulttuurinen paluu esiintyjän ja katsojan kohtaamistilanteeseen merkitsee samalla paluuta kaikkein alkuperäisimpään, sillä teatterin esitystilanteiksi muuttuneen jokapäiväisen elämän aikamuodoksi tulee väistämättä yksi taiteen vanhimista aikamuodoista, draaman aikamuoto⁶, **jatkuva tulemisen tila**. Esityksenä toteutuvien itseilmaisun muotojen yhteinen ja keskeisin tunnuspiirre on draaman teorian mukaan aito läsnäolo, nykyisyys ”tässä ja nyt”, ja tämä läsnäolon tilanne sisältää aina potentiaalisen liikkeellelähdon johonkin suuntaan, eli yksi draaman kohtaus sisältää aina oman tulevaisuutensa siemenet.

Aineettomien merkitysten tulvassa

Ohjaaja-toimittaja Ria Karhila⁷ on tv-ilmaisuksen opettajana huomannut, että oppimisprosessi näkyy parhaimmillaan tekemisen kehittämisessä. Ensin opetellaan nuotit, sitten aletaan soittaa pieniä kappaleita, sitten suurempia. Kun opiskelija tekee parempaa jälkeä kuin opettajansa, on juhlan aika.

Ajatus luovasta taloudesta on periaatteessa yksinkertainen, jopa väistämättömän tuntuinen. Teollistuneissa ja vauraissa yhteiskunnissa on jo kauan sitten siirrytty aikakauteen, jolloin elämisen perustarpeet on tyydytetty. Luovaan talouteen siirtymisen ensimmäinen edellytys on, että taloudellinen tuotanto ja kulutus entisestäänkin vähäaineistuu, tietokoneiden sijaan tulevat mikropiirit, koko yrityksen osaaminen voidaan taltioda postimerkkiä pienempään tilaan. Jo osaamisyhteiskunnassa yhä suurempi osa tuotteen arvosta on aineetonta. Luovassa taloudessa kaikkeen tähän sekoittuu kulttuuri. Tuotteiden ja palveluiden kulttuuriset ominaisuudet nousevat keskeisiksi kulukselle jopa niin, että tuotteita ei enää osteta lainkaan niiden alkuperäisen käyttöarvon, vaan niihin liitettyjen kulttuuristen merkitysten perusteella.

Luovan talouden kanssa rinnakkain kehittyy uudenlainen, pirstaloituva tuotantoprosessi. Perinteiset teollisuuden arvoketjut purkautuvat ja pirstoutuvat

osiin, ja tietyn tuotteen tai palvelun tuottamiseen riittää entistä pienempi omistusosuus koko arvoketjusta. Keskeisiksi huomion kohteiksi nousevat osaprosesseja rakentavat verkottuneet toimijat, ja strategisia kohteita ovat kokonaisuuden osat ja niiden laatu. Luovassa taloudessa yhä pienempien osaprosessien laatua määrittävät kulttuuriset merkitykset, esimerkiksi se miten tietty tekemisen tapa sopii tekijöiden ja käyttäjien toimintakulttuuriin.

Kehittämispäällikkö Mikko Bruun⁸ Yleisradiosta puhuu työn kehittämisen spiraalista koko suomalaisen yhteiskunnan kannalta keskeisimmässä merkitystuotantoon keskittyneessä julkisen palvelun joukkoviestintäyhtiössä. Johtamiseen liittyvät koulutukset ja työnohjaus ovat lähteneet liikkeelle samaan aikaan, kun yhteiskunnallinen toimintaympäristö on ollut perusteellisessa muutoksessa. Kyseessä on kokonaisen kulttuurisen paradigman murrosvaihe, joka vaikuttaa jokaisen työntekijän työlle ja persoonalle asettuviin vaatimuksiin. Modernin aika, jatkuvuuden aika, on loppunut. On siirrytty epäjatkuvuuden ja liikkuvien, monipersonaisten yleisöjen aikakauteen.

Aineettoman arvontuotannon ja merkitystalouden olosuhteissa perätään kaiken aikaa suurempaa tietämystä yksilöiden käyttäytymisestä ja kulutuskäyttäytymisestä. Käyttöarvon oheen on löydetty uusi taso, joka näyttää tuovan rajattomia mahdollisuuksia. Luovan talouden teoreetikkojen mielenkiinto onkin useimmiten kohdistunut yhteiskunnan ja kulttuurin monimuotoisuuden ja **moniarvoisuuden, diversiteetin lisäämiseen**. Monien mielestä tarvitaan entistä mosaiikkimaisempaa kulttuuritoimijoiden kenttää, jossa sitten voi syntyä uusia yhdistelmiä. Merkitysten tuotannon vapaaseen kilpailuun uskovien mielestä kulttuuritoimijoiden kentästä ikään kuin automaattisesti, kuin sienimetsän sieninä, esiin nousevat ne, jotka pystyvät luomaan uutta kulttuuria ja toimimaan myös kansainvälisellä tasolla. Tämän avoimen kulttuurikentän vastakohtana on pidetty aikaisempaa kulttuuriosaamisen karsinoitumisen tilannetta, jossa taideoppilaitoksissa ja taidealalla toimivat sisäpiiriläiset toimivat etuisuuksien jakajina itse itselleen ja oli vaara, että ammattitaidottomuus tai keskinkertaisuus, klikkiytyminen ja keskinäinen kateus saattoivat estää uusien ideoiden esiinnousua.

Luovaa taloutta onkin lähestytty usein siten, että luovuus ikään kuin pyritään poimimaan ulos taidealoilta, joiden hallussa se on perinteisesti ollut, ja pyritään lähentämään sitä liiketoiminnan maailmaan. Samalla on torjuttu ponnekkaasti se kulttuurikriittisen koulukunnan kritiikki⁹, että kulttuurin markkinaistuksessa myös luovan työn autonomia ja itseisarvo uhkaa hävitä. Mutta luovassa taloudessa tapahtuu paljon enemmän kuin luovuuden irtoaminen perinteisiltä taidealoilta. Kulttuurin ja talouden asetelma on kääntynyt täysin pääläelleen, ja luovasta työstä ja sen autonomisuuden periaateista on tullut sisäänrakennettu välttämättömyys aineettomaan arvontuotantoon perustuvan yhteiskunnan ja talouden säilymiselle.¹⁰

Työn tutkijoiden Bart Victorin ja Andrew C. Boyntonin¹¹ teoriassa merkitystuotannon sijasta puhutaan vanhimmasta työn kehitystyyppistä, käsityöstä. Heidän mukaansa käsityö on työn muoto, joka syntyi työn muodoista ensimmäisenä ja jota esiintyy eri tavoin myös myöhempien työn muotojen sisällä. Kun käsityö liittyy teollistuneessa yhteiskunnassa muihin, mekanistuneempiin ja automatisoituneempiin työn muotoihin kuten massatuotantoon, sen tehtävänä on soveltaa uusissa olosuhteissa käsityölle ominaisia luovia lähtökohtia. Käsityötä tarvitaan, kun muunnellaan aina uusia tuotteita kohtaamaan uusia asiakasryhmiä ja niiden uusia tarpeita. Määritelmän mukaan

- 1 käsityö luo muodoltaan ja sisällöltään uniikkeja tuotteita, joiden on tarkoitus aikaansaada
- 2 vahvoja ja uniikkeja vaikutelmia asiakkaissa.

Culminatumin johtaja Eero Holstila¹² on nähnyt uusien tietointensiivisten alojen tihentymiä eri puolilla maailmaa. Hänen mukaansa myös luovilla aloilla puhutaan tiedon tihentymistä ja luovista kampuksista. Luovuus ei näytä syntyvän täysin ajasta ja paikasta riippumatta, vaan se edellyttää pitkäaikaista henkilökohtaista vuorovaikutusta.

Vielä luovaa taloutta ensimmäisenä laajasti kartoittaneessa suomalaiskirjassa yhteiskunnan sijaintia luovan talouden kartalla kuvataan kahdella varsin perinteisellä tunnusluvulla, tekijänoikeusteollisuuden jalostusarvolla ja kulttuurialoilla työskentelevän työvoiman määrällä. Viime vuosikymmenen lopulla suomalaisen

tekijänoikeusteollisuuden jalostusarvo oli yli neljä prosenttia bruttokansantuotteesta, ja uudelle vuosituhannelle siirryttäessä kulttuuriammateissa ja kulttuurin toimialoilla työskenteli Suomessa runsaat viisi prosenttia työvoimasta. Näiden kahden tunnusluvun käyttäminen ei kuitenkaan jatkossa riitä, jos luovan talouden synnyttämisessä pyritään kulttuuriosaamisen esiintymisen ja vaikuttavuuden laajentamiseen yhä uusille yhteiskunnan aloille niin, että merkitystuotannon ja käsityöläistyön osaaminen ei häviä vaan sen on mahdollista kehittyä yhä uusissa olosuhteissa.

Työn sukupolvia kuvailevassa kirjassaan Victor ja Boynton toteavatkin, että tuotannon kehittyessä syntyy jatkuvia uusia aukkoja suhteessa kuluttajan tarpeisiin ja haluihin, ja juuri käsityöläistyön ominaisuudet voivat palvella näiden aukkojen täyttämistä luomalla tuotteisiin uusia tyylejä, innovaatioita ja ainutlaatuisia piirteitä. Kulttuuristen merkitysten lukemisen ja luomisen taidot korostuvat, kun palveluita personoidaan, siirrytään kokonaan uusille markkinoille tai tarvitaan muuntelua. Käsityöläistyön ominaisuudet voidaankin yhdistää kokonaan uuteen yhteiskunnallisen toimeliaisuuden muotoon, merkitystalouteen. Luovassa taloudessa merkitysten moniarvoistuminen tapahtuu, kun kuluttajien erottautumisen tarpeet lisääntyvät.

Tuotanto vaatii yhteiskehittelyä

Lääkintöneuvos Sakari Lankisen¹³ mukaan myös mielenterveyden ja jaksamisen ongelmat liittyvät nykyisin laajemmin koko yhteiskunnan kehitykseen ja työongelmien pohtiminen edellyttää yhteiskunnallista keskustelua. Kun yhteiskunnan eri alueet ovat uudella tavalla kytköksissä toisiinsa, tarvitaan eri yhteiskunnan sfäärit ylittävää mentorointia. Heidi Liehun mukaan on ongelma, että nykyisin yhteiskunnassa ei ole sellaista kollektiivista rakennetta, johon yksittäinen ihminen ongelmineen voisi tukeutua. Mentorointiprosessi voi olla yksi esimerkki lähimmäisyydestä, siitä että ihmiset kantavat vastuuta toinen toisistaan.

Ei ole yllättävää, että käsite luova talous ja johtamisen uudet menetelmät ovat alkaneet kulkea tiiviisti käsi kädessä. Luovuuden johtaminen on Markku Wileniuksen mukaan kulttuuriosaamisen kolmas ulottuvuus. Luovien alojen johtajilta on luovan talouden

kirjallisuudessa usein perätty vahvaa visionääristä, jopa karismaattista johtajuutta. Yhtä hyvin voidaan puhua toisenlaisista, verkostoyhteiskunnan edellyttämistä organisoimisen taidoista. Ne liittyvät väistämättä organisaatiokulttuuriin, kun toiminnan ydin on ihmisten välinen vuorovaikutus. Mosaiikkimainen ja diversiteettiin perustuva luova talous perustuu sekä osaamisen johtamiselle että eri alojen osaajien verkostoimiselle. Verkostojen johtamisen avaimena korostuvat ensimmäisenä luottamuksen rakentamisen kyvyt. Jotta uusia taiteellisen käsityöläistyön ja liiketoiminnan yhdistelmiä voidaan luoda, on saatava eri alojen osaajat työskentelemään yhteisten päämäärien hyväksi. Voikin olla, että luovan talouden johtaminen ei ensisijaisesti edellytäkään vahvaa karismaa ja yhteistä visiota¹⁴, vaan kykyä hienovaraisesti ymmärtää ja tukea monenlaisista toimintakulttuureista tulevia ihmisiä, kutakin hänen oman persoonansa edellyttämällä tavalla.

Verkostoille rakentuvaa yhteiskuntaa ja tuotantoprosessia sitoo perustavasti yhteen yhteiskehittelyn (co-configuration) käsite¹⁵. Yrjö Engeströmin mukaan yhteiskehittely on lähellä sellaista toimintaa kuin yhteistuotanto ja yhteisluominen, niissä kaikissa on kysymys tuotantoprosessiin kytkeytyvästä uutta luovasta toiminnasta. Yhteiskehittely käsitteenä viittaa jatkuvaan toimintaan, ”puuhasteluun” yhteisen kohteen äärellä. Yhteiskehittely onkin määritelty eri alojen ammattilaisten toiminnaksi, joka liittyy **pitkän elinkaaren tuotteeseen tai palveluun**. Yhteiskehittelyn kohteena oleva tuote tai palvelu ei Engeströmin mukaan koskaan tule perinteiseen tapaan valmiiksi, sillä se on **adaptiivinen**, käyttäjän toimintaan sopeutuva. Siinä on tietoteknisiin ratkaisuihin luotua asiakasälykkyyttä, ja se vaatii jatkuvaa **uudelleenkonfigurointia käyttäjän, tuottajan ja tuotteen välisenä vuoropuheluna**. Merkitystaloudessa yhä useammat tuotteet ja palvelut ovat tällaisia sopeutuvia, pitkäkestoisia tai jatkuvasti muuntuvia tuotteita tai palvelukonsepteja, ja monialainen yhteiskehittely on tullut myös yhteiskunnallisten palvelujen tuotantoon. Kun tuotantoprosessi käännetään ylösalaisin niin, että kaiken päämääränä on asiakkaan tarpeisiin ja tilanteisiin vastaaminen, moniammatillisen asiakkaan tarpeista neuvottelemisen pitäisi nousta työtiimien toiminnan keskiöön.

Mikko Bruunilla on itsellään pitkä kokemus toimittajana erityyppisestä merkitystuotannosta.¹⁶ Työnohjauksessa hän on perehtynyt useisiin eri menetelmiin, esimerkiksi hahmoterapiaan, ryhmätyön menetelmiin, psykodraamaan, sosiodraamaan ja psykoterapiaan. Mikään yksittäinen menetelmä ei voi vastata kaikkiin työnohjausta koskeviin odotuksiin. Bruunin mukaan Yleisradio on nähnyt työnohjauksen tärkeyden. Hyvinvoiva päällikkö ymmärtää toimintakulttuuria ja ihmisiä ja johtaa hyvin, eikä oikein edes voida laskea sitä laskua, mikä organisaatiolle aiheutuu, jos päälliköt voivat huonosti.

Aineettomien tuotteiden ja palvelujen tuottamiseen perustuva luova talous edellyttää yhteiskehittelyn taitoja, koska tuotannon kehityksessä on edetty vaiheeseen, jossa alkuperäiset käyttöarvoa omaavat tuotteet ovat jo olemassa, ja ainoa mahdollisuus edetä on rikastaa tuotteita edelleen lisäämällä niihin jatkuvasti uusia palveluita ja elämyksiä. Ainoa mahdollisuus luoda ja kerrosta tuotteisiin ja palveluihin jatkuvasti uusia merkityksiä on mennä jatkuvasti laajemmalle tai syvemmälle asiakkaan tarpeiden ymmärtämisessä ja merkitysten yhdistelemisessä. Luovan talouden asiakas- tai käyttäjälähtöisyys ja palveluiden konvergoituminen toisiinsa edellyttävät

- 1 aina uusien ja uudentyypisten käyttäjäryhmien kutsumista mukaan yhteiskehittelyn prosessiin, jotta tuotteen kaikki käyttöarvot voidaan löytää ja niitä voidaan kehitellä eteenpäin
- 2 entistä kommunikoivampien, tarkempien ja monipuolisempien dialogisten välineiden käyttöönottoa, jotta yhteisen kehittelyn kohteen mahdollisimman monipuolinen ja syvä ymmärtäminen mahdollistuu.

Yhteiskehittelyn ja luovan talouden yhteistä, jatkuvaa muutokseen perustuvaa toimintalogiikkaa kuvaa hyvin Yrjö Engeströmin ajatus työn muuttumisesta moniperspektiiviseksi. Adrian Cussis on esittänyt kognitiivisten polkujen teorian, jonka avainidea on perspektiiviriippuvuus. Teorian mukaan toimijoiden on mahdollista saavuttaa perspektiiviriippumattomuus muodostamalla maastoon vakiintuneiden polkujen verkosto. Jos samassa maastossa tapahtuu toiminnallisia muutoksia, vakiintunut verkosto muodostuu esteeksi ja se alkaa rajoittaa navigointia muuttuvassa

maastossa. Yhteiskehittelyn prosessia ja oppimista voidaan tarkastella juuri tällaisena verkostojen vakiinnuttamisena ja horjuttamisena, sulkemisena ja aukaisemisena. Aina uuden perspektiiviriippumattomuuden saavuttaminen edellyttää olemassa olevan verkon destabilisointia, eli järjestelmä on jatkuvassa liikeillassa. Yhteiskehittelyn prosessien tutkiminen on muodostuneiden polkujen empiiristä jäljittämistä.

On mahdollista, että yhteiskehittelyä ei omaksuta nopeasti vaan yhteiskehittelyn taitoihin kasvetaan sukupolvi sukupolvelta. Merkitystuotannon jäsentäminen työprosesseissa niin, että kaikille löytyy tilaa ja oma paikka merkityksen kehittelyn prosessissa, on vaativa taitolaji. Se vaatii osapuolilta paitsi laaja-alaista koko työ- tai tuotantoprosessin kulun ja päämäärien ymmärtämistä, myös luottamuksen ilmapiiiriä.

Ria Karhila kokee opiskelijat aloitteleviksi taiteilijakollegoikseen. Hän on nähnyt, että ammattikorkeakouluissa opiskelijat saavat paljon erilaisia valmiuksia ja samalla opiskelijat liukuvat opettajalta toiselle. Opiskelun jatkumoa pitävät koossa tutoropettajat, mutta lisäksi jokainen opiskelija tarvitsisi mielellään rinnalleen ammatissa toimivan aikuisen. Suhde ei ole yksipuolinen. Mentori pääsee jakamaan opiskelijoiden energialatausta, hän saa olla kehityksen etulinjassa, hän on etuoikeutettu kuulemaan haaveita ja unelmia ja jakamaan opiskelijoiden kanssa jotain elintärkeää.

Toimijat tekevät tarinan

Mentorointi nousi suuren kiinnostuksen kohteeksi Yhdysvalloissa 1970-luvulla sekä tutkimuskirjallisuudessa että populaarikirjallisuudessa. Keskustelu mentoroinnista oli alku tärkeälle ja laajalle ilmiölle, sillä 1970–80-luvuilla ohjaus vakiintui osaksi työelämän ja opiskelijan kehittämistä. Suomessa työelämän mentorointikirjallisuutta on ilmestynyt erityisesti 90-luvulla.

Uudenmaan osaamiskeskuksen Culminatumin johtaja Eero Holstila kertoo, että hänen kokemuksensa mentorina toimimisesta ovat peräisin 1990-luvun lopusta ja julkishallinnosta. Ensimmäisen kokemuksen sanasta mentorointi hän sai, kun hän tuli kesälomalta työpaikalle ja siellä odotti lappu: "Soita tähän numeroon. Kysymys on mentoroinnista."

Monet mentorointia käsittelevät kirjat ja artikkelit alkavat samalla tarinalla mentoroinnin alkuperästä. Kirjassa Mentoroinnin monet kasvot tarina kerrotaan näin. (Juusela, Lillia ja Rinne 2000, 14)

Kreikkalaisen mytologian mukaan Ithakan kuningas Odysseus antoi poikansa Thelemakhoksen jumalatar Athenen hoiviin lähtiessään itse Troijan sotaan. Athene kätkeytyi Odysseuksen vanhan ystävän, Mentor-nimisen miehen hahmoon. Mentorin tehtävänä oli, Homeros kertoo, auttaa ja ohjata nuorukaista ja kasvattaa hänet siihen tehtävään, jonka hän oli saanut synnyinlahjakseen. Tarina kuvaa kreikkalaisten uskoa siihen, että tällainen nuoren ja seniorin välinen suhde pohjautuu ihmiskunnan säilymisen perusperiaatteen: ihminen oppii taitoja, tapoja ja arvoja suoraan sellaiselta henkilöltä, jota hän katsoo ylöspäin ja arvostaa.

Juusela, Lillia ja Rinne kertovat siis kirjassaan tutun mentoroinnin alkukuvan ja antavat sille tulkin. Heitä kiinnostaa, miksi naispuolinen Athene kätkeytyy miehen hahmoon. Yhtä hyvin voitaisiin kysyä, miksi jumalatar – joka kreikkalaisessa mytologiassa on ihmishahmoinen – uudelleen pukeutuu toisen ihmisen hahmoon, ja miksi hän valitsee roolihenkilökseen mentoroitavalle eli aktorille tutun hahmon. Miksi näyttää siltä, että mentorointitilanteessa jo sen syntymästä asti vallitsivat draaman olosuhteet? Mentoroinnin alkunsaattavien tapahtumien monimutkainen kertomusmuoto, liikkuminen eri tapahtumien näyttämöillä ja siirtyminen draamasta epiikkaan, tuo jo sinänsä teoksen vastaanottoon useita kerroksia. Samalla itse kuva, tuttuun hahmoon pukeutuneen mentorin ilmestyminen aktoria kohtaamaan, on hyvin pelkistetty.

Työelämän mentoroinnin oppaissa mentorointi on toisaalta yhdistetty mestarin ja kisällin suhteeseen, toisaalta se on alusta asti haluttu nostaa puhtaasti ammatillisen tietojen ja taitojen välittämisen yläpuolelle. Mentoriksi valitaan johtajia, joiden toivotaan ikään kuin siirtävän ominaisuuksiaan seuraajalle, löytävän aktorista piileviä kykyjä ja ominaisuuksia ja kehittävän niitä. Esikuvina näyttävät korostuvan ammatit, joissa on edellytetty poikkeuksellisia, jopa jumalallisia taitoja. Juusela, Lillia ja Rinne viittaavat siihen, että erityisesti taitavat parantajat, arvostetut shamaanit ja lahjakkaat taiteilijat saivat siirtää yhteisön perimää, he kouluttivat työlleen seuraajia.

Eero Holstilan mukaan mentorointi 90-luvun lopussa koski nimenomaan johtamista, ja mentoroinnin kautta etsittiin hiljaista tietoa, joka ei siirry formaalissa muodossa. Holstilan mukaan oli hyvä, että prosessi oli selvästi tavoitteellinen ja erittäin määrämuotoinen. Mentoroitavaa tavattiin työpaikalla kaksi tuntia kerran kuukaudessa vajaan vuoden ajan. Mentoroinnin alkaessa mentori tapasi aktorin esimiehen ja informoi tätä siitä, että mentorointiprosessi alkaa.

Mentoroinnin opaskirjoissa viitataan siis toistuvasti ilmiöihin, jotka tekevät juuri nyt muutenkin tuloaan johtajuuteen. Organisaation johtamisen uudeksi välineeksi on nostettu **tarinat**. Tarinamuoto näyttää parhaiten edistävän työtapojen ja organisaatiokulttuurin siirtymistä organisaation jäseneltä toiselle. Alkukuva jumalattaresta, joka saa tehtävän, naamioituu ihmishahmoon ja saapuu näyttämölle aloittaakseen nuorukaisen koulutuksen, siirtyy siis luovassa taloudessa jälleen uusille johtamisen näyttämöille. Johtaminen ymmärretään yhä enemmän juuri luovuuden ja yhteiskehittelyn edistämiseksi, ja kulttuuriset merkitykset puetaan nekin kernaasti kulttuurisen välittymisen varhaisimpiin muotoihin.

Tarinoille on ominaista pelkistetty morfologia. Esimerkiksi Vladimir Propp nimesi venäläisistä kansansaduista löytyvät välttämättömät toimijat sankariksi, hänen vastustajakseen ja hänen auttajakseen ja neljäksi muuksi toimijaksi. Vielä yksinkertaisemmin tarinan myyttisen aktanttimallin hahmotti A. J. Greimas, joka hahmotti, että tarinan syvärakenteessa, toiminnan tasolla, tarinasta löytyy välttämättä vain neljä tekijää: subjekti, objekti, auttaja ja vastustaja.

Ohjaus on kasvun matka

Heidi Liehu ja Sakari Lankinen toteavat, että ajallemme on ominaista yksi asia. Ihmiset parveilevat elämänhallinnan seminaareissa. "Ihmiset janoavat, että joku sanoo, miten pitäisi elää".

Mentorointi on liitetty toisellakin tavalla kasvamiseen, se liittyy tutkimustyön ohjaamiseen jatko-opiskeluvaiheessa. Tällöin mentoroinnissa korostetaan sen alkukuvan tapaan vieläkin selvemmin ohjattavan, aktorin, pitkää kasvuprosessia nuoresta aikuiseksi. Mentorointiin rakentuu tarina yhteisestä matkasta kohti tun-

tematonta. Korkean tason ohjauskertomuksena on pidetty jopa Danten Jumalaista näytelmää, jossa Vergilius, klassinen ohjaajahahmo, johdattaa suojattinsa helvetistä taivaaseen. Helena Aittola esittelee omassa tutkimuksessaan ohjauskirjallisuutta, jossa ihmisen kehitystä ei nähdä satunnaiseksi, vaan sille on asetettu tietty aikajärjestys ja suunta. Kasvuun on liitetty se, että ohjattava pystyy laajentamaan näköalojaan, asettamaan korkeita tavoitteita ja päämääriä ja jopa laajentamaan käsityksiään siitä, mikä on ihmiselle mahdollista.

Kaunokirjallisuudessa klassisen siirtymähenkilön tehtäväksi on asetettu valon suuntaaminen, merkkien tulkitseminen ja vaaroista varoittaminen. Opiskelijoiden ohjauksessa on korostettu, että ohjaaja ei pyri sopeuttamaan, auttamaan tai ymmärtämään ohjattavaa, vaan hän on tuki opiskelijan itsenäiselle ongelmanratkaisulle ja päätöksenteolle. Akateemisessa maailmassa ohjaustyöhön on liittynyt myös ennakkoluuloja ja esteitä, jotka ovat hidastaneet hyvien ohjauskäytäntöjen yleistymistä. Jatko-opiskelijat kokivat Aittolan tutkimuksen mukaan kuitenkin selvästi hyötyvänsä sopivasta ohjauksesta, ja edellyttivät ohjaukselta sekä ammatillisuutta että henkilökohtaisuutta.

Ria Karhila kokee huimausta, jos hän ajattelee, että hänen pitäisi opettaa aloitteleville kollegoilleen jotain. Hänen opettamisensa on enemmänkin kokemuksen jakamista, kertomista, tarinoita omalta työsaralta, omista virheistä, epävarmuuksista ja onnistumisista. Hän kertoo, että ei ole lainkaan varma siitä, että kykenee opettamaan, mutta sen sijaan hän haluaa myötälää, ymmärtää ja kertoa mielipiteensä. Kyse on pitkälti keskinäisen suhteen ja luottamuksen syntymisestä ja toisaalta, jokaisessa työkokemuksessa tapahtuu jonkinlaista oppimista.

Tutkimusten mukaan oppipoika-järjestelmään pääsy on ollut tyypillistä esimerkiksi Nobel-palkinnon saajien tutkimusuralle. Keskeisintä tällaisessa mentorointisuhteessa ei ole tietojen hankkiminen, vaan mahdollisuus nähdä läheltä, kuinka mestari toimii, ajattelee ja etenee tutkimustyössään. Ohjaussuhteen suurin hyöty on siinä, että ohjattavalle kehittyy laajempi tutkimuksellinen orientaatio, johon sisältyy kyky arvioida tutkimustyön laatua. Mentorin tehtäväksi asetuu myös vahvistaa ohjattaviensa arvoja, normeja ja minäkuva.

Jos mentorointi ymmärretään ohjattavan saatamiseksi läpi siirtymäriitin, ohjattavan matkaan kohti akateemista opinnäytettä voidaan yhdistää entistäkin värikkäämpiä kielikuvia. Siirtymävaiheelle ovat ominaisia älylliset kriisit, odottamattomat kilpailut, vihollisten kohtaaminen, emotionaaliset ristiriidat, epäonnistuminen ja mahdollisuudet itsensä pettämiseen. Ohjauskirjojen mukaan on surullista, että tieteellisiä jatko-opiskelijoita kuvaa tyypillisesti vakavuus, jopa synkkyys, vaikka mielen kehitys ja luova tutkimustyö edellyttävät mielikuvitusrikkautta ja leikillisyyttä. Mentoroinnin tuominen opiskeluun voi parhaimmillaan tukea juuri luovuuden ja leikin säilyttämistä työprosessissa.

Opastaja tulee ulkoa

Mikko Bruun puhuu vähintään odotuksen ajan kestävästä prosesseista. Työnohjaussopimus tehdään työyhteisöjen kanssa vuodeksi kerrallaan. Jos johtaminen nähdään oman persoonan käyttämiseksi ja työnohjaus ammattilaisen identiteetin kehittämiseksi, työnohjaus vaatii säännöllisyyttä ja riittävästi aikaa. Silloin ainoa todellisen motivaation lähde on, että työntekijä haluaa työnohjaukseen vapaaehtoisesti. Miten kohtaan ihmisiä, miten kohtaan itseni – vasta näistä syntyy jaksaminen.

Mentorointiin, työnohjaukseen ja opettamiseen liitetty seniorin ja nuoren tai mestarin ja hänen oppilaansa suhde voidaan siis hyvin pelkistää subjektin ja hänen auttajansa liitoksi, jossa onnistuminen näyttää tarinan logiikan mukaan edelleenkin vaativan jopa yliluonnollisia ulottuvuuksia, kuten onnistunutta henkilökemiaa. Toimijoiden suhteen rakentuminen edellyttää yhtä hyvin tarinoissa kuin mentorointikirjallisuudessa sellaisia tarinaan kuuluvia funktionaalisia tekoja kuin 1) valintaa, 2) sitoutumista ja 3) näiden kahden onnistumista vahvistavia rituaaleja kuten säännöllisiä tapaamisia.

Eero Holstila kertoo, että ainakin hänen tapauksessaan mentoroinnin käytännöt olivat sellaisia, että aktorit olivat mentorille täysin tuntemattomia. Hän itse, sosiologi, sai mentoroitavakseen kaksi täysin eri alan ihmistä.

Hyvän mentorointisuhteen kulmakivet vertautuvat nekin hyvin klassisiin tarinoihin. Esimerkiksi metaforalla ”mentoroinnin epäselvät tavoitteet”, tai ”mentorin ja aktorin pitkät välimatkat” voidaan hyvin viitata tarinoissa esiintyvään matkaan, jonka sankari joutuu käymään läpi löytääkseen aarteiden tai pelastaakseen yhteisön tuhoutumiselta. Metafora ”luottamuspuola” liittyy toimijoiden välisiin epäselviin suhteisiin, joiden paljastuminen toiminnan kautta on usein tarinan ydinaineista. Mika Aaltonen ja Titi Heikkilä toteavat, että johtamisessa tarinoita käytetään pelkistämään asioiden välisiä suhteita ja tarinoiden avulla voidaan selkeyttää tarvittavien tekojen, toimenpiteiden ja tavoitteiden toteutumisen välinen yhteys.

Mentori näyttää siis olevan jo aivan alkukuvastaan lähtien erityisen valikoitumisprosessin ja erityisten laadullisten ominaisuuksiensa avulla löytyvä **uusi ja yllättävä henkilö**. Sekä pohjoisamerikkalaisessa että eurooppalaisessa suuntauksessa korostetaan, että mentori tulee oman työyhteisön ulkopuolelta. Luovan talouden olosuhteissa mentorointi on siis menetelmä, joka, toisin kuin valmentavaan johtamiseen ja esimerkiksi prosessijohtamiseen liitetty kehityskeskustelu, on jo alun perin rakennettu ja tarkoitettu organisaatorajojen ylittämiseen. Tämä näkyy myös toiminnalle asetetuissa päämäärissä, sillä mentorin etsiminen ja löytäminen voi kirjallisuuden mukaan johtaa myös siihen, että aktori rohkaistuu lähtemään pois nykyisestä työpaikastaan.

Yhteisessä matkassa kohti tuntematonta on kysymys klassisten tarinoiden ja taiteen toistuvasta perusasetelmasta, suostumisesta toisen johdattamiseen ja johdatetuksi tulemisesta. Matka-metaforassa näyttää korostuvan sana dia-logos, välissä oleva.¹⁷ Mentorointi on siis eräänlainen välitila, johon näyttää välttämättä liittyvän kumppanuus ja valintojen mahdollisuus. Mentorointiin voi hyvin liittyä myös yhteiskunnallisten sfäärien ylittäminen, tieteen- ja taiteenalojen rajojen rikkominen, jota luova talous ja verkostoyhteiskunta edistävät ja edellyttävät.

Dialogi syntyy dialogissa

Eero Holstila toteaa, että mentorointia ei voi olla ilman, että kaksi henkilöä tuo prosessiin oman elämäntilanteensa. Johtamiseen kuuluu management, joka sisältää johtamisen opeteltavissa olevat taidot, mutta aivan yhtä olennaisena leadership, johon kuuluvat ihmissuhdetaidot ja hiljainen tieto. Vain käymällä läpi persoonan kannalta aivan perustavia elämänhallinnan asioita, ajankäytön hallintaa ja keskittymisen ja oravanpyörästä poispääsemisen keinoja päästään hiljaisen tiedon äärelle, ja vasta sitä kautta myös johtamisen käytännöt avautuvat uudella tavalla.

Mentorointiprosessissa kaksi täysin eri työyhteisöstä, organisaatiokulttuurista ja erityyppisestä ammatista tulevaa henkilöä tulee yhteiselle näyttämölle ja esittää siellä yhteisen esityksen, tutustuu toistensa työtapoihin. Prosessi muistuttaa läheisesti Engeströmin kuvamaa yhteiskehittelyyn perustuvan työn prosessia, jossa monimutkaistuvassa, taloutta, palveluita ja luovaa työtä uudella tavalla yhdistävässä mosaiikkimaisessa yhteiskunnassa yritetään jatkuvasti hahmottaa ja halltuunottaa **koordinaation, kooperaation ja kommunikation** kautta uusia yhteisen toiminnan kohteita.

Ria Karhila pitää opettamisen onnellisina hetkinä hetkiä, jolloin opiskelija itse löytää oman persoonallisen tapansa tehdä. Se tarkoittaa, että opiskelija löytää oman äänensä vuorovaikutuksessa ja oman pelottomuutensa kaiken epävarmuuden keskellä. Kukaan ei voi käydä oppimisen tietä toisen puolesta. Toimittajan ja ohjaajan työtä ei voi oppia, ellei ole jonkinlaista kykyä heittäytyä alitajunnan vietäväksi, ellei opi epäonnistumaan, ellei kuuntele kriittisesti ennen kaikkea opettajia. Olisi helppoa, jos voisi oppia vain muiden virheistä, mutta eniten opettavat omat virheet.

Mentoroinnissa, työnohjauksessa ja opettamisessa pyritään käsittelemään ja välittämään hiljaista tietoa. Hiljaisella tiedolla on viitattu organisaation työprosessien kulkuun liittyvään implisiittiseen tietoon, jota ei (vielä) osata artikuloida ja siirtää toisille. Hiljainen tieto on persoonallista ja kontekstiin sidottua, ja sen sanoittaminen, ulkoistaminen abstrakteiksi käsitteiksi ja numeroiksi on hankalaa. Helpommin tiedon sanoittaminen onnistuu, jos käytetään metaforia ja analogi-

oita. Ikujiro Nonaka kuitenkin korostaa, että hiljainen tieto on vieläkin syvemmällä, se on tietoa, joka ei ole suoraan imitoitavissa, matkittavissa prosessista ja organisaatiosta toiseen.

Hiljainen tieto on tyypillistä nimenomaan käsityöläisen työssä, joka liittyy kiinteästi kokemukseen, tekniikkaan ja työn välineisiin. Voidaan ajatella, että juuri hiljainen tieto on ollut sitä erinomaisuutta, jolle koko käsityö ja sen arvontuotanto perustuu. Käsityössä hiljainen tieto kumuloituu kaiken aikaa tekijöille, sillä käsityöläinen pyrkii jatkuvasti luomaan uusia, ainutlaatuisia ratkaisuja suhteessa asiakkaaseen, tuotteeseen, prosessiin sekä tapaan käyttää työn välineitä. Myös Pirkko Anttila on yhdistänyt käsitteen hiljainen tieto nimenomaan käsityöläisammatteihin ja puhunut sen yhteydessä erityisestä taito-tiedosta, jonka englanninkielinen vastine on practical knowledge. Samalla taito-tieto täyttää Anttilan mielestä hiljaisen tiedon ilmaisullisen ulottuvuuden. Voidaan puhua tekijän persoonallisesta käsialasta ja käyttää englanninkielistä termiä personal knowledge. Hiljainen tieto on taitajan, osaajan tietoa, joka on yhteydessä tekijän käsialaan, eikä sen siirtäminen sellaisenaan toiseen yritykseen tuottaisi välttämättä edes tuloksia.¹⁸

Ria Karhila sai yhden opiskelijansa harjoitteluajaksi työtoverikseen. Toinen opiskelija taas tuli valmistuttuaan tekemään entisen opettajansa kanssa yhteistä viikoittaista sarjaa. Tällaisessa tilanteessa opiskelijasta tulee työtoveri, sillä myös häneltä odotetaan mielipiteitä, panosta ja ilmapiirin muokkaamista. Keveän ja mukavan tekemisen on säilyttävä, vaikka tunnit painavat päälle ja kaikki ei suju hyvin.

Martin Buber määrittelee dialogin suhteeksi, jossa syntyy tasaveroisuus Minän ja Sinän välille vastakohtana suhteelle, jossa toinen alistetaan Sen asemaan. Mentorointiin kuuluu ajatus, että dialogi mahdollistaa hiljaisen tiedon siirtymisen. Shustermanin pragmatistisen estetiikan lähtökohdasta voidaan muotoilla, että dialogi on toiminnan näyttämö, paikka jossa itseilmaisuus on mahdollista. Dialogi on turvallinen, tasa-arvoinen suhde, jossa merkitysten muodostaminen tulee mahdolliseksi. Kohtaamisen kieli on ainakin jollakin tasolla ”yhteistä” ja ymmärrettävää, ja hiljaista tietoa on edes mahdollista esittää toiselle henkilölle, joka

myöskin esittää omaa hiljaista tietoaan.

Mihael Bahtin rakentaa jo alun perin dialogin teoriansa kertomuksen rakenteisiin ja draaman näyttämölle. Hän pitää modernin dialogisen romaanin edeltäjänä sokraattisia dialogeja ja menippolaisia satiireja. Jo sokraattisesta dialogista löytyy Bahtinin mukaan sellaisia kerronnan keinoja kuin synkris eli erilaisten näkökulmien rinnastus ja anakrisis eli puhumaan provosointi. Jo sokraattisessa dialogissa sankarit esittävät erilaisia näkökulmia maailmaan. Totuuden ja inhimillisen ajattelun luonne esitetään dialogiseksi ja ideoita koetellaan dialogisesti. Bahtinin mukaan filosofisen näytelmän henkilö, Sokrates, saa kysymyksillään ihmiset paljastamaan hiljaista tietoaan eli vielä jäsentymättömiä ideoitaan. Kohtaamisen paikoiksi Sokrates rakentaa toiminnan näyttämöitä, joissa kaksi laajaa maailmankatsomuksellista järjestelmää saavat puhua itsestään omilla kielillään ja samalla ne asetuvat rinnakkain koettelemaan toisiaan.

Eero Holstillan kokemusten mukaan mentorointi oli ehdottomasti kaksisuuntainen prosessi. Mentorointi aktivoi oman johtamisen analyysia, ja se taas kehittää omaa toimintaa.

Bahtinin polyfoninen maailma, jonka hän löytää Dostojevskin romaaneista, pakenee monologisen maailman kategorioita. Dialogi on hänelle itseisarvo, ilman sitä yksilön subjektiutta ei voi olla olemassa. Bahtinin mukaan Dostojevskin romaaneissa sankarit siis käyvät dialogia keskenään, mutta yhtä hyvin sankarit käyvät päättymättömä dialogia myös itsensä kautta muokaten jatkuvasti identiteettiään. Lopulta dialogi tunkeutuu romaanin jokaiseen sanaan ja tekee siitä kaksiaänisen. Dialogisen maailman ihmiset ovat sisäisesti ehtymättömiä juuri siksi, että he eivät koskaan antaudu määriteltäviksi, he eivät ole joutumassa Sen asemaan. ”Vieraita tietoisuuksia ei voida tarkastella, analysoida ja määritellä objekteiksi, olioiksi. Niitä voi vain puhutella dialogisesti. Niiden ajattelemisen merkitsee niiden kanssa puhumista, muuten ne kääntävät meille objekteiksi muutetun puolensa.” (Bahtin 1991, 106)

Toivon estetiikka avaa suunnan

Eero Holstila ei pidä mentorointiprosessia innovaatioiden luomisen paikkana. Hänen mukaansa innovaatioille on enemmänkin ominaista, että ne syntyvät yllätyksellisesti. Holstilan kokemuksen mukaan mentorointi on ennen kaikkea tukirakenne, joka pitää yllä itseluottamusta ja turvallisuutta. Kun yksilölle syntyy perusturvallisuus, hän uskaltaa myös ottaa suurempia riskejä työssään.

Voidaan siis ajatella, että Bahtinin polyfonisen maailman sisäisesti ehtymättömät toimijat ovat jatkuvasti näyttämöllä, draaman ajassa, oman tulemisensa tilassa ja olennaista niissä on vain suunta, johon ne ovat juuri nyt kehkeytymässä. Mutta vasta dialogiin ryhtyminen, suun avaaminen ja toisen repliikkiin vastaaminen avaa yksittäiselle toimijalle suunnan, johon hän on kehkeytymässä. Näyttämöllä dialogiin osallistuvien näyttelijöiden toiminnan suunta paljastuu vain yksi repliikki kerrallaan, ja jokainen vastaus toisen repliikkiin voi kääntää toiminnan suunnan.

Ria Karhila pitää itseään solmujen avaajana, pulmatilanteiden rauhallisena ratkaisijana ja eteenpäin menon varmistajana. Jos opiskelija ei saa olla rohkea, riskitön työ tuottaa vain keskinkertaista ohjelmaa.

Luova talous yhdellä tavalla määriteltynä voi tarkoittaa merkitysten tulvaa. Pragmatistinen estetiikka ja draaman teoria eivät kuitenkaan ole kiinnostuneita vain siitä, miltä meitä ympäröivä yhteiskunta näyttää. Tärkeintä on se, miten **ihminen yhteiskunnassa toimii ja selviytyy**. Luova talous ja yhteiskehittelyyn perustuva työ edellyttävät uudenlaista toimijaa, ihmistä, joka on oman elämänsä subjekti.

Luovan talouden ja yhteiskehittelyn mahdollisuuksien äärellä elävä ihminen on täydestä syystä toiveikas ihminen, sillä hänen ympärillään näyttää avautuvan äärettömästi valinnan vaihtoehtoja, ja hän voi tehdä loputtomasti löytöjä aina uusien aineettomien arvojen valtamerestä. Dialogin estetiikka ei kuitenkaan ole mosaiikkimaista kaikkialle levittäytyvien rajattomien mahdollisuuksien, tulvan ja diversiviteetin estetiikkaa. Jo mentoroinnin alkukuvassa dialogin mahdollisuudet ovat upeita, koska ne ovat rajattuja, ne näyttäytyvät dialogin itsensä rajaamina.

Dialogin estetiikka on suunnan löytämistä. Dialogi on voi olla esiintymistä **vain yhdelle kerrallaan, vastaamista vain yhteen ääneen kerrallaan, kehkeytymistä vain yhteen suuntaan kerrallaan**. Dialogin toivo, uusi esteettinen kokemus, on läsnä yhdessä eteenpäin vievässä valinnan vaihtoehdossa kerrallaan. Jokainen uusi repliikki sisältää toivon. Toivo on siinä, että elämällä on suunta ja se kehittyy.

Sakari Lankinen löysi mentoroinnin tavoitteiksi elämänviisauden, ystävyuden ja tasavertaisuuden. Heidi Liehu toteaa, että keskustelun virittämiseen kuuluu, että heitetään ilmaan jotain, johon toinen reagoi.

Taiteen tekemisessä ja tutkimuksessa dialogin ja matkan mahdollisuuksista kirjoitetaan samalla tavoin toivon näkökulmasta. Löytäminen ja harhailu, pysähtyminen ja liike, tiede ja taide, valinnan täysi rauha ja valintojen meri ovat läsnä yhtä aikaa. ”Toistemme karttoihin tutustumalla voimme tiedostaa erilaisten tieverkostojen olemassaolon ja nähdä, että vakuuttavasti perusteltuna yksikään kulkusuunta ei sulkeudu pysyvästi.”¹⁹

Mikko Bruunin mukaan työnohjauksella etsitään aidosti läsnä olevaa ihmistä, joka uskaltaa esittää aidosti omia ajatuksiaan. Jos ihminen on aito, se suojaaa häntä epäeettisiltä ratkaisuilta. Toisista voi tulla työnohjauksessa raketteja, ammatilliset päämäärät ja motiivit selkiytyvät prosessin aikana. Toiset ottavat uusia työtapoja työyhteisöön, esimerkiksi vetäytymisen pois työpaikalta kaksi kertaa vuodessa. Syntyy ihmissuhdeverkostoja, työohjauksessa olleet toimivat vuosia toistensa vertaistukena ja soittelevat toisilleen.

Verkostoyhteiskunnan muuttuminen toivon merkityksiä luovaksi taloudeksi edellyttää läsnäolon hetkiä. Työnohjaus ja mentorointi ovat myös tulevaisuuden yhteiskunnan keinoja tukea työn tekijää. Hyvä työnohjaaja tai mentori voi tulevaisuudessa löytyä paitsi oman työyhteisön ulkopuolelta, myös kokonaan toiselta tietämisen tai taitamisen alueelta, tieteestä tai taiteesta. Oleellista on, että ohjaaja on itse kohtaamiseen sitoutunut persoona. Tämän lisäksi hänen on tunnettava yhteiskehittelyyn perustuvan työn ja kulttuuristen merkitysten tuotantoon perustuvan työn tekemisen vaatimukset.

Aineistot

- Kehittämispäällikkö (Yleisradio, radiotoiminta) Mikko Bruunin haastattelu Yleisradiossa 20.4.2005
- Culminatumin toimitusjohtaja Eero Holstilan haastattelu Innopolissa Espoossa 7.4.2005
- Ohjaaja-toimittaja Ria Karhilan sähköposti 20.4.2005
- Porttinen, Katri (2005). Me puhumme onnesta. Mentorointi. Artikkelit lehdessä Talouselämä 11, 24.3.2005, 67–68.

Kirjallisuus

- Aaltonen, M. & Heikkilä, T. 2003. Tarinoiden voima. Miten yritykset hyödyntävät tarinoita? Jyväskylä: Gummerus.
- Adorno, T. & Horkheimer M. 2005. Kulttuuriteollisuus. Valistus joukkohuijauksena. Tiedotustutkimus 27 (4–5), 9–37.
- Aittola, H. 1995. Tutkimustyön ohjaus ja ohjaussuhteet tieteellisessä jatkokoulutuksessa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 111. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Altman, R. 2002. Elokuva ja genre. Tampere: Vastapaino.
- Ammond, J. 2002. Eino Krohn. Teoksessa Kuisma, Oiva (toim.). Suomalainen estetiikka 1900-luvulla. Suomalaisen kirjallisuuden Seura. Tietolipas 184. Jyväskylä: Gummerus, 113–161.
- Anttila, P. 2004. Tiedonhankinnan kanavat ammatillisen asiantuntijuuden edistäjinä. Teoksessa Kotila, Mutanen A. (toim.) 2004. Tutkiva ja kehittävä ammattikorkeakoulu. Helsinki: Edita, 128–160.
- Bahtin M. 1991. Dostojevskin poetiikan ongelmia. Helsinki: Kustannus Oy Orient Express.
- Broms, H. 1984. Alkukuvien jäljillä. Kulttuurin semiotiikkaa. Helsinki, Juva: WSOY.
- Buber, M. 1993. Minä ja Sinä. Juva: WSOY.
- Cussins, A. 1992. Content, embodiment and objectivity: The theory of cognitive trails. Mind 101, 651–688.
- Dewey, J. 1987. Art as Experience. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Engeström, R. 1999. Toiminnan moniäänisyys. Tutkimus lääkärinvastaanottojen keskusteluista. Helsinki: Helsinki University Press.
- Engeström, Y. 2004. Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä. Tampere: Vastapaino.
- Engeström, Y. 1995. Learning by expanding: An-activity-theoretical approach to developmental work research.. Helsinki: Orienta-Konsultit.
- Engeström, Y., Miettinen, R. & Punamäki, R. 1999. Perspectives on Activity Theory. Learning in doing: social, cognitive and computational perspectives. Cambridge: Cambridge University.
- Greimas, A. J. 1980. Strukturaalista semantiikkaa. Suom. E. Tarasti.. Helsinki: Gaudeamus.
- Huhtala, H. 2004. The Emancipated Worker? A Foucauldian Study of Power, Subjectivity and Organising in the Information Age. Commentationes Scientiarum Socialium 64. Saarijärvi: Finnish Society of Sciences and Letters.
- Juusela T., Lillia T. & Rinne J. 2000. Mentoroinnin monet kasvot. Jyväskylä: Yrityskirjat Oy.
- Juuti, P. 2005. Toivon johtaminen. Aavaranta-sarja. Keuruu: Otava.
- Keski-Luopa, L. 2001. Työnohjaus vai superviisaus. Työnohjausprosessin filosofisten ja kehityspsykologisten perusteiden tarkastelua. Oulu: Metanoia-instituutti.
- Nonaka, I. & Takeuchi, H. 1995. The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Polanyi, M. 1966. The tacit dimension. London: Routledge & Kegan Paul.
- Propp, V. 1928/1977. Morphology of the folktale. Austin, London: University of Texas.
- Reitala H. & Heinonen T. 2001. Dramatisoitua todellisuutta. Teoksessa Reitala, H. & Heinonen T. Dramaturgioita. Näkökulmia draamateorian, dramaturgian ja draama-analyysin ongelmiin.

Saarijärvi: Palmenia-kustannus, 9–74.

Räsänen, M. 2003. Kirjeitä sinisestä hatusta. Teoksessa Varto, J., Saarnivaara, M. ja Tervahattu H. (toim.). Kohtaamisia taiteen ja tutkimisen maastoissa. Artefakta 13. Hamina: Akatiimi Oy, 174–183.

Sava, I. 1998. Taiteen ja tieteen kietoutuminen tutkimuksessa. Teoksessa Bardy, M. (toim.). Taide tiedon lähteenä. Stakes julkaisut. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 103–121.

Shusterman, R. 2000. Performing live. Aesthetic alternatives for the ends of art. Ithaca, London: Cornell University Press.

Shusterman, R. 2001. Taide, elämä ja estetiikka. Pragmatistinen filosofia ja estetiikka. Tampere: Gaudeamus

Toivonen V-M. & Asikainen R. 2004. Yrityksen hiljainen osaaminen. Kehittämisen uusi taso. Helsinki: Mielikirjat.

Valpola A. 2003. Kehityskeskustelun mahdollisuudet. Helsinki: WSOY.

Victor, B. & Boynton, A. 1998. Invented here. Maximizing your organization's growth and profitability. A practical guide to transforming work. Boston Mass.: Harvard Business School Press.

Virkkunen, J. 2002. Konseptien kehittäminen osaamisen johtamisen haasteena. Teoksessa Virkkunen, Jaakko (toim.). Osaamisen johtaminen muutoksessa. Ideoita ja kokemuksia toisen sukupolven knowledge managementin kehittelyyn.. Työelämän kehittämisohjelma, raportteja 20. Helsinki: Painopörssi Oy, 11–49.

Volanen, M. V. 2005. Käsityöläistyö työn kehittämisen metodologisena peilinä. Ammattikasvatuksen aikakauskirja 7 (1), 12–23.

Wilenius, M. 2004. Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana. Helsinki: Edita.

Viitteet

- ¹ Mentorointia osaamisen johtamisen keinona esittelevää uudempaa suomalaista kirjallisuutta edustaa Tuulikki Juuselan, Tuula Lillian ja Jari Rinteen kirjoittama Mentoroinnin monet kasvot. Helena Aittolan väitöskirja Tutkimustyön ohjaus ja ohjaussuhteet tieteellisessä jatkokoulutuksessa kartoittaa ohjausta korkeakouluopinnoissa. Työnohjaus merkityksessä supervision -perinteestä kertoo erityisesti Leila Keski-Luopan kirja Työnohjaus vai superviisaus. Kirjan näkökulma painottaa oppimista.
- ² Turun kauppakorkeakoulun Tulevaisuuden tutkimuskeskus selvitti luovan talouden käsitettä Sitran KULTA-hankeessa vuosina 2002–2003. Hanke pohti kulttuurin roolia ja mahdollisuuksia taloudessa ja yhteiskunnassa.
- ³ Tekninen valmius konvergenssiin on sittenkin usein helposti saavutettavissa verrattuna siihen miten haastavaa on työskentely moniammatillisissa tiimeissä ja eri organisaatiokulttuurien ja merkitysten vuoropuhelun ohjaaminen ja hyödyntäminen. Erityisen vaikeaa on luoda teknisten ja kulttuuristen merkitysten vyyhdestä uusi sisältöpalvelu, jossa aidosti ja uudella tavalla hyödynnetään medioiden konvergenssi. Sisältötuotantoyrityksen työntekijän roolien moninaisuutta ja tiimityöhön ja itseohjautuvuuteen perustuvaa johtamistapaa on tutkinut mm. Hannele Huhtala. Voidaan todeta, että uusissa työn organisoimisen tavoissa ollaan vasta alussa ja siksi viipyvät myös toiminnan tulokset, esimerkiksi älyllisesti ja emotionaalisesti haastavat mobiilisisällöt.
- ⁴ Tässä on käytetty lähteinä Shustermanin teoksia Pragmatist Aeshetics: Living Beauty, Rethinking Art (suom. Taide, elämä ja estetiikka) ja Performing life.
- ⁵ Esteettisen elämyksen luonnetta on pohtinut mm. Monroe C. Beardsley, jota on esitelty kirjassa Suomalainen estetiikka 1900-luvulla lähinnä Eino Krohnin kautta. Richard Shusterman päätyy esteettisen kokemuksen luonnetta pohtiessaan sillanrakentajan rooliin, hän väittää, että esteettinen

- kokemus on sekä ylihistoriallinen että historiallinen, ja että se ei missään tapauksessa kuollut modernin myötä eikä sitä voida jättää vain taiteen omaisuudeksi. Taiteen ymmärtäminen vain yhdeksi yhteiskunnan alueeksi, kaunotaiteeksi, sekä kuvastaisi että vahvistaisi Shustermanin mukaan yhteiskunnan jakautumista käytännön työhön ja esteettiseen kokemukseen. Tämän jälkeen oltaisiinkin jo varsin perustavan erottelun tiellä väittämässä, että taide on perustavasti eri asia kuin käsityö ja työn keinot ja päämäärät ylipäänsä voidaan erottaa toisistaan.
- ⁶ Draaman teorian uudelleenpohdintaa kontekstuaalisesta näkökulmasta edustaa Heta Reitalan ja Timo Heinosen toimittama kirja *Dramaturgioita*.
- ⁷ Ohjaaja-toimittaja Ria Karhila on toiminut radion ja television journalistisiin tehtäviin valmistuvien medianomien kouluttajana. Hän kuvaa itseään mentorin identiteetillä työskenteleväksi tv-taitojen eli ohjauksen ja toimittamisen tuntiopettajaksi.
- ⁸ Kehittämispäällikkö (radiotoiminnassa) Mikko Bruunin tehtäviin Yleisradiossa ovat kuuluneet 1990-luvun puolivälistä alkaen toimialan johdon koulutus, tuottajakoulutus ja vapaaehtoisuuteen perustuvat työnohjausryhmät.
- ⁹ Theodor Adornon ja Max Horkheimerin essee *Kulttuuriteollisuus*. Valistus joukkohuijauksena on saanut suomentaja Veikko Pietilän mukaan aseman keskeisimpänä frankfurtilaisten joukkoviestintä- ja massakulttuurirajattelua edustavana tekstinä.
- ¹⁰ Kun rajaan tarkasteluni kulttuuriin merkityksiin, se tarkoittaa samalla sitä että tässä artikkelissa ei pohdita laajemmin, missä määrin siirtyminen luovaan talouteen on palaamista käsityöläisyhteiskuntaan. Tarkastelen käsityöläisyyttä vain siltä osin kuin se liittyy arvon tuottamiseen merkityksillä.
- ¹¹ Bart Victor ja Andrew C. Boynton erottelevat viisi työn historiallista kehitystyyppiä. Käsityö, massatuotanto, prosessiosaaminen ja massaräätälöinti ovat nyt korvautumassa yhteiskehittelyyn perustuvalla työllä. Heidän mukaansa työn kehitystyytit edellyttävät toisiaan siten, että aikaisempi vaihe sisältää sellaista osaamista joka on välttämätöntä seuraavassa kehitystyyppissä eli prosessiosaamiseen ei voida edetä ilman massatuotannon osaamista jne.
- ¹² Uudenmaan osaamiskeskusohjelma Culminatumin johtaja Eero Holstila (1.6.2001–31.12.2005, 1.1.2006 alkaen Helsingin kaupungin tietokeskuksen TIEKEN johtaja) on edistänyt työssään korkeakoulujen ja työelämän kohtaamista. Culminatumin vuonna 2005 laatiman innovaatiostrategian ydin on uusien tietotaito-yhdistelmien synnyttäminen ja vahvistaminen yhdistelemällä julkishallinnon, yritysten ja korkeakoulujen parasta osaamista. Innovaatiostrategian julkilausuttuna painopisteenä on luovan talouden edistäminen edistämällä kulttuuristen merkitysten huomioonottamista pääkaupunkiseudun asukkaiden toimintaympäristön suunnittelussa. Luova talous nähdään keinoksi asukkaiden hyvinvoinnin lisäämiseen.
- ¹³ Sosiaali- ja terveysministeriön lääkintöneuvos, psykiatrian erikoislääkäri Sakari Lankinen pyysi mentorikseen filosofian dosentin, feministin ja kirjailijan Heidi Liehun. Mentorin ja aktorin välissä keskustelua on tässä tulkittu *Talouselämä* -lehden mukaan.
- ¹⁴ Genre- eli lajityyppiteoriassa on päädytty etsimään yhden, kaikkia vastaanottajia miellyttävän genren sijasta genrejä, jotka pystyvät houkuttelemaan yleisökseen useita erilaisia vastaanottajaryhmiä. Esimerkiksi hyvä Hollywood-elokuva tarjoaa useita päällekkäisiä genreja niin, että elokuva kykenee tavoittamaan riittävän suuren yleisön. Johtaminen työssä, jossa työprosessin organisointi liittyy merkitysten tuottamiseen, on merkityksiä luovien ja käsittelevien persoonallisuuksien johtamista ja johtamisen vaatimia valmiuksia kannattaa hakea merkitystuotannon alueelta.
- ¹⁵ Käsitteen määrittelyssä on käytetty Yrjö Engeströmin kokoomateosta, jossa esitellään kehittävän työntutkimuksen viime vuosien lähestymistapoja. Tutkimus pyrkii uusilla tutkimusmenetelmillä haltuunottamaan uusia työn muotoja.
- ¹⁶ Mikko Bruun aloitti alueradion toimittajana,

oli pitkään radion uutistoimituksessa, sitten journalismin opettajana, journalismin lehtorina, UNESCO:n palveluksessa Nairobissa. 80-luvulla hän vieraili useissa eri oppilaitoksissa ja veti uutisten tietokoneistusprojektia sekä Suomessa että Ruotsissa. Tämänäyttypinen projektikeskeinen ja monipolvinen työura odottaa nykyisin media-alalle tulevia nuoria.

¹⁷ Esimerkiksi Inkeri Sava on yhdistänyt dialogin, matkan ja taiteen tekemisen. Matka on edelleen esimerkiksi kaunokirjallisuuden suosituimpia teemoja.

¹⁸ Katso käsityön luonteesta myös Volanen 2005.

¹⁹ Räsänen 2003, 183. Taiteen tekemistä ja sen tutkimista käsittelevä teos Kohtaamisia. Taiteen ja tutkimisen maastossa sisältää useita artikkeleita dialogista ja yhteisestä matkasta.

Luonnon esteettinen arviointi

Malcolm Budd*

Die liebe Erde allüberall

Blüht auf im Lenz und grünt aufs neu!

Allüberall und ewig blauen licht die Fernen!

(Gustav Mahler: Das Lied von der Erde)

Luonto luontona

Mitä merkitsee luonnon esteettinen arviointi? Onko luonnon esteettistä arviointia lainkaan olemassa? Nämä kysymykset viittaavat toisaalta kohteeseen, toisaalta arvioinnin lajiin: kohde on luonto ja laji on esteettinen. Valaisevan vastauksen on siis täytettävä kaksi ehtoa: sen on ensinnäkin rajattava se, mikä on luontoa. Toiseksi sen on perusteltava kuinka näin määritellyn luonnon kentän esteettinen arviointi jäsentyy. Vastauksen ensimmäinen elementti vaikuttaa olevan toisesta riippumaton¹. On kuitenkin selvää, että ensimmäisen on vaikutettava toiseen. Luonnon esteettinen arviointi – siten kuin minä ajatuksen käsirän – on sitä, että luontoa arvioidaan esteettisesti *luontona*.²

Siten käsitykseni mukaan kaikki luonnonesineen tarjoamat esteettiset kokemukset eivät ole luonnon esteettistä arviointia. Luonnon esteettinen arviointi ei ole laajuudeltaan yhtenevä niiden esteettisten tun-

---

*Julkaistu Blackwell Publishing luvalla. Kääntänyt Heli Mäntyranta.

tumien (*responses*³) kanssa, joita luonnonesineet tai luonnosta löytyvän kohteen eri aspektit voivat tuottaa. On pikemminkin niin, että jonkin luonnosta löytyvän aiheuttama tuntuma on luonnon esteettistä arviointia vain, jos se on tuntuma luontoon *luontona*. Tämä taas edellyttää, että luonnon tarjoaman kokemuksen pal-kitsevuuuteen tai ei-palkitsevuuteen liittyy olennaisesti se, että kohde koetaan *luonnon osana*. Jos siis okran-värisen kallion miellyttävä sävy ihastuttaa, mutta ei luonnollisena värinä tai luonnonesineen värinä, tai jos lumikiteen muoto ihastuttaa, mutta ei luonnos-taan syntyneenä, tai kolibrin helmiäisväri ihastuttaa, mutta ei sen siipien ulkonäön vuoksi, niin kokemus on esteettinen ja luonnon aiheuttama, mutta se ei ole luonnon esteettistä arviointia.

Minun käsitykseni mukaan luonnon esteettinen arviointi edellyttää ensinnäkin, että luontoa arvioi-daan luontona, mutta myös, että tämä arviointi ei olennaisesti sisällä luonnon hahmottamista tai kuvit-telemista taideteoksena.⁴ Yksi arvioinnin laji, jonka kanssa luonnon esteettinen arviointi on vastakohtai-nen, on taiteen arviointi. Luonnon arviointi taiteena on muuta kuin luonnon esteettinen arviointi. Jos siis havainnoija suhtautuu luontoon taideteoksena ja kat-soo sitä ikään kuin se olisi taideteos, syntyvä kokemus on esteettinen ja kohdistuu luontoon, mutta ei kuulu luonnon esteettisen arvioinnin piiriin.⁵ On tietysti mahdollista arvioida luontoa *ikään kuin se olisi kau-nis, luontoa esittävä kuva* – luonto maalauksellisenä. Tilanteet, jolloin tämä olisi luontevaa, ovat harvinaisia. Maisemia mahdollisesti lukuun ottamatta, luonto ei yleensä näytä meistä kovalta. Siltä voi kuitenkin näyttää, jos esimerkiksi vallitseva valaistus heikentäisi suuresti kolmiulotteisuuden vaikutelmaa. Muut vas-taavat tilanteet taas vaatisivat sitä, että omaksumme maailmaan nähden aivan poikkeuksellisen asenteen. Sellaiseen luonto ei itse houkuttele. Tämä mahdolli-suus ei ole kuitenkaan olennainen, sillä jos luontoa arvioidaan ikään kuin se olisi kuva, kyseessä ei ole luonnon arvioiminen *luontona*.

Tiivistettynä: minun käsitykseni mukaan luonnon esteettisessä arvioinnissa ei arvioida esteettisesti sitä, mikä on luontoa, vaan *luontoa luontona, ei taiteena*.

Ihmisen väliintulo

On vaikea muodostaa tyydyttävää ymmärrystä luon-non ideasta sellaisena kuin se sisältyy ajatukseen luon-non esteettisestä arvioinnista. Miten tämä idea luon-nosta tulisi ymmärtää?⁶ Tietyissä mielessä kaikki on osa luontoa, sillä eräässä mielessä luonto on kaiken sen kokonaisuus mitä on olemassa. Mutta tämä kai-kenkattava tulkinta ei erota luontoa mistään muusta. Tarvitaankin luonnon sisäinen eronteko, jos luonto ymmärretään tässä kaikenkattavassa mielessä samana kuin 'maailma'.

Luonnonesineet asetetaan usein ihmisen tekemien esineiden vastakohdaksi silloinkin, kun kyse on arte-fakteista, jotka on tehty luonnonesineistä pelkästään niitä muovaamalla. Ihmisen tekemän⁷ ja muun erot-taminen toisistaan jakaa maailman luonnolliseen ja ei-luonnolliseen ainoastaan silloin kun tekemisen ideaan sisällytetään taiteen tai taidon idea, eikä ehkä edes silloin. Ihmiset nimittäin muovaavat toisia ihmi-siä, tavallisesti luonnollisin keinoin, eivät taiteen tai taidon avulla. Ihmisruumis on luonnonesine siitä riip-pumatta, miten ihminen tarkoituksellisesti vaatteita, muovaa tai värittää sitä.⁸ Siten luonnollisen vastakoh-tana ei ole se, mikä on ihmisen tekemää, vaan se, mikä on keinotekoista, ihmisen kekseliäisyyden tulosta.

Mistä luonto koostuu? Siinä on ainakin luonnon *aineita* (kulta, vesi), luonnon *lajeja* (eläimet, hyönteiset, puut, pensaat, kasvit), luonnon *esineitä* (jäävuoret, vuoret, tulivuoret, planeetat, kuut), luonnon *voimia* (painovoima, magnetismi), luonnon *näkymiä* (taivas, auringon nousu ja lasku, sateenkaari, varjot), luon-non *ilmiöitä* (joet, tuuli, sade, lumi, pilvet), elävien olioiden luontaisia *aikaansaannoksia* (linnunlaulu, majavien padot, linnunpesät, hämähäkinverkot, ulos-teet, ruusun tuoksu) ja niin edelleen. Tietyissä mielessä luonto kuitenkin muodostuu yksittäisistä luonnolli-sista asioista, jotka ovat suhteissa toisiinsa. Nämä ovat esimerkkejä luonnosta, sen olemisen laaduista ja 'substansseista', jotka ovat vuorovaikutuksessa keske-nään luonnonvoimien toiminnan kautta. Luonnossa on siis toisaalta yksittäisiä avaruudellis-ajallisia ole-via kohteita (*items*) ja toisaalta olemisen tapoja, joita yksittäiset kohteet ovat edustavat. Lisäksi on voimia, joiden johdosta kohteet vaikuttavat toisiinsa.

Rajoittuuko luonnon esteettinen arviointi yksittäi-

siin kohteisiin ja kohteisiin suhteessa toisiinsa, vai koskeeko se myös laatuja? Itse asiassa tämä kahtiajako ei ole ainoa mahdollisuus. Schopenhauer ei kannatta-nut kumpaakaan mainituista vaihtoehdoista. Hän katsoi sen sijaan luonnon esteettisen arvioinnin – yksittäisen luonnonkohteiden kauneuden arvioinnin – olevan olennaisesti sitä, että arvioidaan luonnon laatuja. Ne hän ymmärsi ei-ajallisiksi kohteiksi, jotka ilmenevät meille lajien yksittäisten esimerkkien havaitsemisessa: emme arvioi yksittäisiä luonnonkohteita tai lajeja *siten kuin ne realisoituvat yksilöiden nimenomaisina muotoina*, vaan itseään luonnon laatuja, jotka ovat tavoitettavissamme havaitsemiemme yksilöiden kautta.

Schopenhauer kuitenkin muotoili tämän käsityksen omintakeisesti: luonnon laadut ovat tilan ja ajan ulkopuolella, mutta ne ovat olennaisesti havaittavia kohteita, objekteja subjektille, 'representaatioita'. Luonnon esteettisessä arvioinnissa olemme aistiemme kautta erityisen voimakkaasti ja vastustamattomasti perillä kunkin esineen edustaman luonnon laadun olennaisesta sisäisestä luonteesta. Kukin luonnon laatu on kaunis.⁹ Schopenhauerin kannasta seuraa, että esteettiseltä kannalta on samantekevää, mitä luonnon laadun esimerkkiä me tarkastelemme. Hän päätteli nimenomaan näin.¹⁰ Esimerkkien väliset erot ovat esteettisesti yhdentekeviä, koska esteettisen tarkastelun tulos on aina sama, nimittäin se, että tulemme tietoisiksi luonnon laadusta itsestään, joka on esteettisen tarkastelun varsinainen kohde.

Vaikka Schopenhauerin ajatuskulku ei ole ehdottoman vakuuttava, se osoittaa, että luonnon ja taiteen esteettinen arviointi on merkittävästi erilaista. Saman luonnon laadun kahdella täsmälleen samanlaisella esimerkillä, kuten kahdella täysin samankaltaisella melonilla, leppäkertulla tai meritaimenella, on oltava itsessään sama esteettinen arvo. Silti kaksi täsmälleen toistensa kaltaista taideteosta saattaa, kuten on usein huomautettu, erota toisistaan taiteelliselta merkitykseltään, jolloin niiden taiteellinen arvo on erilainen.¹¹

Suuri osa maapallon luonnosta ei enää ole luonnon-tilaista, vaan on joutunut alttiiksi ihmisen vaikutukselle. Villieläimiä on kesytetty, uusia kasvilajikkeita on kehitetty valikoivalla jalostuksella, tietyn alueen luontaisia lajeja on siirretty muualle maailmaan, jokia on padottu, merenrantoja on kuivatettu, rinteitä pengerretty, meriä saastutettu, metsiä kaadettu ja niin edel-

leen loppumattomiin. Joissain tapauksissa ihmisen vaikutus on ilmeistä ilman asiantuntijuuttakin, koska se näkyy muokkauksen tuloksissa lyhyelläkin aikavälillä, mutta usein asia on toisin. Joka tapauksessa suuri osa luonnon ympäristöämme osoittaa, niin hyvässä kuin pahassa, ihmisen vaikutuksen: ihmisen tavoitteellinen toiminta on muokannut luontoa vaihtelevassa määrin ja monin eri tavoin niin, että maailman maisemista on luonnontilaisia enää vähän. Niinpä esteettinen kokemuksemme luonnon maailmasta on usein *sekoittunut* – siinä yhdistyvät luonnon esteettinen arviointi luontona ja luonteeltaan vaihteleva lisäelementti, joka perustuu ihmisen suunnitelmaan, tarkoitukseen tai toimintaan.¹²

Johonkin näkymään tai maisemaan voi sisältyä pelkästään luonnonesineitä, vaikka se silti on kokonaan tai osittain ihmisen rakentama tai suunnittelema. Siten katsojan arvioima maailman osa, kuten maisema, saattaa sisältää pelkästään luonnonesineitä, mutta siinä voi silti olla jälkiä ihmisestä, esimerkiksi hedelmätarhoja, vehnäpeltoja tai laitumia, joille on tuotu lehmä. Toisaalta siinä voi olla myös sekä luonnonesineitä että muita, esimerkiksi taloja ja siltoja. Molemmissa tapauksissa esteettinen harkinta joko määrää tai ei määrää ei-luonnollisen elementin luonteen ja läsnäolon. Jos niiden luonne ja läsnäolo arvioinnissa riippuu osaltaan esteettisestä harkinnasta, tämä saattaa ilmetä ei-luonnollisen elementin ulkomuodossa. Se riippuu siitä näkökulmasta, mikä katsojalla sattuu olemaan, esimerkiksi siitä polusta, jota hän kulkee, tai jotenkin toisin.

Tämä kaikki ei silti estä arvioimasta kohdetta esteettisesti luonnollisena vaikka luonnonkohde ei useinkaan ole luonnontilassa tai luonnollisella paikallaan tai elinympäristössään. Se on voinut syntyä ihmisen tarkoituksen kautta tai ihmisen toiminnan tahallisenä tai tahattomana seurauksena. Se voi sisältyä näkymään, joka muodostuu luonnonesineistä, mutta joka ei kuitenkaan ole syntynyt luonnollisesti. Se voi olla ei-luonnollisten esineiden vieressä tai keskellä, tai tullut paikalleen ihmisen, ei siis luonnon, toiminnan kautta. Tämä ei myöskään tarkoita, että kohteen arvioinnin on oltava sekoittunutta. Jonkin kohteen luonnollisuus ei palaudu siihen ovatko näkymän muut piirteet tai kohteen muut ominaisuudet luonnollisia. On mahdollista, tapauksen mukaan, helpommin tai

vaikeammin, keskittää mielenkiinto vain siihen, mikä on luonnollista.

Asian toinen puoli on se, onko näkemämme täysin luonnollista¹³, toinen puoli on se, mitä osaa koko tilanteesta arvioimme. Eläintarhassa ei ole mahdollista arvioida eläintä luonnollisessa ympäristössään. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että on pakko arvioida häkkieläintä – eläintä vangittuna. Päinvastoin: ympäristön voi jättää huomiotta ja arvioida eläintä itseään, tosin vankeuden asettamissa rajoissa. Kun katsoo suihkulähdettä, ei katso luonnollista ilmiötä. Silti voi arvioida luonnon aineeksi katsottavan veden havaittavia ominaisuuksia, erityisesti sen nestemäisyyttä, liikkuvuutta ja sitä, miten se vangitsee valon. Suuressa osassa luonnollista ympäristöämme näkyy ihmisen vaikutus ja yleensä kohtaamme näkymiä, joihin sisältyy erilaisia ihmiskäden tuotteita. Seurauksena on yksinomaan se, että jos luonnon esteettisen arvioinnin halutaan olevan *puhdasta*, se on repäistävä irti kaikesta luontoon kohdistetusta suunnittelusta, erityisesti, jos suunnittelun päämäärä on ollut taiteellinen tai esteettinen vaikutelma.¹⁴

Kaksi lukutapaa

Jos luonnon esteettinen arviointi on luonnon esteettistä arviointia *luontona*, mitä tarkoittaa ilmaisu 'tuntuma luontoon *luontona*? On kaksi ilmeistä mahdollisuutta lukea tätä ilmaisua. Kutsun niitä seuraavassa sisäiseksi ja ulkoiseksi käsitykseksi. Edellisen tuottaa ilmaisun vahva ja jälkimmäisen heikko lukutapa. Ulkoinen käsitys on ongelmaton. Tässä heikossa lukutavassa ajatus ymmärretään pelkästään negatiivisella tavalla: tuntuma luontoon luontona on pelkästään tuntuma luontoon, ei minään sellaisena, mikä on luonnon vastakohta – esimerkiksi taiteena tai artefaktina. Tällöin ei siis ei ole olemassa mitään ajateltua merkitystä tai funktiota, joka pitäisi ymmärtää.¹⁵

Vahva lukutapa vaatii enemmän: tuntuma luontoon luontona on tuntuma luontoon, ei pelkästään '*ei* taiteena tai *ei* artefaktina', vaan 'sen luonnollisuuden perusteella'. Tästä seuraa, että kun on kyseessä esteettinen tuntuma luonnon kohteeseen (*item*), kohteen luonnollisuus rakentuu osaksi arviotamme, siis sitä mitä arvioimme. Se muodostaa kokemuksen perus-

tan – vahvistaen, heikentäen tai muutoin muokaten kokemusta. Toisin sanoen: toisaalta 'olla luonnollinen' saattaa tarkoittaa '*ei* sellaisena, minkä on suunnitellut ihminen tai muu älyllinen laji', jolloin kohteen tietty puolet on katsottava *merkityksettömiksi* arvioinnin kannalta – kuten se, että kohde on artefakti, erityisesti taideteos ja siten kaikki ne muut kohteen ominaisuudet, jotka sen olemisessa taideteoksena tai muunlaisena artefaktina ovat välttämättömiä ehtoja. Toisaalta vaatimuksen 'olla luonnollinen' voitaisiin ymmärtää tarkoittavan, että arvioinnin on *perustuttava* kohteen luonnollisuuteen. Tässä tapauksessa kohteen ulkonäköä matkiva, mutta ei-luonnolliseksi koettu näköiskappale, ei ajaisi samaa asiaa.

Vahvan lukutavan edellyttämä vaatimus voi synnyttää epäilystä siitä, onko luonnon esteettinen arviointi mahdollista.¹⁶ Miten esteettinen tuntuma voisi perustua sille, että sen kohde on luonnollinen? Kuinka se, että kohde on luonnollinen, voi olla osa tai tulla osaksi sen synnyttämää esteettistä tuntumatta? Vastaus on pääpiirteiltään yksinkertainen. Onhan nimittäin yleinen totuus, että asiointilat ja prosessit ilahduttavat tai muutoin liikuttavat meitä *tiettyjen käsitteiden tai kuvausten nojalla*.¹⁷ Kuvaukset, joiden nojalla me koemme jotain, vaikuttavat varsinaisesti siihen, minkä luontoinen tuntumamme on. Siten myös se, että koemme jonkin olevan luonnollista, voi liittyä olennaisesti siihen, mitä tunnemme sitä kohtaan. Jos tämä tunne on kohteen herättämän esteettisen tuntuman osa, se perustuu siihen, että kohde on osa luontoa.

Pohtikaamme esimerkiksi linnunlaulun esteettistä arviointia. Mikä on ihailun aihe – mikä meitä siis ihastuttaa – kun ihailemme esteettisesti linnunlaulua *linnunlauluna*? Kuten aina kun arvioidaan esteettisesti ihmiskäsin koskematonta luontoa, linnunlaulun arviointi on vapaata tietystä ymmärtämisen reunaehdosta, nimittäin sen taidemerkityksen ymmärtämisestä. Tällä en tahdo sanoa, että, jos jotakuta miellyttää lintujen laulun kuuntelu, hän kokee esteettistä mielihyvää vain, jos kuulee äänet pelkkinä äänikuviaina. Päinvastoin, hän kuulee äänet *ruumiintoimintojen apuvälineettöminä aikaansaannoksena*, 'ääninä', 'vihellyksinä' tai 'liverryksinä'. Mutta niitä ei kuulla niin, että taiteellinen pohdinta olisi tarkoituksellisesti muovannut niitä. Ihailemme laulurastaan laulun näköjään loputonta ja vaivatonta vaihtelua –

esimerkiksi korkeuden, sävyn, voimakkuuden, rytmin ja alukkeiden vaihtelua. Emme siis arvioi sitä taiteellisuuden tuotteena tai rakennelmana, jonka perustana olisi sen taiteellista tehoa koskeva pohdinta.

Laulu koostuu sarjasta rytmillisiä fraaseja, ja eri jaksot eroavat toisistaan siinä, montako samanlaista fraasia kuhunkin jaksoon sisältyy ja minkä luontoisia ne ovat. Fraasit vuorostaan koostuvat määrältään, kestoltaan, sävyltään, korkeudeltaan ja voimakkuudeltaan vaihtelevista äänistä. Fraasit seuraavat toinen toistaan, mutta eivät koskaan tunnu pääsevän päämäärään, kertakaikkiseen loppuun. Sen sijaan ne jatkuvat epämääräisen ajan tavalla, joka ei vaikuta kokonaisuudessaan merkitykselliseltä. Toisin sanoen kuulemme laulun ennakoimattomana, näköjään satunnaisena fraasien kokoelmana. Huomattakoon, että esteettisen kuulijan ei ole välttämättä pakko jättää huomiotta linnunlaulun varsinaista tarkoitusta eli reviirin osoittamista ja mahdollisesti parin löytämistä. Saattaa jopa olla mahdollista arvioida laulua, ei pelkästään ‘musiikkina’, vaan toimintana, joka sopii erityisen hyvin houkutelufunktioonsa. On kuitenkin vaikea nähdä, miten tällainen sopivuuden kokeminen saattaisi ensinkään perustua varmaan tietoisuuteen siitä, millaista on olla laulurastastyyttö.¹⁸ Mutta jos jätetään tämä mahdollisuus huomiotta, rastaan laulu kuullaan jonain, mitä on sinänsä miellyttävää kuulla, irrallaan tehtävästään houkutella vastakkaista sukupuolta. Esteettisen ihailun kohteena ovat äänet *sikäli, että ne ovat ‘luontaisesti’ lähtöisin elävästä, tuntevasta olennosta*, tarkemmin sanoen linnusta.¹⁹

Tähän esimerkkiin tutustuttuamme voimme palata epäilijöille esitettyyn pääpiirteittäiseen vastaukseen ja lisätä siihen yksityiskohtia. Tietyssä mielessä se, mitä koemme, kun koemme jonkin kohteen jonkin kuvauksen nojalla, ei ole samaa kuin se, mitä koetaan, jos sama kohde koetaan toisen, ensimmäisen kanssa ristiriidassa olevan kuvauksen nojalla. Toisin sanoen siihen, miten koemme jonkin kohteen, vaikuttaa se, *minä* se koetaan. Kokeminen tietyn kuvauksen nojalla on fenomenologialtaan erilaista kuin kokeminen jonkin toisen, erisuuntaisen kuvauksen nojalla. Lisäksi kuvaus, jonka nojalla jotain koetaan, rajoittaa ominaisuuksia, joita kohteesta voi tulla havaittavaksi, ts. joita se voi ilmentää kyseiseen kuvaukseen sopivana. Siten jonkin kuvauksen nojalla koettavissa olevat

kohteen ominaisuudet eivät ehkä ole koettavissa toisen kuvauksen nojalla. Näin ollen ei ole vaikea hyväksyä sitä, että idea luonnon herättämästä tuntumasta olisi sen *luontona* herättämä tuntuma. Siten luonnon esteettisen arvioinnin ajatukseen kohdistuva epäily tulee keskittää nimenomaan siihen, onko mahdollista kokea *esteettinen* tuntuma luontoon luontona. Mutta se, miten helppoa tai vaikeaa luonnolle tai tietylle luonnon kohteella on täyttää tämän sisäisen käsityksen edellytykset, riippuu siitä, mikä käsitys meillä on esteettisestä tai tarkemmin sanoen esteettisestä tuntumasta johonkin. Siten on tarpeen selvittää käsitystä esteettisestä tuntumasta.

Ominaisuuksien eheys

Mikä tekee tuntumasta *esteettisen*? Onko se tuntuman oma luonne vai niiden piirteiden luonne, joiden johdosta se syntyy? Mikä on esteettistä arviointia ja mikä taas ei-esteettistä? Mikä on välttämätöntä ja mikä on riittävää, jotta jonkin kohteen herättämä tuntuma olisi esteettinen tuntuma? Esteettisen käsitystä on yritetty tavoittaa monin tavoin. Tällöin on keskitytty pohtimaan, mikä on esteettistä arvottamista, mitkä ovat esteettisiä ominaisuuksia, mikä on esteettinen kokemus, mielihyvä tai tunne, tai jotain muuta esteettisyyden puolta.

Ehkä esteettistä tulisi selvittää siltä kannalta, mikälaista on se esteettisen tuntuman ytimessä oleva arvottaminen, jolle tuntuma perustuu. Selvittämisen voisi ryhtyä myös siltä kannalta, mihin ominaisuuteen tai ominaisuuksiin – kuten kauneus, ylevyys, sulous – esteettisyys muodostaa tuntuman. Muita mahdollisuuksia olisi esimerkiksi tuntuman fenomenologiaan tai hedonistiseen tai affektiiviseen luonteeseen liittyvät kysymykset. Edelleen olisi mahdollista selvittää millaisen tuntuman – positiivisen, negatiivisen tai välipitämättömän – herättävät esimerkiksi välittömästi havaittavat piirteet, ilmetessään havainnoitsijalle, jolla ei ole kuin havaintoon perustuvaa tietoa kohteesta tai kohteen ‘muodosta’. Kummassakin tapauksessa tuntuma perustuu kohteen ulkomuotoon eikä siihen, mitä se varsinaisesti on. Eräs mahdollisuus olisi selvittää millaista tuntumaa herättää ja pitää yllä kohteeseen nähden omaksuttu asenne (‘esteettinen asenne’) tai

arvo, 'esteettisen arvo'. Kenties näitä ehdotuksia voisi tarkastella jonkinlaisina yhdistelminä.²⁰ Tämänlaatuiset yritykset eivät välttämättä vakuuta, jos ne nähdään yrityksinä tavoittaa jokin yleisesti ja esiteoreettisesti tunnustettu käsitys esteettisestä. Eikä asia edisty, jos pelkästään sanotaan, että esteettisen idea, siten kuin se yleisesti ymmärretään, ei sisällä ydintä, vaan kattaa rajaamattoman joukon heterogeenisia tuntumia.

Sekä arkipuheessa että filosofiasa esteettisen idea on tosiaan liian epämääräinen ja moninainen, jotta siihen kannattaisi kohdistaa tarkkaa huomiota. Siten voimme enintään toivoa, että kuvaus tavoittaa sellaista, mikä sanotuksi tultuaan tuntuu keskeiseltä ainakin yhdelle idean tavanomaiselle käsitystavalle. Kuvaus suhtautuu siis puolueettomasti taiteen ja luonnon suhteelliseen merkitykseen tai ensisijaisuuteen estetiikassa. Se sopii yhteen sen kanssa, miten itse koemme luonnon, taiteen ja muut esteettisesti kiinnostavat kohteet.

Tällä tavoin muotoiltu, houkutteleva esteettisyyden käsitys määrittelee tuntuman esteettiseksi sikäli kuin se suunnataan kohteen koettuihin ominaisuuksiin,²¹ sen elementtien luonteeseen ja järjestykseen tai sen osien tai ominaisuuksien välisiin suhteisiin. Esteettisyyteen saattaa liittyä koettu positiivinen tai negatiivinen tuntuma kohteeseen, vaikka sitä tarkastellaan omana itsenään. Sitä ei siis tällöin tarkastella siinä mielessä, miten se tyydyttää tai ei tyydytä jo ennalta syntynyttä halua.²² Tuntuman tulisi määrätä se, onko kohteen kokeminen sinänsä itsessään palkitsevaa vai epämiellyttävää.

Tällaista käsitystä voidaan soveltaa luontoon ja taiteeseen, sen puitteissa on mahdollista arvioida esteettisesti urheilua, jonglöörin taitoja, sirkusnumeroita, huonekaluja, vaatteita, viinejä, autoja, koneita ja kaikenlaisia työkaluja ja paljoa muutakin. Se ei syrji mitään havaittavia ominaisuuksia muiden, etuoikeutettumpien nimissä eikä se rajoita esteettistä kokemusta vain muutamiin kategorioihin - kuten kauniin ja ylevän kokemuksiin.²³ Tällä kerralla ei merkitse mitään, vaikka käsityksen ei arveltaisi kattavan esteettisen tuntuman koko luonnetta tai vaikka sitä pidettäisiin kehnompänä kuin jotain vaihtoehtoista käsitystä, kunhan se kuvaa asiantilan sen verran tyydyttävästi, että tuntuman esteettisyys voidaan kohtuullisesti arvioida.

Luonnon luonto

Nyt ymmärrämme idean 'tuntuma luontoon *luontona*', siis sisäinen käsityksen tästä tuntumasta, sekä myös *esteettisen* tuntuman idean. Jos liitämme nämä kaksi ideaa yhteen, saamme idean siitä, millainen on esteettinen tuntuma luontoon luontona. Itse asiassa tässä on kyse luonnon-kohteen synnyttämän tuntuman ideasta, joka perustuu kohteen luonnollisuuteen – siihen, että se on osa luontoa tai että se on tietynlainen luonnon kohde. Se tarkastelee luonnon osia tai puolia siten kuin ne ovat kohteessa jäsentyneinä tai suhteessa toisiinsa. Kohde itsessään koetaan palkitsevana, ei-palkitsevana tai epämiellyttävänä, jolloin tuntuman hedonistinen luonne on "intressitön". Kysymys kuuluukin, voiko – ja jos voi, niin miten – luonto tai tietty luonnonkohde olla tällaisen tuntuman intentionaalinen kohde. Voiko se, että jokin on luonnollista tai tietynlainen luonnonkohde, olla perustana siihen kohdistuvalle esteettiselle tuntumalle, ja millä tavoin?

Se, miten kohteen luonnollisuus – pelkästään se seikka, että kohde on luonnollinen, eikä se, että se on tietynlainen luonnonkohde – voi sinänsä varsinaisesti olla siihen kohdistuvan esteettisen tuntumien perustana, on erittäin rajallista.²⁴ Kaikille luonnonesineille on luonnollisuuden kautta yhteistä ainoastaan se negatiivinen piirre, että ne eivät saa olla ihmisen taidon tai suunnitelmien tuotetta. Tämä jättää mahdolliseksi vain sen ihmettelemisen, että jokin *näin* kaunis, miellyttävä tai merkittävä – esimerkiksi sateenkaari tai neidonhiuspuun kiehtova, viuhkan muotoinen lehti – on luonnon synnyttämä. Jos siis idea 'luonnon esteettinen arviointi luontona' - sisäisen käsityksen mukaan - on itsessään johdonmukainen ja luonnon esteettisellä arvioinnilla voi olla vankempi perusta kuin pelkästään sen kohteen luonnollisuus, on luonnonkohteella oltava puolia tai ominaisuuksia, joiden johdosta sitä voidaan esteettisesti arvioida luonnollisena. Millaisia ominaisuuksia nämä voivat olla?

Luonnossahan esiintyy hämmästyttävä määrä hyvin erilaisia asioita – eläviä, elottomia, tuntevia, tunnottomia, animaalisia ja ei-animaalisia ja niin edelleen – ja luonnon esteettinen arviointi sulkee sisäänsä kaiken luontoon sisältyvän,²⁵ usein useammalla kuin yhdellä tavalla. Mukana voi olla joko yksi aisti tai useita yhdessä. Voimme keskittyä yhteen luonnonkohteeseen.

seen, joka lepää tai on liikkeessä, hetkellisesti tai jonkin ajan kuluessa, tai jonkin luonnonkohteen aikaansaannokseen, tai luonnonkohteiden yhdistelmään, tai luonnon prosessiin tai sen tarjoamaan näkymään tai vaikutelmaan kuten muuttuvaan, esimerkiksi hitaasti hälvenevään sumuun tai auringon nousuun tai laskuun. Siten olisi poikkeuksellisen haastavaa ja luultavasti turhaa pyrkiä luotteloimaan tyhjentävästi niitä piirteitä, joiden suhteen luonnonkohteita voidaan arvioida esteettisesti luontona. Pyrkimyksen peruseriaate on kuitenkin selvä. Keskeinen kysymys on, mitä esteettisen arvion kannalta mahdollisia piirteitä – itsessään tai siinä mielessä, mitä ne tuovat esteettiseen kokonaisvaikutelmaan tai -rakenteeseen – voisi sisältyä kohteeseen siksi, että se on luonnollinen tai on tietynlainen luonnonkohde? On siis tarpeen määritellä piirteet, jotka voivat olla mukana esteettisessä arvioinnissa, onpa tämä positiivista tai negatiivista, ja jotka liittyvät kohteeseen vain siksi, että se on tietynlainen luonnonkohde.

Tällaisista piirteistä voi helposti luetella esimerkkejä. On muun muassa piirteitä, jotka voivat liittyä johonkin vain siksi, että se on elämänmuoto. Elävällä olennolla on oma historiansa, se kasvaa ja taantuu, saa ravintoa ympäristöstään, on luonnonvoimien armoilla, se saattaa reagoida vuodenaikojen vaihteluun tai ennakoita niitä, sen ulkomuodon määräävät luonnon prosessit ja sen omat sisäiset rakenteet. Siten sen tila voidaan tiettyinä hetkenä nähdä kehitysvaiheena, jossa se kukoistaa tai kuihtuu, tarvitsee jotain tai maatu, ja on eri tilassa kuin aikaisemmin tai myöhemmin. Jos siis luonnonkohde on puu, sen muoto voidaan nähdä sen sisäisen luonnon, iän, elinympäristön sekä suopeiden tai vihamielisten luonnonvoimien määräämäksi. Minä tahansa hetkenä vuodesta voidaan sanoa, että sen tilan määrää vuodenaikojen rytmi.

Siten esteettinen havainnoija voi ihailla esimerkiksi sen kukkien ulkonäköä, mutta myöskin sitä, mitä ne paljastavat. Hän voi kokea puun kukinnan elämän uusiutumisen kauniina ilmentymänä, jonka on saanut aikaan kevään tulo. Hän voi ihmetellä tapaa, jolla puu on ominaisluontonsa rajoissa sopeutunut kasvupaikan, ympäristön ja ilmaston ehtoihin. Toisaalta monet piirteet ovat mahdollisia vain kohteelle, joka on tunteva ja kykenee liikkumaan. Esimerkiksi vain tuntevien olentojen voidaan katsoa tarkastelevan tai

muuten havaitsevan maailmaa ja erityisesti tajuavan toisen olennon läsnäolon, ja sitä kautta kykenevän tutkimaan, metsästämään, sukeltamaan, kiistelemään reviiereistä tai ryhtyvän kosiskeluun. On myös tiettyjä liikkumistapoja, jotka liittyvät vain tunteviin olentoihin, esimerkiksi gasellin sirot hypyt. On erikseen vielä tiettyjä liikkumistapoja, joihin pystyvät vain tietynlaiset tuntevat olennot, esimerkiksi lintujen monenlaiset lentotyylit.

Nämä tarjoavat mahdollisuuden erityislaatuiseen esteettiseen mielihyvään – esimerkiksi voimme ihailla saukon telmintää, kisailevaa delfiniparvea tai ketunpojan uteliaisuutta. Tuntevilla olennoilla on sen luonnon määräämät elintavat. Lisäksi sekä tuntevien että ei-tuntevien elollisten olentojen, esimerkiksi eläinten tai kasvien osilla on luonnolliset tehtävänsä. Kussakin eri tapauksessa esteettinen mielihyvä voi perustua sopivuuden ideaan: näiden elollisten olentojen osia voidaan pitää ilmeisen tai hämmästyttävän sopivina omiin tehtäviinsä, erityisesti tietyssä ympäristössä ja ilmastossa. Olennon voidaan nähdä sopivan elintapoihinsa täydellisesti.²⁶

Kuten nämä esimerkit osoittavat, ei ole sinänsä vaikeaa määritellä luonnon esteettisen arvioinnin käsitettä: valittiinpa mikä tahansa käsitys tuntumasta luontoon luontona, 'luonnon esteettisen arviointi luontona' -idea on johdonmukainen. Luonnon esteettinen arviointi voidaan vankasti perustaa ominaisuuksille, jotka liittyvät kohteisiin sen takia, että ne ovat tietynlaisia luonnon kohteita.

Tiedon merkityksestä

Luonnon esteettisen arvioinnin ideaa voidaan edelleen selventää ratkaisemalla eräät toisiinsa liittyvät kysymykset, jotka koskevat luonnon kohteiden tunnistamista, niiden luonteesta vallitsevaa tietämättömyyttä, erehtymistä niiden suhteen ja 'luonnontieteellisen' ymmärtämisen relevanssia. Millaista luonnon ymmärtämistä edellyttää luonnon oikea ja täysi esteettinen arviointi? Onko meillä oltava luonnontieteilijän tieto – luonnontutkijan, geologin, biologin ja ekologin?²⁷ Jos jotain koetaan niin, että se ymmärretään luonnontieteellisesti, syventääkö tai edistääkö tämä sen esteettistä arviointia? Onko esteettisesti väliä sillä, kokeeko

jotain oikein sillä tavoin, että tajuaa sen olevan tietynlainen luonnonilmiö tai kuuluvan lajiin²⁸? Onko väliä, vaikka kokisi virheellisesti jonkin kuuluvan johonkin lajiin? Merkitseekö se mitään, että ei erehdy arviomastaan lajista, vaan on vain tietämätön siitä?²⁸

Selvästikään pelkkä kyky tunnistaa kohteet jonkin lajisiksi niiden ulkomuodon perusteella, siis kyky luokitella ne joko 'arjen' tai joihinkin 'tekniisiin' kategorioihin (nimetä esimerkiksi pilvet), ei sinänsä anna kokijalle sen parempaa kykyä arvioida luontoa. Arvio voi olla kylläkin tulosta suuremmasta, hienommasta tai rikkaammasta luonnon piirteiden tajusta, tai se voi edistää tai helpottaa laajempaa ymmärrystä.³⁰ Kuitenkin joissain tapauksissa tietämys ilmiön luonteesta – ei siis vain kyky tunnistaa kyseessä oleva tapaus – voi ratkaisevasti muuttaa luonnon herättämää esteettistä kokemusta. Ihmisillä voi olla hatarammat tai vankemmat tiedot näiden ilmiöiden luonteesta. He näkevät tai muuten havaitsevat ne vallitseviin käsityksiin nojautuen. Lapsilla on poikkeuksellisen hatarat käsitykset, aikuisilla käsitysten vankkuus taas vaihtelee. Mitä vankempi käsitys, sitä enemmän aineistoa on käytettävissä havainnoitsijan luonnosta saaman esteettisen kokemuksen muuntamiseksi.

Tästä seuraa, että ihmiset voivat tuoda luonnonilmiöiden havainnoimiseensa eri tasoista ymmärtämystä, pinnallista tai syvällistä. Se, jolla on oikeanlainen ymmärtämys luonnosta, voi yhdistää aistinvaraiseen luonnon havainnointiin olennaisempia ajatuksia, tunteita ja kuvia kuin ne, joilla samaa ymmärtämystä ei ole. Esimerkiksi, voimme nähdä tähdenlennon niin, että se on maan ilmakehässä palava meteori. Voimme ymmärtää, että valtavan kraatterin on tuottanut maahan iskeytyvä meteoriitti tai kanjonin uurtanut vuolas joki. Voimme myös nähdä, että vuoren on synnyttänyt suunnaton maanalainen paine, tai että, äärimmäisenä tapauksena, Himalajan vuorijono on syntynyt Etu-Intian niemimaan ja muun Aasian törmätessä yhteen. Voimme ymmärtää, että obsidiaani on nopeasti jäähtyneestä laavasta muodostunutta hiilenmustaa vulkaanista lasia, että stalaktiitit, stalagmiitit ja heliktiitit ovat muodostuneet tippuvan veden sisältämistä mineraaleista, että humalanvieras on muiden kasvien varassa elävä loinen. Ja se, miten kokemus muuntuu, kun siihen liitetään käypää tietoa, avaa mahdollisuuden luonnon esteettisen arvioinnin muunnelmiin ja

esteettisen tuntuman lajeihin, jollaisia ei muutoin olisi tarjolla.³¹

Jos joku katso pilveä ja tunnistaa sen cumulonimbukseksi, hänen esteettinen kokemuksensa ei muutu siitä toisenlaiseksi. Mutta jos hän tämän lisätiedon johdosta näkee cumulobimbuksen alasimen muotoisen yläosan ja repaleisen alareunan *ukkospilvenä*, pilvestä saatu vaikutelma voi muuttua, sillä nyt hän saattaa ehkä kokea pilvessä olevan voimaa ja ajatella, että pilven ovat muovanneet sen sisäiset mahtavat voimat. Tämä voiman kokemus vaikuttaa kokemukseen ja muuttaa esteettisen tuntuman luonnetta. Toinen esimerkki on Linnunrata, *the Milky Way*. Lapsena koimme sen ehkä vain yötaivaan poikki kulkevana valkoisena juovana, joka jotenkin näytti maidolta. Sittem aloimme ehkä nähdä sen poikkeuksellisen tähti-joukkona, mutta emme ymmärtäneet sitä sen suuremmin. Lopulta, kun tajuamme, mitä todella näemme ja miksi sen näemme, kokemus voi muuttua aivan toisen luonteiseksi: nyt koemme Linnunradan näkymänä oman galaksimme ytimeen, ja mielikuvituksen avulla 'näemme' itsemme vähäpätöisen tähden pikku kiertolaisen pinnalla, näkemämme galaksin reunoilla sijaitsevassa kierteisessä haarassa.

Kun siis ymmärrämme oikein, mitä yötaivaalla näkyy, kokemus voi muuntua taivaan poikki kulkevan valkoisen polun näkemisestä niin, että tajuamme oman – sekä kaikkien muidenkin meille tärkeiden ihmisten – aseman maailmankaikkeudessa tavalla, joka ohjaa meitä ymmärtämään, miten pienellä näyttämöllä ihmiskunnan historiaa näytellään, miten marginaalista edes oman galaksimme mittakaavassa on kaikki maapallolla tapahtuva, miten huikaisevasta määrästä tähti-joukkoja tuo galaksi koostuu. Tajuamme samalla olevamme ikuisesti erossa joka ikisestä sivilisaatiosta, joita on muualla avaruudessa kenties lukematon määrä, ja jäävämmä tietämättömiksi niiden luonteesta ja historiasta, vaikka ne olisivat miten kiehtovia. Kun tällaiset ajatukset liittyvät aistihavaintoon, ne yhdessä muuttavat merkittävästi kokijan perspektiiviä ja todennäköisesti tuottavat sen poikkeuksellisen mielentilojen yhdistelmän, jota on kuvattu ylevyyden kokemukseksi.³² Tässä tapauksessa ihmettelyn tunteen, johon yhdistyy haavoittuvuuden kokemus ja oman yksilöllisyyden suhteellisen mitättömyyden kokemus; tässä mielentilassa on sekä myönteisiä että kielteisiä puolia,

jollaista kahtalaisuutta on usein pidetty ylevyyden kokemukselle leimallisena.

En toki tahdo väittää, että ilmiön luonteen tunteminen aina antaa havainnoitsijalle kyvyn muuttaa omaa havaintoaan maailmasta ja syventää esteettistä arviointiaan. Monet meistä tietävät, miten sateenkaari syntyy, mutta kovin monet eivät osaa selittää sivusaateenkaaria. Kummassakin tapauksessa vaikuttaa siltä, ettei selityksen tunteminen synnytä esteettistä kokemusta, joka olisi muutoin tavoittamattomissa. Useimmat meistä tietävät, että veden kemiallinen kaava on H_2O , mutta tiedon johdosta ei veden esteettinen arviointimme sen ihmeellisemmin muutu, esimerkiksi nähdessämme sitä kasteena, sumuna, sateena, lumena, jokina tai koskina. Jotta luonnonilmiön luonteen tunteminen muuntaisi kokijan esteettistä kokemusta, tiedon on voitava läpäistä ilmiötä koskeva havainto tai levittäytyä siihen, niin että kokija näkee sen erillaisena kuin joku, jolla ei ole samaa tietoa. Emme näe vettä tai kuparia eri tavoin kuin ne, jotka eivät tunne niiden luonnetta; emme näe vettä H_2O :na tai kuparia aineena, jonka atomipaino on 29, sillä emme tuo havaintoon tietoa, joka yhdistyisi siihen niin, että kokemuksen sisältö olisi havainnon ja mielikuvituksen kannalta uudenlainen.

Jos kokee havaintovirheen johdosta erheellisesti, että jokin kohde kuuluu lajiin L, esteettinen kokemus on tietysti väärällä perustalla. Erheellisellä kokemuksella, että jokin kohde kuuluu tiettyyn lajiin, ei kuitenkaan ole esteettistä merkitystä, jos ensinnäkään havainnossa ei tapahdu virhettä ja toiseksi erhe koskee vain sitä, että kohteelle annetaan väärä nimi: jos esimerkiksi itse näen kukan täysin selvästi, luulen virheellisesti sitä orkideaksi vaikka se onkin pikarililja, eikä minulla ole mitään laajempaa tietoa tai uskomuksia kummastakaan lajista. Olettakaamme kuitenkin, että havainnoitsijalla on jotain käypää tietoa kahdesta lajista ja hän erehtyy lajista, johon jokin yksilö kuuluu, eikä erhe perustu havaintovirheeseen. Tässä tapauksessa kohteeseen liittyy tavallisesti monia piirteitä, joihin voi reagoida esteettisesti ilman erhettä, siis luonnonkohteen eri piirteiden pohjalta, vaikka onkin erehtynyt kohteen lajista.³³

Jos kuitenkin arvioi luonnonkohdetta esteettisesti siinä mielessä, että se kuuluu lajiin L, vaikka se ei ole lajia L, silloin arviointi on tässä suhteessa virheellisellä

perustalla ja virheestä tietoiseksi tuleminen romuttaa arvioinnin *siltä* osin. Se ei nimittäin ole enää kokijan tavoitettavissa tämän kohteen yhteydessä, ja hänen on luovuttava erheellisenä siitä nautinnosta tai innosta, jonka väärin ymmärtäminen on tuottanut. Väärä tunnistus saattaa joka tapauksessa johtaa esteettiseen kapeutumiseen. Jos koettava luonnonkohde tunnustetaan lisäksi oikein, kokijan ulottuville voi tulla vielä yksi lisäelementti, joka liittyy luonnon esteettiseen arviointiin luontona: kun kohde havaitaan oikeassa valossa, voi esteettiseen kokemukseen sisältyä kaikki se, mikä siinä on väärin tunnistamisenkin vallitessa – sikäli kuin kokemus ei nimenomaan perustunut tähän väärin tunnistamiseen – mutta sen lisäksi siihen voi sisältyä myös muita esteettisesti arvokkaita piirteitä.

Julkaistu

Malcom Budd: The Aesthetic Appreciation of Nature in Aesthetics. 543–553. Aesthetics and the Philosophy of Art – The Analytic Tradition edited by Peter Lamarque and Stein Haugom Olsen. 2003. Blackwell Publishing.

Viitteet

- ¹ Itse asiassa luonnon käsitteen käypää ymmärtämistä ei voi määritellä niin, että esteettiset pohdinnat jätetään kokonaan huomiotta: luonnollisen ja ei-luonnollisen välille saadaan halutulla tavalla ero vain, kun pidetään mielessä, mihin tarkoitukseen sitä vaaditaan.
- ² Tämä ei tietenkään ole ainoa tapa ymmärtää luonnon esteettisen arvioinnin ideaa; se voitaisiin esimerkiksi ymmärtää pelkästään kaiken sen esteettisenä arviointina, mitä luonnossa on käsillä esteettiseen arviointiin – minkä tahansa *luonnon* asian tai ilmiön, johon voidaan kohdistaa esteettinen arviointi. Mutta aivan kuten taiteellinen arviointi on taiteen arviointia *taiteena*, niin luonnon esteettisen arvioinninkin tulisi ymmärtää edellyttävän luonnon arviointia *luontona*. Käynee selväksi, että oma käsitykseni

luonnon esteettisestä arvioinnista edellyttää luonnon arvioimista *tietyn käsitteen nojalla*. Jos omaksumme Kantin ymmärryksen kokemuksesta, jossa jotain pidetään 'vapaasti' kauniina, luonnon esteettinen arviointi on mahdotonta – mikä johtopäätös ei ole ensinkään sopusoinnussa Kantin käsitysten kanssa, kun muistetaan, että hän painottaa sitä erityisesti. Ks. viite 12.

³ Englannin kielen sana *response* <re – takaisin, *spondere* – luvata, on suomeksi mm. vastaus, reaktio tai vaste. Kun kysymys on vasteen ja vastauksen antamisesta luonnon kohteelle, siis *tuntuman* muodostuksesta suhteessa luonnon luontoon, käännämme sanan *response* tuntumaksi (kääntäjän huomautus).

⁴ Täten niiden, jotka pitävät taiteen esteettistä arviointia ensisijaisena, on vaikea sopeutua ajatukseen luonnon esteettisestä arvioinnista *luontona*. Myöhemmin esittämäni esteettisen määritelmä ei aseta sen paremmin luonnon kuin taiteenkaan esteettistä arviointia etusijalle. On tietysti mahdollista tarkastella luontoa taiteen kautta, jolloin esteettisessä arvioinnissa yhdistyvät taiteen esteettinen arviointi ja luonnon esteettinen arviointi luontona. Ks. viite 8.

⁵ Jotkut ovat pitäneet luontoa Jumalan artefaktina ja ihailleet sitä esteettisesti tällaisena luomuksena, niin että arviointiin vaikuttaa merkittävästi käsitys luonnosta Jumalan luomana. Nämä henkilöt arvioivat luontoa artefaktina, mutta eivät siitä huolimatta taideteoksena (ellei ole Jumalan julki tuotu intentio, että sitä tulisi arvioida sellaisena). Luonnon esteettisen arvioinnin voidaan hyvinkin käsittää edellyttävän, ettei luontoa pidetä artefaktina. Tästä näyttäisi seuraavan, että luonnon esteettinen arviointi Jumalan artefaktina jää ulkopuolelle sen, mikä on luonnon esteettistä arviointia luontona. Toisaalta artefakti on normaalisti sellaista, mikä on tehty jostain luonnossa olevasta, ja voidaan hyvinkin katsoa, että luonnon luominen tyhjästä eikä siis jo olemassa olleista luonnonkohteista ei täytä tätä vaatimusta poikkeuksellisen luonteensa johdosta. Siitä huolimatta luonnon esteettinen arviointi Jumalan

artefaktina edellyttää, että luonto on suunniteltu, ja sikäli kuin luonnon katsotaan ilmentävän Jumalan suunnitelmaa, sen arviointi on ratkaisevasti erilaista kuin luonnon esteettinen arviointi luontona.

⁶ Toisessa yhteydessä Hume kirjoitti: 'Vastauksemme tähän kysymykseen riippuu sanan "luonto" määritelmästä, jota monimerkityksisempää ja epämääräisempää ei ole". (David Hume: *A Treatise of Human Nature*, III kirja, osa I, § II)

⁷ 'Ihmisen tekemä' ymmärretään tässä ensinnäkin sukupuolen suhteen neutraalina ilmaisuna, mutta myös sellaisena, mihin sisältyy kaikki muiden, ei-inhimillisten, älyllisten lajien nimenomaisen päätöksen johdosta tekemä, sikäli kuin maailmankaikkeudessa on tällaisia lajeja.

⁸ Sikäli kuin se on ihmisen tekemä artefakti, se on ihmisen toiminnan leimaama luonnonesine, vaikka se ei olisikaan 'esteettistynyt' ihmisen suunnitelman kautta. Tietyssä mielessä ihmisruumis – olipa se tuotettu luonnollisin tai keinotekoisin menetelmin – on luonnonesine siksi, että sen aikaa myöten tapahtuvan kasvun periaate riippuu luonnosta, ei ihmisestä. Samoin kuin tiettyjen muiden luonnonkohteiden, esimerkiksi puiden, ihmisruumiin kasvun kaava on olennainen osa sitä itseään.

⁹ Arthur Schopenhauer: *Die Welt als Wille und Vorstellung*, I osa, § 41, ja 'Zur Metaphysik des Schönen und Aesthetik', § 212, teoksessa *Parerga und Paralipomena*. Schopenhauerin ajatukset luonnon—esineiden luonnollisten yhdistelmien esteettisetä viehättävyydestä, jonka vastapariksi hän asettaa yksittäisen luonnon esineen esteettisen tarkastelun, osoittavat hänen olevan vaikea sopeuttaa oman esteettisen kokemuksensa tuottamia oivalluksia luomaansa metafysiikan ja estetiikan rakennelmaan.

¹⁰ ks. *Die Welt als Wille und Vorstellung*, I osa, § 41.

¹¹ ks. Kendall L. Walton, 'Categories of Art', *The Philosophical Review*, LXXIX [1970] ja Arthur C. Danto, *The Transfiguration of the Commonplace* [London: Harvard University Press, 1983].

¹² Estetiikan kannalta on erityisen kiinnostavaa taiteen soveltaminen luonnon maailmaan tai se,

että luonnon osa muokataan taideteokseksi, kuten tapahtuu puutarha- ja maisemasuunnittelussa, joiden esteettinen arviointi edellyttää kahden esteettisen arvioinnin muodon toimimista käsi kädessä. 'Villin' luonnon viehätyksen ja kaiken kesytetyn luonnon tai ihmisen toiminnan leimaaman luonnon viehätyksen välillä on merkittäviä eroja. Jälkimmäisen ryhmän sisällä on edelleen muita eroja, erityisesti sen perusteella, onko jokin altistettu taiteelle vai ei.

- ¹³ Jos näkymää pidetään täydellisen luonnollisena vain silloin, kun siinä ei ole mitään merkkejä ihmisestä, siinä ei myöskään voi olla ihmisiä. Jos edellytetään pelkästään ihmisen kekseliäisyyden puuttumista, niin koska ihmisruumiit ovat luonnonkohteita, mutta *vaatetetut* ihmisruumiit eivät ole, ei näkymässä voi olla vaatetettuja ihmisruumiita, mutta kylläkin alastomia – kunhan ne eivät viittaa ihmisen kekseliäisyyteen. Voidaan ehkä kuitenkin katsoa, että ihmisruumiiden läsnäolo viittaa niin selvästi ihmisen kekseliäisyyden mahdollisuuteen, että se heikentää näkymän luonnollisuutta, ja näin voidaan välttää tämä merkillinen päätelmä.
- ¹⁴ Katsoja ei ehkä oivalla, että ihminen on jotenkin suunnitellut maisemaa, ja voi ihailia sitä luonnon saavutuksena. Vaikkakin maiseman elementtien välisten suhteiden herättämä ihailu on esteettistä ihailua sen johdosta, mitä pidetään luonnollisena luontona, se on tässä tapauksessa perusteetonta: se ei ole tosiasiallisesti luonnollisen ihailua luonnollisena.
- ¹⁵ Jos luonto katsotaan taiteen (tai artefaktiuden) vastakohtaksi, ulkoinen käsitys voi itse asiassa olla kahta muotoa, ei-taiteellista ja anti-taiteellista. Ei-taiteellinen katsoo 'luontona'-käsitteen tarkoittavan pelkästään 'ei nimenomaan taideteoksena'. Esimerkki ei-taiteellisesta tuntumasta on mm. seuraava: havainnoija löytää kohteen, ei tiedä eikä välitä tietää, onko se luonnonkohde vai taideteos, mutta pitää sen ulkomuotoa kauniina (riippumatta kohteen statuksesta). Anti-taiteellinen katsoo 'luontona'-käsitteen tarkoittavan '*nimenomaan*, koska siinä ei ole taideteoksen merkitseviä piirteitä'. Tässä tapauksessa havainnoijalle ei ole yhdentekevää,

onko arvioitu kohde luontoa vai taidetta; päinvastoin, havainnoijan tuntuma perustuu ajatukselle, että kohde ei ole taidetta.

- ¹⁶ Kant esitti nimenomaan, että kohde koetaan 'vapaasti', eikä 'kytketysti', kauniiksi vain, jos sen havaitsemisen herättämä mielihyvä ei perustu mihinkään muuhun kuin sanokaamme siihen analogiseen sisältöön, joka on havainnossa kohteen ominaisesta luonnosta, ja perustuu silloinkin ainoastaan kohteen havaittuun 'muotoon', niin että mitkään muut käsitteet, joiden nojalla se havaitaan, eivät vaikuta mitenkään olennaisesti mielihyvän syntyyn ja jatkumiseen. Hän esitti myös, että luonnon kauneuden esteettisessä arvioinnissa on paradigmaattisesti kyse vapaasta kauneudesta. Nämä näkemykset yhdessä viittaavat siihen, ettei luontoa voida esteettisesti arvioida kauniiksi sisäisen käsityksen mukaan. Opimme tästä, että jonkin kokeminen *jonkin käsitteen nojalla* on esteettisessä kokemuksessa paljon merkittävämpää kuin Kantin estetiikan teoria väittää.
- ¹⁷ Kun joku kokee kohteen kuvauksen 'K' nojalla, hänestä vaikuttaa kokemuksensa perusteella, että kohde on K; tällä tavoin hänen kokemuksensa ilmaisee kohteen.
- ¹⁸ Emme voi edes kohtalaisen varmasti päätellä, miltä se syvimmillään kuulostaa laulurastaan korvissa, sen perusteella, miltä se kuulostaa meistä. Laulurastas saattaa esimerkiksi kuulla laulussa ääniä, jotka ovat meidän korvillemme liian korkeita.
- ¹⁹ Onko tämä siltikään aivan oikein? Jotta sen voisi kokea täysin, onko tarpeen arvioida sitä nimenomaan *linnun* lauluna? Ja jos näin on, onko sitä arvioitava jonkin tietyn linnun, esimerkiksi mustarastaan lauluna? Useimmat meistä oppivat enintään tietyn tyyppisen linnun käsitteen ja mahdollisesti käsityksen siitä, miltä sen tyyppinen lintu näyttää, tai kyvyn tunnistaa tämän linnun näöltä. Linnunlaulun esteettinen arviointi ei vaikuta muuttuvan, vaikka saa tietoonsa, minkätyyppinen lintu on, onko se esimerkiksi laulurastas, tai miltä laulurastas näyttää oksalla tai lennossa.
- ²⁰ Jos jätetään huomiotta Kantin erheellinen käsitys 'esteettisestä ideasta', hän sovelsi poikkeuksellisen

selkeää ja minimaalista esteettisen käsitystä: arvio on esteettinen jos ja vain jos se on arvio, jonka 'määrittelevä peruste' ei voi olla muu kuin 'subjektiivinen' eli mielihyvän tai tuntumanmielisyyden tunne (ks. Immanuel Kant, *Kritik des Ästhetischen Urteils*, § 1). Hän erotti myös kolme positiivista tyyppiä (joskin niitä on useampia): arvio, jonka mukaan kohde on miellyttävä, arvio, jonka mukaan kohde on kaunis, ja arvio, että kohde on ylevä. (Itse asiassa Kant väitti, että käytämme kieltä väärin sanoessamme, että jokin luonnonkohde on ylevä: luonnonkohde on vain syy, jonka johdosta oivallamme olevamme luontoa ylempänä, koska olemme moraalisia toimijoita, ja tätä kokemusta voi varsinaisesti kutsua 'yleväksi'). Tuonnempana en torju tätä käsitystä, vaan tarjoan jossain määrin sisällökkäämmän esteettisen käsityksen – tai ainakin esteettisen tuntuman käsityksen. Jerrold Levinson esittelee esteettiselle mielihyvälle yläkäsitteen eli 'mielihyvä, esteettinen' David Cooperin toimittamassa teoksessa *A Companion to Aesthetics* (Oxford: Blackwell, 1992); Kendall Walton esittelee esteettisen arvon (ja myös esteettisen mielihyvän) yläkäsitteen artikkelissaan 'How Marvelous! Toward a Theory of Aesthetic Value', *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 51:3 (1993).

²¹ 'Kohde' ei tarkoita vain fyysisiä esineitä tai niiden yhdistelmiä, tai tyypejä, vaan myös jonkin ulkonäköä, tapahtumia, prosesseja tai mitä muuta tahansa, mihin voi kohdistua esteettistä arviointia. 'Koetut ominaisuudet' on ymmärrettävä laajassa mielessä eli niihin eivät sisälly vain välittömästi havaittavat ominaisuudet, vaan myös suhteisiin, esitystapaan, symboliikkaan ja tunteisiin liittyvät ominaisuudet, sekä myös se tyyppi tai laji, jota kohteen koetaan edustavan.

²² Tämä tarkoittaa, että esteettinen mielihyvä on 'intressitön' Kantin tarkoittamassa mielessä (emt., § 2).

²³ Perinteisesti luonnon esteettisen arvioinnin on usein katsottu koostuvan kahdesta (positiivisesta) lajista: esteettinen kauniin kokemus ja esteettinen ylevän kokemus. Näiden kahden erilaisen kokemuksen

luonnehdinnasta riippuu se, miten kattava tämä typologia on ja erityisesti kattaako se kaikki mahdollisuudet. Se ei kata niitä kaikkia, ellei kaunis kata kaikkia mahdollisia pelkästään positiivisia esteettisiä tuntumaita luontoon ja ylevä kaikki positiivisia tuntumaita, joihin sisältyy negatiivista tunnetilaa.

²⁴ Verrattakoon, miten vaikea on ymmärtää, että pelkästään jonkin kohteen oleminen taideteos – en siis puhu mistään siihen sisältyvästä täsmällisemmästä ominaisuudesta, joka sillä on siksi, ettei se ole luontoa, vaan taideteos – voi olla perustana kohteen *taideteoksena* synnyttämään esteettiseen tuntumaan.

²⁵ Luonnon esteettinen arviointi rajoitetaan usein makroskooppiseen tasoon. Ei kuitenkaan ole mitään perusteltua syytä sulkea pois mikroskooppisia kohteita tai luonnonkohteiden (esimerkiksi lumihiihtäleiden) ulkomuotoa, jota ei tarkastella paljaalla silmällä, vaan mikroskoopilla. Apuvälineettömän havainnon, mikroskoopin avulla tehdyn havainnon tai monen muun apuvälineellisen havainnon välillä ei ole mitään merkityksellistä eroa – jälkimmäiseen sisältyy muun muassa kaukaisten kohteiden havainnointi optisella teleskoopilla.

²⁶ 'Selvästikin yksi merkittävä *kauneuden* lähde kaikissa eläimissä on se, että niiden jäsenten ja raajojen ominaisrakenteet sopivat luonnon niille määräämään erityiseen elämäntapaan.' (David Hume: *An Enquiry Concerning The Principles of Morals*, Jakso VI, Osa II). Tästä ovat erinomaisena esimerkkinä Gerard Manley Hopkinsin runon *The Windhover* alkusäkeet. Niissä on pyritty tavoittamaan tuulihaukan lentotapa ja katsojan tunneresponssi siihen kadehdittavaan kykyyn, jonka avulla haukka on kuin kotonaan elementissä, jossa sen on pakko elää.

²⁷ Allen Carlsonin mukaan; ks. esim. 'Appreciation and the Natural Environment', *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 37 (1979), julkaistu uudelleen teoksessa Alex Neill ja Aaron Ridley (toim.): *Arguing about Art* (London: McGraw-Hill, 1995).

²⁸ Kysymys koskee sitä, että jonkin kohteen laji on määritetty väärin, ei sitä, että luonnonkohde on

määritetty väärin taiteeksi tai päinvastoin. Tämä toinen kysymys (ja monet muut, erityisesti luonnon esteettisen arvioinnin ja taiteellisen arvioinnin väliset merkittävät erot, joita en ole lainkaan käsitellyt tässä artikkelissa) on käsitelty hyvin R.W. Hepburnin keskeisessä esseessä 'Contemporary Aesthetics and the Neglect of Natural Beauty', teoksessa B. Williams ja A. Montefiore (toim.): *British Analytical Philosophy* (London: Routledge and Kegan Paul, 1966), julkaistu uudelleen Hepburnin teoksessa '*Wonder*' and *Other Essays* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1984). Luonnon maailmaan voi liittyä muunkinlaisia väärinymmärryksiä, jotka vaikuttavat luonnon esteettiseen arviointiin, mutta en puutu niihin tässä.

- ²⁹ Katsojan tietämättömyys hänen arvioimansa kohteen lajista voi olla eri tasoista: Hän ei ehkä näe kukkaa kukkana, vaan vain jonkinlaisena värillisenä, kolmiulotteisena luonnonkohteena, joka kohoa maasta, tai hän näkee kallan jonkinlaisena kukkana, mutta ei tunnista sitä nimeltä.
- ³⁰ Mutta ellei näe kohteen kuuluvan lajiin L, ei voi kokea, tai olla kokematta, sitä *tuon lajin* erityisen kauniina edustajana.
- ³¹ Jos esteettisen arvioinnin kohteen havaitseminen muuttuu, kun katsojalla on tietoa sen luonteesta, tämä ei tietenkään aina johda esteettisen ihailun voimistumiseen. Päinvastoin, ihailu voi heiketä tai puuttua kokonaan, kuten voi käydä, jos kasvi nähdään myrkyllisenä; turkoosin merivuokon kaunis ulkomuoto voi tulla toisarvoiseksi tai kokonaan merkityksettömäksi, jos sen ulokkeet nähdään lonkeroina, jotka voivat lamauttaa pienet saaliseläimet, ja sen vihertävä keskusta suuna.
- ³² Kant ei halunnut lukea tällaisia ajatuksia luonnossa koettavaan ylevän kokemukseen, mutta hänen perustelunsa eivät vakuuta (ks. Immanuel Kant: *Kritik des Ästhetischen Urteils*, 'Allgemeine Anmerkung zur Exposition der ästhetischen reflektierenden Urteile').
- ³³ Kuten Noël Carroll on korostanut sekä osoittanut esimerkillä, jossa joku pitää valasta kalana eikä nisäkkäänä: ks. 'On Being Moved by Nature: Between Religion and Natural History', teoksessa Salim Kemal

ja Ivan Gaskell (toim.): *Landscape, Natural Beauty and the Arts* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), julkaistu uudelleen teoksessa Alex Neill ja Aaron Ridley (toim.): *Arguing about Art* (London: McGraw-Hill, 1995).